

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂĞATI BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**“İSLAM’IN DOĞUŞ DÖNEMİ (SADRU’L-İSLAM) ARAP EDEBİYATINDA
MECAZ SANATI”**

**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN**

**Hazırlayan:
Hasan SARRAOĞLU**

**ŞANLIURFA
2007**

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖNSÖZ	iv
GİRİŞ	1
I-KULLANIMI BAKIMINDAN LAFIZLAR	1
A) Hakikat.....	1
B) Mecaz.....	3
C) Sarih.....	3
D) Kinaye.....	3
II-MECAZ ÇEŞİTLERİ	5
A)Mecaz-1 Müfred.....	5
B)Mecaz-1 Şer'i.....	5
C)Mecaz-1 Örfi	5
D)Mecaz-1 Akli	6
E)Mecaz-1 Lügavi.....	8
1)İstiare ve Çeşitleri.....	9
a) Tarafların Zikredilip Zikredilmemesi Bakımından İstiaarenin Çeşitleri	10
b) İki Taraf (Müstear-ı Minh-Müstearı Leh) Bakımından İstiaarenin Çeşitleri.....	11
c) Müstear Lafzı Bakımından İstiaarenin Çeşitleri	11
d) Müşebbeh ve Müşebbeh Bih Bakımından İstiaarenin Çeşitleri	13
e) Camiin Açık Veya Gizli Oluşuna Göre İstiaarenin Çeşitleri.....	14
f) Müşebbeh ve Müşebbeh Bihin Mülâyimlerinin Söylenip Söylenmemesine Göre İstiare Çeşitleri.....	14
g)İfrad ve Terkip Yönünden İstiaarenin Çeşitleri	16
2)Mecaz-1 Mürsel	18
a) Müfred Mecaz-1 Mürsel	18
b)Mürekkep Mecaz-1 Mürsel.....	26
BİRİNCİ BÖLÜM	28
KUR'AN-I KERİM'DE MECAZ	28
I.Kur'an-ı Kerim'deki Mecaz Sanatı İle İlgili Tartışmalar.....	28
II.Mecazı Kabul Edenler ve Görüşleri.....	28
III. Mecazı Kabul Edenlerin Delilleri.....	43
IV.Mecazı Kabul Edenlerin Delillerinin Tahlili	45
V.Mecazın Varlığını Kabul Etmeyenler	47
VI. Mecazı Kabul Etmeyenlerin Delilleri.....	50
VII. Mecazı Kabul Etmeyenlerin Delillerinin Tahlili	50
İKİNCİ BÖLÜM	53
KUR'AN-I KERİM'DE MECAZ SANATINA ÖRNEKLER	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70
HADİS-İ ŞERİFLERDE MECAZ SANATI	70
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	75
SADRU'L - İSLAM ARAP EDEBİYATINDA MECAZ	75
I- Sadru'l-İslam Şiir Metinlerinde Mecaz.....	75
A)Mecazı Luğavi.....	76
B) Mecazı Akli	79
II- Sadru'l-İslam Arap Nesrinde Mecaz	81
SONUÇ	85
BİBLİYOGRAFYA	86
ÖZET	89
SUMMARY	90

KISALTMALAR

Çev.	:	Çeviren
Bkz.	:	Bakınız
D.İ.B.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
Neşr.	:	Neşreden
Osm.	:	Osmanlıca
T.D.V	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Tahk.	:	Tahkik
Terc.	:	Tercüme
Tsz.	:	Tarihsiz
V.b	:	Ve benzeri
V.s.	:	Ve saire
Yay.	:	Yayınları
Y.y	:	Yer kaydı yok.

ÖNSÖZ

İnsanlar arasındaki iletişimde temel vasıta dildir. İnsanlar kendi aralarında iletişim kurarken kimi zaman basit, kimi zaman ise yoğun duygularını birbirlerine en etkili bir biçimde dil ile aktarırlar. Anamlara elbise gibi giydirilen lafızları kullanırken, lafzın gerçek anlamı, teknik tabirle hakikat anlamıyla duygularını aktarmakta yetersizlik hissettiklerinde veya cümlelere ayrı bir güzellik koymak istediklerinde çeşitli gerekçelerle lafızların ikincil anlamları olan mecaz anlamlara başvururlar. Zaten İslam tarihinde Kur'anın belagat ve fesahatını yazdıkları eserlerde haykıran büyük âlimlerden biri olan Abdulkahir Curcani(471/1078)'nin dediği gibi, "mecaz maksatları anlatmada hakikatten daha tesirlidir."*

Mecaz her zaman lafızların geçek anlamları olan hakiki anlamlar yetersiz görüldüğünde, bir başka ifadeyle, kelimelerin maksadını anlatmada yetersiz kaldığı durumlarda söz konusu olan bir olgu değildir. Bu durum Allah'ın kelamı olan Kur'an için düşünüldüğünde akla bile gelmemelidir. Mecaz, sözdeki güzelliğin ve zerafetin ortaya konulmasında en az hakikat kadar önemlidir. Bunu, mecaz sözdeki güzelliğin yarısıdır diye ifade etsek yanlış bir cümle kullanmış olmayız.

Bütün bu düşüncelerle, tezimizin konusunu " İslam'ın Doğu Dönemi (Sadru'l-İslam) Arap Edebiyatında Mecaz Sanatı" olarak seçtik. Bu konuyu seçmemizdeki en önemli sebeplerden biri, İslam Dini'nin temel kaynaklarını ve özellikle "mecaz" ın en belif ve en güzel misallerini ihtiva eden Arap Edebiyatının en şaheseri Kur'an'ı Kerim'i ve edebi metinleri doğru ve isabetli bir şekilde anlamaktır. Zira kişi, mütekellimin ifadeleriyle neyi kastettiğini anlamadığı vakit çok yanlış düşüncelere, çıkarımlara, değişik mecalara gidecektir. İşte böyle bir yanlışlığa mahal vermemek için "mecaz" konusunun doğru olarak bilinmesi önem arz etmektedir. Bu konuyu çalışma nedenlerimizden bir diğeri de, Türkçe olarak konuyla ilgili başlı başına bir çalışmanın olmamasıdır. Dilimizde mecaz konusunu içeren kitaplar, bu kadar önemli bir konuyu ya alt başlıklar halinde ele almış veya ansiklopedik bir bilgi olarak tahlil etmiştir. Bu sebeple bu konuyu başlı başına, bütün müstemilatı ile incelemeyi arzu ettik.

* el-Curcani, Abdulkahir, Delailu'l-İ'caz Fi ilmi'l-Meani, Beyrut, 1994, 60

Çalışmamıza öncelikle bu konu ile ilgili yurt içinden Özellikle İstanbul'daki kütüphanelerden temel kaynakları araştırmakla başladık. Ancak yurt içindeki kaynakların yetersiz olduğu sonucuna varınca yurt dışından çalışmamıza ışık tutacak bir çok temel kaynağa ulaşma imkânına sahip olduk. Çalışmamızla ilgili materyalleri okuyup tasnif ettikten sonra çalışmamızı bir giriş ve dört bölüme ayırmayı uygun gördük. Giriş bölümünü, sonraki bölümlerin daha kolay anlaşılması noktasında faydalı olacağını düşündüğümüz için biraz daha geniş ele almayı uygun gördük. Giriş bölümünde kullanımı bakımından lafzın kısımlarını ve mecaz kavramı ile, bütün çeşitleriyle mecaz konusunu, birinci bölümde, Dinimizin ve medeniyetimizin ana dinamiği olan Kur'an'da mecazın bulunup bulunmadığı tartışmasını ikinci bölümde bu tartışmadan olumlu bir cevap olarak Kur'an da mecaza dair verilen örnekleri ele aldık. Üçüncü bölümde, Peygamberimizin mecaz olarak zikretmiş olduğu hadislere yer verip gerekli açıklamaları yaptık. Son olarak dördüncü bölümde Sadru'l-İslam Arap şiir ve nesirlerinde mecazın işlenişi ve mecaza dair örnekleri verip bu örnekleri tahlil etmeye çalıştık.

Bu çalışmamız esnasında gerek kaynak kitap ve gerekse çalışma metodu konusunda yardım ve desteğini esirgemeyen Danışman Hocamız Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN'a teşekkürü bir borç telakki ediyoruz.

Cenab-ı Hakk'tan hatalarımızın affını ve bu çalışmamızın rızası dairesinde kabulünü niyaz ederiz.

Hasan SARRAOĞLU
ŞANLIURFA-2007

GİRİŞ

Tezimizin bu giriş bölümünde öncelikle Arap dilinde maksada söz ile delalet etmesi açısından lafızların kullanılması, teknik tabir ile vaz edildiği anlamda kullanılıp kullanılması meselesini açıklayıp, tezimizin asıl konusunu teşkil eden mecazın kısa bir tanımını verdikten sonra, unsurları ve çeşitleri açısından mecazı ileriki bölümlerde geniş bir biçimde ele alacağız.

I- Kullanımı Bakımından Lafzın Kısımları

Bu açıdan lafzın kısımlarını anlatmadan önce lafızların anlamlar için konulması demek olan vaz' olgusunu açıklamak istiyoruz.

Vaz', sözlükte, lafzı anlamın karşısına koymak demektir. Terim anlamı olarak ise vaz', "Bir şeyin başka bir şey için öyle tayin ve tahsis edilmesidir ki, her ne zaman birinci şey zikredilir veya hissedilirse ikinci şey ondan anlaşılır." Tayin ve tahsis edilen birinci öge lafız olması halinde "mevzu", tayin ve tahsis olunan ikinci şeye de "mevzu'un leh" adı verilmektedir.¹ Vaz' olgusu bu yönüyle konumuz açısından önem arz etmektedir. Çünkü bir lafzın mecaz anlamda kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek ancak o lafzın hangi anlamda vaz edildiğini bilmek ile mümkün olmaktadır.

Konulduğu (vaz' olunduğu) anlamda kullanılıp kullanılmamasına göre lafız, dört kısımdır. Bu yönüyle lafzı dört değil de, hakikat ve mecaz şeklinde iki kısım halinde değerlendirenler de vardır. Buna göre; lafız, ister hakikat isterse mecaz olsun kullanıldığında anlam hemen karinesiz olarak anlaşılıyorsa sarih; anlaşılmıyorsa kinayedir.²

A) Hakikat: (الحقيقة)

Belagat kitaplarına bakıldığında, işin belagat tarafının lafızların mecaz anlamlarıyla bağlantılı olduğunu, hakikat konusunun ise, ancak mecazı anlamada bir basamak oluşturması nedeniyle ele alındığından bahsedilir. Yani lafızların ikincil anlamları olan mecazın anlaşılması için hakikatın bilinmesi gerekmektedir.

Bu nedenle bizde tezimizin bu bölümünde mecaz ile böyle bir münasebeti bulunmasından hakikat ve çeşitlerinden bahsetmeyi uygun bulduk.

¹ Curcani, Seyyid Şerif, **et-Ta'rifat**, Mağrib 2006, 140; Özdemir, İbrahim, **İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık**, İstanbul 2006, 48-49.

² Sadru'ş-Şeria, Ubeydullah b. Mesud, **et-Tavdih Şerhu't-Tenkîh**, 1998, I, 76.

Hakikat: Fai'letun vezninde olup, bir şeyin sabit olması demektir. Kelimenin sonundaki "te" onu sıfat olmaktan çıkartıp isim yapmıştır. Fail vezni, ismi fail olarak sabit olan şey anlamında kullanıldığı gibi ismi meful olarak sabit edilen şey anlamında da kullanılmaktadır.³

Terim anlamı olarak Hakikat; kullanımı bakımından lafzın kısımları bölümünde geçtiği üzere, lafzın vaz'⁴ olarak hangi anlam için konulmuşsa o anlamda kullanılmasıdır. Lafzın "vaz" (konulması) edilmesi, karine olmaksızın lafzın bir mana için tayin edilmesidir. Yani, bir lafız hakiki anlamda kullanılırsa biz onu dahili veya harici bir karineye ihtiyaç duymaksızın hakiki anlamda kullanılmış olduğunu anlarız. Örnek olarak; eli uzun tabirinin gerçek anlamı, insanın malum organı olan elinin ölçü olarak uzun olmasıdır. Şayet bu tabir açıkladığımız anlamda kullanılırsa hakiki anlamda kullanılmış olur.

Lafzı herhangi bir anlam için tayin edene vazı' denilmektedir. Vazı'; lafızlara (ilk olarak) anlamları yükleyen, eşyaya ismini verip eşya alemiyle esma alemini birbirleriyle buluşturan ve böylece iletişim araçlarını oluşturan kişidir. Buna bağlı olarak vaz' terimi fail unsuru açısından, yani tayin edene göre üç kısma ayrılmaktadır;⁵

Luğavi Hakikat: Lafzın anlam için tayininin luğatı vaz' eden tarafından yapılmasıdır. Mesela; Güneş, Ay gibi lafızlar bilinen ışık veren cisimler için konulmuştur. Dili oluşturan lafızların büyük çoğunluğu bu vaz' türüyle vaz' edilmiştir. Dolayısıyla, vaz' kelimesi mutlak olarak zikredildiğinde ilk akla gelen luğavi anlam olmaktadır.

Şer'i Hakikat: Lafzın kullanıldığı anlama şâri' tarafından tayin edilmesidir. Mesela; salât, zekât, hacc gibi lafızlar sözlük anlamları farklı olmalarına rağmen şâri' bunları bilinen anlamlarıyla belli ibadetler için vaz' etmiştir. Dolayısıyla bu tür lafızların geçtiği dini metinler anlaşılmasına çalışıldığında lafızlara şari'nin koyduğu özel anlamları göz ardı etmemek gerekir. Aksi halde metine kendisini oluşturan zatın maksudından farklı bir anlam yüklenmiş olur ki bunun adı da bir çeşit tahriftir.

³ Şevkani, Muhammed Ali, **İrşadu'l-Fuhul İla Tahkiki'l-Hakki Min İlmi'l-Usul**, Beyrut 1994,33.

⁴ Özdemir, 37.

⁵ Özdemir, 43.

Örfi Hakikat: Örfün herhangi bir lafzı belli bir anlam için kullanmasıdır. Bu noktada örfün has olmasıyla - belli bir grup tarafından kullanılması- amm olması arasında bir fark yoktur.⁶ Bazıları yukarıdaki üç kısma bir dördüncü olarak, İstılahi hakikati eklemişlerdir. Ancak bu, örfi hakikatin altına girdiği için biz üçlü taksimatı tercih ettik.

Yukarıda verilen tüm çeşitleri ile bir kelimenin hakiki anlamı kullanıldığı zaman, harici bir karineye ihtiyaç duymaksızın kastedilen anlama delâlet eder.

B) Mecaz : (المجاز)

Bir lafzın aralarındaki bir alakadan dolayı konulduğu (vaz') anlamın dışında kullanılmasıdır.⁷ Örnek olarak; cesaretli bir insana aslan denilmesi gibi, burada lafzın hakiki anlamıyla, kullanıldığı anlam arasındaki bağ (alaka) cesarettir.⁸ İleride de görüleceği üzere burada cesaretli kişiye sadece "seni normal insanlardan cesaret yönüyle ayıran farklı bir özellik var" denilmesi "sen aslansın" denilmesi kadar etkili olmayacaktır. Bu nedenle muhataba aslan sözcüğünü mecazi anlamda yakıştırmış olmaktadır. Sonraki bölümlerde tezimizin asıl bölümünü oluşturacak mecaz konusuna tüm taraflarıyla değineceğiz. Bu nedenle burada bu kadarı ile iktifa ediyoruz.

C) Sarih : (الصريح)

İster hakikat isterse mecaz olsun bir lafzın çok kullanılmasından ötürü anlamının açıkça, tam olarak ortaya çıkmasıdır.⁹ Dolayısıyla bir lafzın sarih kategorisinde değerlendirilmesi için sadece hakiki anlamda kullanılması gerekmemektedir. Lafız mecaz anlamda kullanılmasına rağmen bu anlamı hemen akla geliyor ve anlaşılıyorsa sarih olur. Örnek olarak; köye sor bu cümle mecaz anlamda olmasına rağmen anlamı açıkça -köy halkına sor- anlaşıldığından sarihdir.¹⁰

D) Kinaye: (الكناية)

Kendisi ile kastedilen anlam hemen zihne gelivermeyen ancak bir karine vasıtasıyla anlaşılabilir lafızdır.¹¹ Bir lafzın hakiki ancak kullanılmayan anlamı kinaye sayılırken, aynı şekilde mecaz olarak kullanımı bilinmeyen anlamda kinaye

⁶ Özdemir, 44-45.

⁷ Curcani, **et-Ta'rifat**, 111.

⁸ Sadru'sh-Şeria, I, 162; Zeydan, Abdulkerim, **el-Veciz Fi Usuli'l-Fıkıh**, Beyrut 1999, 332.

⁹ Curcani, **et-Ta'rifat**, 77.

¹⁰ Sadru'sh-Şeria; **Et-Tavdih** I, 166; İbn Melek Abdulatif, **Şerhu'l-Menar Usulu İbn Melek**, İstanbul, Tsz. 164; Şaban, Zekiyyuddin, **İslam Hukukunun Esasları**, Trc. İbrahim Kâfi dönmez, Ankara 1996, 367.

¹¹ Curcani, **Er-Ta'rifat**, 104.

sayılmaktadır. Örnek olarak; kişinin hanımını boşarken “ipin boynunda” vb. bir lafız kullanması gibi.¹²

Sözcüklerin bu şekilde hangi anlamıyla kullanıldığını bilmenin, metinlerini okuduğumuz veya kendileri ile konuştuğumuz muhatapları anlamamızda göz ardı edilemeyecek önemi vardır. Şayet genel anlamda, muhatabımızın sözcükleri kullanırken hakikat veya mecaz anlamlarından hangisini kastettiğini bilmez isek onunla sağlıklı bir iletişim yapmış olamayız. Tabi muhatabımızın bir dini metin olduğunu farz edersek konunun önemi daha iyi kavranmış olur.

Burada sözcüklerin kullanım türlerini bilmenin önemine binaen bir örnek vermek istiyoruz. Peygamber Efendimiz bir gün hanımlarına hitaben "benim vefatımdan sonra bana sizlerden kavuşacak ilk kimse kolu en uzun olan kimsedir." Buyurmuşlar, hanımları da hemen ellerine bir ip alıp kimin kolu daha uzun ölçmeye başlamışlar. Bunu gören peygamberimiz kolu uzun olan tabirinden hakiki anlamı kastetmediğini, maksadının, fakir fukarayı gözeterek en fazla cömert olan olduğunu ifade etmiştir. Görüldüğü gibi, muhatabın kullandığı sözcüklerin hangi anlamda kullanıldığını fark etmemek ne kadar yanlış anlayışlara sebep olmaktadır.

Sözcüklerin hangi anlamda kullanıldığını belirlemenin önemini belirtirken değinmeyi istediğimiz bir diğer konuda, sözcüklerin bu yönüyle tahlil edilmesinin, insanların sözlü iradelerini konu olan hukuki akitlerde de belirgin bir rol oynamasıdır. Bu nedenle İslam Hukukunda sözlü tasarrufları değerlendirmede bazı hukuk prensipleri dahi konulmuştur. Örnek olarak konumuz olan mecazın içinde bulunduğu bazı kaideleri Osmanlının son dönemlerinde Medeni Hukuk alanında hazırlanan ve uzun bir sürede İslam ülkelerinde uygulanma imkânı bulan Mecelle'den alıntılar yapmak istiyoruz.

الاصل في الكلام الحقيقة "Kelamda tercih edilen anlam hakiki anlamdır."

إذا تعذرت الحقيقة يصار الي المجاز "Hakiki anlam kullanılmadığında mecazi anlama gidilir."

Bu kaidelerden de anlaşıldığı üzere, lafızların vaz olunduğu anlamda veya bir ilişki nedeniyle mecazi anlamda kullanılmasının, insan hayatının her alanında kısacası sözcüklerin girdiği her yerde doğru bir iletişim için vazgeçilmez bir önemi vardır

¹² Buhari, Abdulaziz b. Ahmed, **Keşfu'l-Esrar an Usulu Bezdevi**, Beyrut 1997, I, 168; Şaban, 367.

II)MECAZ ÇEŞİTLERİ

Mecaz çeşitlerine geçmeden önce bu bölümün daha iyi anlaşılması noktasında mecazla ilgili kavramlardan olan alaka ve karinenin bilinmesinde fayda görüyoruz. Bu sebeple öncelikle bu iki kavramı açıklayacak ardından mecaz çeşitlerine geçeceğiz.

Alaka: Hakiki mana ile mecazi mana arasındaki münasebettir. Bu münasebetle iki mana birbirine bağlanır ve zihin birincisinden ikincisine intikal eder.¹³

Karine: Sözü söyleyen kişinin, sözü hakiki manasında kullanmadığına delil olarak getirdiği şeydir. Bu delil bizzat sözü söyleyenin telaffuz ettiği ifade içinde yer alırsa “lâfzî karine” adını alır. İfadenin içinde yer almıyorsa sözü söyleyen kişinin halinden veya sözün gelişinden anlaşılıyor ise “hali karine” adını alır.¹⁴

A)Mecaz-ı Müfred

Mecaz-ı mürekkebin zıddıdır. Mecazın bir terkipte değil de tek bir kelimedeydane gelmesidir.

Alaka müşabehet olursa “müfred mecaz” (cesur bir adama aslan denmesi gibi) ; müşabehetin dışında bir şey olursa “müfred mecaz-ı mürsel” teşekkül eder. İleride doktor olacak tıp fakültesi öğrencisine “doktor” denmesi, müfred mecaz-ı mürsel örneklerinden birisidir.¹⁵

B)Mecaz-ı Şer’i

Bir lafzın şer’i manasının dışında bir mana için kullanılmasıdır. Salât (الصلاة) kelimesinin şer’i manası “namaz” iken dua (الدعاء)manasında kullanılması şer’i mecaz olur.¹⁶

C)Mecaz-ı Örfi

Örfte hakiki manasıyla bilinen bir lafzı bu mananın dışında kullanmaktır. Nahiv örfünde fiil, malum kelime çeşitlerinden biri iken “iş-eylem” manasında kullanılması örfi has olan mecazı teşkil eder. Umumi örfte, yerde yürüyen hayvanlar için kullanılan dabbe (الدابة) kelimesinin insan için kullanılması ise (المجاز العرفى العام) adı verilen mecazı oluşturur.¹⁷

¹³ Akdemir, Hikmet, Belağat **Terimleri Ansiklopedisi**, İzmir 1999, 231.

¹⁴ el-Haşimi es-Seyyid Ahmed, **Cevahiru'l- Belağat Fi'l- Meani ve'l- Beyan ve'l -Bedi'**, Beyrut 2003, 251.

¹⁵ Akdemir, 231

¹⁶ Akdemir, 231.

¹⁷ Akdemir, 231.

D) Mecaz-ı Akli

Bir fiili veya fiil manasına gelen ismi, kendi failine hakiki isnadına engel olan bir karine bulunmak şartıyla bir ilgi yüzünden mütekellime göre gerçek failinden başkasına isnat etmektir.¹⁸

Şu şiirde olduğu gibi

اشاب الصغير وافنى الكبير
كر الغداة ومر العشى

“Gündüz ve gecelerin tekrar tekrar dönüşü, genci ihtiyarlattı, ihtiyarı da yok etti”

Çünkü ihtiyarlatmak ve yok etme fiillerini, gündüz ve gecelerin bir birini takip etmesine isnad etmek, bir şeyi gerçek failinden başka bir kimseye (şeye) isnat etmektir. Çünkü ihtiyarlatan ve yok eden aslında Yüce Allah’tır.¹⁹

Abdülkahir el-Cürcani (v.471/1078) mecaz-ı akliyi “kendisiyle ifade edilen hükmün bir tür te’vil (teevvül) ile akla aykırı olarak getirdiği her cümledir” şeklinde tanımlar. Buna örnek olarak da:

ان مما ينبت الربيع ما يقتل حبطا او يلم

“Baharın bitirdiği bitkiler, (yiyeni) karın şişliğiyle öldürür veya ölüme yaklaştırır.” hadisini verir. Bu örnekte ‘bitirmek’ fiili baharın gerçekleştirdiği bir eylem olarak ifade edilmiştir. Cürcani bunun akla aykırı bir durum olduğunu belirtir. Zira kudret sahibi olmayana fiilin isnat edilmesi onun ifadesiyle aklın hükümlerine aykırıdır. Bu ancak te’vil yoluyla ve insanlar arasında geçerli olan örfe göre mümkün olmaktadır. Örfte, bir fiilin faili tarafından gerçekleştirilmesinde sebep veya sebep gibi olan şeylerin failmiş gibi dile getirildiği görülür. Allah bahar mevsiminde ağaçları yapraklandırdığı, çiçekleri açtırdığı ve yeryüzünü yeşillendirdiği zaman, görünürde bütün bunların gerçekleşebilmesi için bahara ihtiyaç olduğu vehmedilir ve bu sebeple te’vil yoluyla fiil bahara isnat edilir.²⁰

Akli mecazı oluşturan ve fiil ile hakiki olmayan faili arasındaki ilişkiden ibaret olan alakalar pek çoktur. En önemlileri şunlardır:

Sebebe İsnat:

ابا المسك ارجوا منك نصرا على العدى وامل عزا يخضب البيض بالدم

“Eba misk; Ben senden düşmanlara karşı yardım talep ediyorum ve ben kılıçları kına ile boyayan bir izzet umuyorum”.²¹

Bu beyitte kılıçları kına ile boyama fiili “izzet” gibi soyut bir kavrama isnat edilmiştir. Aslında izzet sözcüğüyle “izzet sahibi kişiler” kastedilmektedir. İzzet lafzı kılıçları kına ile boyama fiiline sebep teşkil eder. Bu örnekte fiil gerçek failinden başkasına isnat edilmiş, dolayısıyla akli bir mecaz gerçekleştirilmiştir.

¹⁸ Ali el-Carim , Mustafa Emin , *el-Belağatü'l-Vadha* ,Tahrn Tsz., 117.

¹⁹ Bolelli, Nusrettin, *Belağat*, İstanbul 1993, 119.

²⁰ el-Curcani, Abdulkahir b.Abdurrahman, *Esraru'l-Belağa Fi İlmi'l-Beyan*, Tahk. Doktor Abdülhamid Hindavi Beyrut 1422/ 2001, 272.

²¹ Ali el-Carim, 117.

بنى الامير كثيرا من البيوت فى الفسطاط

“Emir Fustat şehrinde çok miktarda ev bina etti.”

Bu örnekte de bina etme fiili, Emir’e isnat edilmiştir. Oysa Emir’in bizzat kendisinin çok miktarda ev yapması aklen mümkün değildir. Bu ifadeyle, Emir’in emrinde olan kimseler kastedilir ki bunlar bu işten anlayan işçi, mimar, mühendis gibi kimselerdir. Burada Emir’in kendisi sadece binaların yapılmasına bir sebep teşkil eder.

Bu örnekte yine fiil gerçek failinden başkasına isnat edilmiş böylece de bir akli mecaz gerçekleşmiştir. Fiilin gerçekte emire isnat edilmesini engelleyen karine ise akıldır. Yani Emir’in bizzat kendisinin tek başına Fustat şehrinde çok miktarda ev yapmasının imkânsızlığını kavrayan ve “emir” sözcüğünde başka bir kanıt ve anlam arayan akıldır.

Zamana İsnat:

نهار الزاهد صاعم وليله قاعم

“Zühd sahibi kişinin gündüzü oruçludur, gecesi de kaimdir.”²²

Bu örneğe dikkat edildiğinde orucun gündüzün failine, kıyamında gecenin zamirine isnat edildiği görülür. Aslında burada her ne kadar “gündüzü oruçludur, gecesi de kaimdir” diye bir anlam görülüyorsa da esas maksat gündüzün kendisinin oruç tutması değil içinde yaşayan kişinin kendisidir. Yine gecesi kaimdir denildiğinde de esas kastedilmek istenen mana gecenin kendisinin kıyama değil geceleyin kaim olan kişinin kendisidir. Buradaki mecaz fiilin zamanına yapılmıştır.

Mekâna İsnat:

ذهبنا الى حديقة غناء

“Şarkı söyleyen bir bahçeye gittik”

Burada özne durumunda olan yani şarkı söyleme fiilini gerçekleştiren bahçenin, böyle bir özelliğe sahip olması aklen mümkün değildir. Gerçekte şarkıyı söyleyenler bahçe içinde var olan kişilerin kendileridir.. Burada fiilin bahçeye isnat edilmesi akla dayalı bir mecazdır. Bu mecazın gerçek anlamla ilgisi mekâna dayalıdır.

ازدحمت شوارع استانبول

“İstanbul caddeleri kalabalıklaştı.”

Bu örnekte de kalabalıklaşma fiili caddelere isnat edilmesine rağmen kalabalıklaşma fiilini gerçekleştirenlerin caddeler değil cadde içerisindeki insanların olduğu aşikârdır. O zaman burada fiilin mekâna isnat edildiği halde gerçekte mekânın içindekiler kast edildiği ve dolayısıyla bir akli mecazın varlığı söz konusu olur.

²² Ali el-Carim, 115.

Masdara isnat:

تكاد عطاياه يجن جنونها اذا لم يعونها برقية طالب

“İhsanlarını bir isteklinin muskası ile korumadığı zaman, neredeyse onun ihsanlarının deliliği delirecekmiş gibi olur.”²³

Görüldüğü üzere bu beyitte “يجن” delirme fiili, gerçek bir faile değil de kendisinin mastarı olan “جنون” lafzına izafe edilmiştir.

Fail için bina edilen bir vasfın mefule isnadı:

دع المكارم لا ترحل لبغيتها واقعد فاتك انت الطاعم الكاسي

“Hutay’e isimli şair (hicvettiği biri için) şöyle diyor: İyilikleri bırak, talep ettiğin şeye varmak içinde yolculuk etme. Ve (başkasına yük olarak) otur. Çünkü sen yediren ve giydirensin.”²⁴

Bu beyite dikkat edilirse şair hicvettiği biri için kullandığı الطاعم (yediren) ve الكاسي (giydiren) ismi faillerini aslında مطعوما (kendisi yedirilen) ve مكسوا (kendisi giydirilen) anlamında kullanmıştır. Buna karine de şairin beyitin başında kullandığı“iyilikleri bırak ve talep ettiğin şeye varmak içinde yolculuk etme” ifadesidir. Zira biri hakkında başta böylesine iğneleyici üslup kullanan bir kişinin daha sonra aynı kişiyi vasfederken ona yediren ve giydiren şeklinde övgü dolu ifadeler kullanması düşünülemez. Faile isnat edilen vasfın aslında mefulun zamirine yapılmıştır.

Meful için bina edilen bir vasfın faile isnatı:

انه كان وعده ماتيا

“Şüphesiz onun sözü gelecektir, yerini bulacaktır”

Bu ayette geçen ماتيا ismi mefulü اتيا ismi faili yerinde kullanılmıştır.

E) Mecaz-ı Lügavi

Kendisi için vaz’ olunmadığı manada kullanılan lafızdır veya lafzın vaz’ olunmadığı manada kullanılmasıdır. Daha geniş bir ifadeyle herhangi bir alakadan dolayı konulduğu mana dışında kullanılan ve asli manasının kast edilmesine karine-i mânia(engel delil) bulunan lafızdır.²⁵

Mecaz-ı lügavi mecaz denildiği zaman ilk akla gelen mecaz çeşididir. Mecaz-ı lügavi İstiare ve mecaz-ı mürsel olmak üzere ikiye ayrılır. Şayet caiz olmayı gerektiren alaka müşabehet(benzerlik) dışındaysa mecaz-ı mürsel, alaka müşabehetse istiare olur.²⁶

²³ Ali el-Carim, 117.

²⁴ Ali el-Carim, 115.

²⁵ el-Haşimi, 251.

²⁶ el-Merafi, Ahmed Mustafa, *Ulumu’l- Belağa el-Beyan ve’l- Meani ve’l Bedi*, Beyrut 1986, 249.

1) İstiare ve Çeşitleri

İstiaresinin sözlük anlamı ödünç almaktır. Nitekim bir kişi emaneten bir şey aldığında استعار المال “malı ödünç aldı” denir.

İstiare beyan âlimlerince şöyle tanımlanır: Bir lafzın esas manası ile sonradan kullanılan manası arasında müşabehet (teşbih) alakasından ve esas manasının kastedilmesine engel bir karineden dolayı, bu lafzın hakiki anlamının dışında kullanılmasıdır.²⁷

Abdülkahir el- Cürcani (v.471) Esrarü'l- Belağa kitabında istiarenden bahsederken şu görüşlere yer verir:

Şunu iyi bil ki; İstiare belagat sahasında en geniş, insanı kendisine çokça çeken, genişliği alabildiğince bol, derinliği çok fazla sanatta yardımcı fazlaca etkili, çeşitlerini şekillerini toplama konusunda çok engin olan bir sanattır. Yine istiare; Sana manalardan çokça şeyler verir ta ki sen bu manalarla bir tek inci kabından birçok mücevher çıkarır, tek bir daldan envai çeşit meyveler elde edersin. İçinde istiare olmayan bir cümledeki teşbihlerin hiç biri seni memnun etmez. İstedığın takdirde istiare sana aklın gizliliklerini gösterir, taki o gözlerin görebileceği cisimlenmiş şeyler olur. İstersen de istiare sayesinde cismani olan şeyleri ruhani (gözle görülmez) hale getirebilirsin. Bu durumda fikirler ve zanlar onu idrak edemez.²⁸

İstiare kısa bir teşbihten ibaret olmasına rağmen teşbihten daha belîğdir.

رایت اسدا في المدرسة Okulda bir aslan gördüm ifadesi kullanıldığında;

Bu istiaresinin aslının : رایت رجلا شجاعا كالأسد في المدرسة

“Okulda aslan gibi cesaretli bir adam gördüm” olduğu anlaşılır.

Yukarıdaki örnekte müşebbeh yani benzetilen olan رجلا (adam) lafzı başındaki teşbih edatı “كأ” , ve vechüş- şebeh yani benzetme yönü hafzedilmiş, aslandan maksat cesaret olduğu için “المدرسة” lafzı karine olarak eklenmiştir

İstiaresinin Rükünleri

- **Müstear:** Buna da menkul (nakledilen) lafız denir

-**Müstear-ı Minh:** Buna müşebbehün bih (kendisine benzetilen) 'te denir.

-**Müstear-ı Leh:** Buna müşebbeh(benzeyen) de denir.²⁹

Müstear-ı minh ve müstearı lehe “tarafan” (iki taraf) da denir.

²⁷ El-Haşimi, 258.

²⁸ el-Meraği, 259.

²⁹ el-Haşimi, 258.

İstiarede, benzetme yönü (vechüş-şebeh) ve teşbih edatı kesinlikle söylenmez. Yine teşbihten dolayı vaki olan istiarede teşbih unutulmamalıdır.

İstiare, şahsi hakikate bir başka şeyin girememesinden dolayı şahsi âlemlerde olmaz.³⁰

İstiare birçok yönden çok çeşitli bölümlere ayrılır bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

a) Tarafların(Müşebbeh-Müşebbehün Bih) Zikredilip Zikredilmemesi Bakımından İstiaarenin Çeşitleri

İstiare-i tasrihiyye (Musarraha): Bir kelimada sadece müşebbehün bihin lafzı zikredilirse böylesi bir istiareye istiare-i tasrihiyye ya da musarraha denir.

فامطرت لؤلؤا من نرجس وسقت وردا وعضت علي العناب با البرد

“(Sevgilinin gözü) nergisten inciler yağdırdı. Güülü suladı ünnabı dolu ile ısırdı.”

Bu şiirde geçen اللؤلؤ والنرجس والورد والعناب والبرد kelimeleri; Gözyaşı, gözler, yanaklar, parmak uçları ve dişler için istiare edilmiştir.³¹

İstiare-i mekniyye: Bir kelimada sadece müşebbehin lafzı zikredilir, müşebbehün bih hazfedilir ve tahyil olarak isimlendirilen müşebbehün bihin levazımından bir şey müşebbehün bihe işaret ederse böylesi bir istiareye de istiare-i mekniyye ya da istiare bi'l kinaye denir.³²

فان تعافوا العدل والايمن فان في ايماننا نيرانا

“İmanı ve adaleti bırakırsanız bizim sağ elimizde ateşler olur”

Adalet ve iman lafızlarında istiare-i mekniyye-i asliye vardır. Zira adalet ve iman kelimeleri istenmeyen, kerih görülen bir şeye benzetilmiştir. Müşebbehün bihin lafzı müşebbeh için istiare edilmiş, müşebbeh hazfedilmiş, onun levazımından(ona bağlı unsur) olan تعافوا lafzı istiare-i mekniyye olarak müşebbehe işaret etmiştir.³³

واذا المنية انشبت اظفارها الفيت كل تميمة لا تنفع

“Ölüm bir insana pençelerini atımydı hiçbir muskanın o insana (ölümden kurtulması için) fayda vermediğini görürsün.”

Bu örneğe dikkat edilecek olursa burada ölüm aslana benzetilip, ölüm için aslan istiare edilmiş, müşebbehün bih olan aslan hazfedilip onun levazımından olan ve müşebbehün bihe işaret eden pençeler lafzı istiare-i mekniyye-i asliye yoluyla zikredilmiştir. Bu istiaredeki karine ise اظفار (pençeler) lafzıdır.

³⁰ el-Haşimi, 258.

³¹ el-Haşimi, 261.

³² el-Haşimi, 261.

³³ el-Haşimi, 283.

Sonra zihin aslanın suretiyle ölümü tasvir etmeye başlamıştır. Daha sonra zihin pençelerin sureti gibi olan bir şeye pençe lafzını itlak etmiştir. Bu beyitte geçen اظفار (pençe) lafzı tahyili bir istiaredir. Çünkü müstearı leh olan ölüm için kullanılan اظفار (pençe) lafzı hayali bir surettir ki gerçek tırnak şekline benzer. Bunun karinesi de pençelerin ölüme izafe edilmiş olmasıdır.³⁴

b) İki Taraf (Müstear-ı Minh-Müstearı Leh) Bakımından İstiarenin Çeşitleri

İstiare-i tahkikiyye: Müstearı leh gerçek ve hissedilebiliyorsa, malum bir işe nakledilmiş gerçekte ona işaret edilebiliyor, ya da müstear-ı leh aklen gerçek ve ona akli ya da hissi işaretle işaret edilebiliyorsa böylesi bir istiare tahkiki bir istiaredir.³⁵

رایت بحرا يعطي “Veren deniz gördüm” ifadesine dikkat edilecek olursa “deniz” lafzının cömert bir adam için istiare edilmiş olduğunu kolaylıkla anlamak mümkündür. Burada بحرا (deniz) lafzının nakledildiği mana olan “cömertlik” mefhumu hislerden herhangi birisiyle idrak edilip bilinebilecek bir mefhumdur.

اهدنا الصراط المستقيم “Bizi dosdoğru yola ilet” (Buradaki sıratı müstakim hak din anlamındadır) ayetinde de الصراط (hak din) lafzı da İslam Dini için istiare edilmiş olup ona aklen işaret etmek mümkündür.

İstiare-i tahyiliyye: Müstearı leh ne aklen nede hissen gerçek değil ve vehmi ise böylesi bir istiare de istiare-i tahyiliyye olur.

Şu örnekte geçen “pençe” lafzı gibi

انشبت المنية اظفارها بفلان

“Ölüm falan adama pençesini attı.”

Ölüm aslana benzetildiğinde düşünen kuvvet ölüm için pençelere benzer bir suret hayal etmeye başladı. Hayal eden suret muhakkak olan surete benzetildi. Pençeler lafzı muhakkak olan suretten hayal eden surete istiare-i tahyiliyye yoluyla istiare edildi. Ve bu istiare tahyili diye isimlendirildi. Çünkü pençe, lafzının müşebbeh olan ölüm için kullanılması müşebbehün bih olan aslanla birbiri gibi olduğunun hayal edilmesindedir.³⁶

c) Müstear Lafzı Bakımından İstiarenin Çeşitleri

İstiare-i asliyye: İstiare edilen lafız البدر (ay) gibi zat için camid bir isimse ve güzele istiare ediliyorsa, ya da القتل (öldürme) gibi mana ifade eden camid isimse ve şiddetli vuruş gibi soyut bir isim için istiare ediliyorsa böylesi bir istiare asli istiare adını alır.³⁷

³⁴ el-Haşimi, 261.

³⁵ el-Haşimi, 263.

³⁶ el-Haşimi, 263.

³⁷ el-Haşimi, 264.

Şu örnekte olduğu gibi;

رایت یوما حاتما

“Bugün Hatem’i gördüm”

İfadesi kullanılırsa, istiare-i asliyye yapılmış olur. Çünkü müstear lafız olan حاتم “Hatem” kelimesi müştak (ismi fail, ismi meful, sıfatı müşebbehe, ism-i zaman, ism-i mekân) değildir. Bu istiare de müşebbehün bihin kendisi (حاتما) bizzat zikredildiği için bu istiare aynı zamanda bir istiare-i tasrihiyyedir.³⁸

Bu istiare, binasının ilk anda başka bir teşbihe tabi bir teşbih olmamasından dolayı asli istiare adını almıştır.

İstiare-i tasrihiyye-i tebeiyye: Müstear olan lafız fiil, isim fiil, müştak isim, harf ya da mübhem isimse o zaman istiare, istiare-i tasrihiyye-i tebeiyye adını alır.³⁹

İstiare-i mekniyye-i tebeiyye: Müstear olan lafız müştak isim (İsm-i fail, ism-i meful, sıfatı müşebbehe, ism-i zaman, ism-i mekân) ya da harfse ve önce geçen tebeiyyenin kısımlarından biri değilse o zaman istiare, İstiare-i mekniyye-i tebeiyye olur.⁴⁰

İstiare-i tebeiyyenin “tebeiyye” diye isimlendirilmesinin sebebi müştaklarda ve harflerdeki akışı camidlerdeki cereyanına ve harflerin külli manalarına tabidir. Kısaca bu istiarenin “tebeiyye” diye isimlendirilmesi onun bir başka istiareye tabi olmasından kaynaklanır. Çünkü tebei istiare müştaklarda masdarlara tabidir. Harflerin manalarında harflerin taalluk ettiği kelimelerin manasına tabidir. Çünkü harflerin manası cüz’idir. İstiare harflerde ancak anlaşılması külli olan müstakil manaya taalluk ettiklerinde düşünülebilir ki o zaman harflerin müşebbeh yada müşebbeh bih olabilmeleri, yada onların aleyhine yada onlar vasıtasıyla hükmedildiğini düşünme mümkün olabilsin.⁴¹

ركب فلان كتفي غريمه

“Falanca borçlusunun omzuna bindi.”

Dendiğinde ona sıkı bir şekilde yapıştı manası anlaşılır.⁴²

اعجبني اراقه الضارب دم الباغى

“Vuran kişinin canı olan birinin kanını dökmesi beni beğendirdi.”

Hem müşebbeh te hem de müşebbeh bihte incitme olduğundan şiddetli vuruş öldürmeye benzetildi. قتل “öldürme” lafzı da şiddetli vuruş için istiare edildi. قتل lafzından şiddetli vuran kişi anlamına gelen قاتل “katil” ismi faili iştikak edilip sonra hazfedildi ve yerine onun levazımından (ona bağlı unsur) olan اراقه (dökme) lafzı istiare-i mekniyye-i tebeiyye yoluyla istiare edildi.⁴³

³⁸ Akdemir, 170.

³⁹ el-Haşimi, 264.

⁴⁰ el-Haşimi, 265.

⁴¹ el-Haşimi, 266.

⁴² el-Haşimi, 266.

⁴³ Ali el-Carim, 84.

اذقته لباس الموت

“Ona ölüm elbisesini tatturdım.”

Bu örnekte ifade edilmek istenen asıl mana ona ölüm elbisesini giydirdim manasıdır. Bu örneğe dikkat edildiğinde tattırma lafzı giydirmeye benzetildi. الالباس (giydirme) الاذاقة (tattırma) için istiare edildi. الالباس (giydirme) lafzından البس (giydirdi) lafzı istiare-i mekniyye-i tebeiyye yoluyla iştikak edildi.⁴⁴

d) Müşebbeh Ve Müşebbeh Bih Bakımından İstiarenin Çeşitleri

İstiare-i inadiyye: Aralarındaki zıtlıktan dolayı, müşebbeh ve müşebbehün bihin bir tek şeyde bulunmalarının mümkün olmadığı istiaredir.⁴⁵

İstiare-i vifakiyye: Müşebbeh ve müşebbeh bihin arasında zıtlık bulunmadığı için her iki tarafın (Müşebbeh ve müşebbeh bih) tek bir şeyde toplanmalarının mümkün olduğu istiaredir.⁴⁶

او من كان ميتا فاحييناه وجعلناه نورا يمشى به فى الناس

“Ölü iken kalbini diriltip insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu.”⁴⁷

Yukarıdaki ayette iki tane istiare vardır.

Birincisi ميتا kelimesindedir. Hem dalalette hem de ölüme faydalanma imkânı olmadığından الضلال (dalalet) الموت ölüme benzetildi. الموت (ölüm) lafzı الضلال (dalalet) lafzı için istiare edildi. الضلال (dalalet) manasında olan الموت (ölüm) kelimesinden dalalette olan anlamında ميتا (ölü) lafzı iştikak edildi. Burada müşebbehün bih olan الموت ölüm lafzıyla müşebbeh olan الضلال dalalet lafzının bir arada olmalarının mümkün olamayışından buradaki istiare istiare-i inadiyyedir.

İkincisi ayette geçen الاحياء (diriltme) lafzı الهداية (hidayet etmek) lafzı manasında istiare edilmiştir. Müşebbehün bih olan الاحياء (diriltme) lafzıyla müşebbeh olan الهداية (hidayet) lafzının her ikisinin Allah'ta bulunmasının mümkün oluşundan dolayı burada bir istiare-i vifakiyye söz konusudur.

İstiare-i inadiyye bazen güzelleştirme ve zerafet babında, bazen de istihza (alay) etmek için kullanılır. Bu şekildeki bir istiare de lafız zıt manasında isti'mal edilir. Mesela lafzı güzelleştirme ya da istihza ve alay etmek için korkak birine رايت اسدا “Aslan gördüm” denilebilir. Burada zıt mana münasip mananın yerinde kullanılmıştır.⁴⁸

⁴⁴ el-Haşimi, 267.

⁴⁵ el-Haşimi, 268.

⁴⁶ el-Haşimi, 268.

⁴⁷ En'am 6/122.

⁴⁸ el-Haşimi, 268.

e) Camiin Açık Veya Gizli Oluşuna Göre İstiarenin Çeşitleri

Musarrah (açık) istiareler teşbihte vechi şebeh, karşılığı olan ve o müşebbehle müşebbehün bihin ortak vasfını teşkil eden camiin açık veya veya gizli oluşuna göre ikiye ayrılır.

İstiare-i amiyye: Ammilerin kullandığı sıradan ve yakın manalarına gelen, camiiyeti açık ve zahir olan herhangi bir araştırma ve yorumlanmaya gerek duyulmayan istiaresidir.⁴⁹

Şu örneklerde olduğu gibi

رایت شمسا Güneşi gördüm
وردت بحرا Denize yöneldim.⁵⁰

Bu iki örneğe dikkat edilecek olursa birinci örnekte kişinin güzel yüzlü bir insanı görmesiyle bu ifadeyi kullandığı, ikinci örnekte ise çok cömert bir insandan bahsettiği kolaylıkla anlaşılır.

İstiare-i hasiyye: Birleştirici mananın kapalı olduğu, garip diye de isimlendirilen ancak seçkin insanlar tarafından anlaşılabilen ve gizli olan istiaresidir.

Kesir denilen zat Abdülaziz b. Mervan'ı överken şu ifadeleri kullanıyor:

غمر الرداء اذا تبسم ضاحكا غلقت لضحكته المال

“ O abası bol olan biridir. Gülerek tebessüm ettiğinde gülmesinden dolayı malın boynu kapandı.”⁵¹

Bu beyite geçen **غمر الرداء** lafzının esas manası iyilikleri ve sevapları bol olan demektir.

الرداء (aba) lafzı **المعروف** iyilik kelimesinden istiare edilmiştir. Çünkü iyilik insanın üzerine örtülen rida gibi sahibini korur ve ırzını muhafaza eder. Yine beyitte geçen **الغمر** bol lafzı da **الرداء** (aba)' ya izafe edilmiştir. Buda **الرداء** kelimesinin bilinen gerçek anlamda elbise manasında kullanılmadığına dair bir karinedir. Çünkü **الغمر** (bolluk) malın vasıflarından olup elbisenin vasıflarından biri değildir. Buradaki istiare ancak akli selim ve seçkin insanlar tarafından bilinebilir.

f) Müşebbeh ve Müşebbeh Bihin Mülayimlerinin Söylenip Söylenmemesine Göre İstiare Çeşitleri

Müstearı minhin (müşebbehün bih) mülayiminin (ona bağlı unsur) zikredilmesi ya da bunlardan her birine mülayim olanın zikredilmemesi bakımından istiare üç kısma ayrılır:

⁴⁹ el-Haşimi, 270.

⁵⁰ el-Meraği, 267.

⁵¹ el-Haşimi, 271.

İstiare-i Mutlaka
İstiare-i Muraşşaha
İstiare-i Mücerrede

İstiare-i mutlaka: Ne müşebbehin nede müşebbehün bihin mülayiminin (uygun sıfatının) kesinlikle zikredilmediği, ya da hem müşebbehin hem de müşebbeh bihin mülayimlerinin beraberce zikredildiği istiaredir.⁵²

ينقضون عهد الله

“(Onlar öyle sapıklar ki) Allah’a kesin söz verdikten sonra dönerler.”⁵³

Bu ayette ahdi bozma ipin katlarını çözmeye benzetildi. Müşebbehte de müşebbeh bih te de fayda olmadığından müşebbeh bihe delalat eden ve terk etme anlamında kullanılan **النقض** (bozma) lafzı müşebbeh için istiare edilip, **النقض** (bozma) lafzından terk ediyorlar anlamında kullanılan **يبطلون** lafzı istiare-i tasrihiyye-i tebeiyeye-i mutlaka yoluyla iştikak edildi.⁵⁴

لدى اسد شاكى السلاح مقذف

له لبد اظفاره لم تقلم

“Tırnakları kesilmemiş, yelesi olan silahını çekmiş atan bir aslanın yanında (olan oldu)”

Bu beyitte **اسد** (aslan) lafzı cesur adamdan istiare edilmiş, **شاكى السلاح مقذف** (silahını çekmiş atan) ifadesiyle de müstearı lehe (müşebbehe) münasip sıfat zikredilmiştir ki buna tecrid soyutlama denir. **له لبد اظفاره لم تقلم** (yelesi olan tırnakları kesilmemiş) ifadesiyle de müstearı minhe (müşebbeh bih) münasip sıfat zikredilmiştir ki buna da terşih (güzelleştirme) denir.⁵⁵

İstiare-i muraşşaha: Müstearı minhe (müşebbeh bih) ait olan bir mülayimin zikrolunduğu istiaredir.⁵⁶

أولئك الذين اشتروا الضلالة بالهدى فما ربحت تجارتهم

“Onlar hidayet yerine sapıklığı aldılar da alışverişleri kâr getirmedi”⁵⁷

Yukarıda ki ayette **الشراء** satın alma kelimesi , **استبدال** değiştirme ve **الاختيار** seçme kelimesinden istiare edildi. Daha sonra da müşebbehün bihin (**الشراء**) mülayimi olan “kazanç ve ticaret” mefhumları zikredildi. Bundan dolayı bu mülayim terşih, istiare de muraşşah istiare oldu.

⁵² el-Haşimi, 272.

⁵³ Bakara 2/27.

⁵⁴ el-Haşimi, 283.

⁵⁵ el-Haşimi, 272.

⁵⁶ el-Haşimi, 272.

⁵⁷ Bakara 2/16.

İstiarenin mülayiminin zikredilmesiyle istiarenin güzelleşip kuvvetlenmesinden dolayı bu istiareye istiare-i muraşşaha denmiştir.

İstiare-i mücerrede: Müstearı lehin (müşebbehin) mülayimlerinden birinin kendisine bitiştiği istiairedir.

رایت بحرا علی فرس يعطي

“Ben, atın üzerinde veren bir deniz gördüm.”

يعطي lafzı müstearı lehin (müşebbehin) mülayimi olup tecrittir (soyutlama). Çünkü bu lafız الرجل الکریم (cömert adam) olan Müstearı lehe (müşebbehe) münasip bir sıfattır.⁵⁸

Bir başka örnek:

اشتر بالمعروف عرضك من الاذى

“İyilik yapmakla eziyete maruz şerefini satın al.”

Bu istiarenin mücerrede diye isimlendirilmesinin sebebi fazlaca mübalağadan soyutlanması ve müşebbehin müşebbeh bihten biraz uzak olmasından kaynaklanır.⁵⁹

Şu da unutulmamalıdır ki terşih (güzelleştirme) ve tecrit (soyutlama) ancak istiarenin karineleriyle tamamlanmış olmasından sonra düşünülebilir. Karine ister makaliyye (dil ile ifade edilmiş) isterse haliyye olsun fark etmez. O zaman istiare-i musarrahanın karinesi tecrid ya da istiare-i mekniyyenin karinesi terşih sayılmaz. Tecrid ve terşih ancak istiarede gerekli olan unsurlardan ziyadelik olduğunda düşünülebilir.⁶⁰

g)İfrad ve Terkip Yönünden İstiarenin Çeşitleri

İfrad ve terkip yönünden istiare ikiye ayrılır.

İstiare-i müfrede: Müstearın tek bir lafızdan ibaret olduğu istiareye denir ki musarrah ve mekni istiarelerin tümü bu gruba dâhildir.⁶¹

İstiare-i mürekkebe(İstiare-i temsiliyye): Bir terkipin müşabehet (teşbih) alakasıyla ve asli manasının kast edilmesine mani bir karinenin varlığı sebebiyle kendi hakiki manasının dışında kullanılmasıdır.⁶²

الصيف ضيعت اللبن

“Yazın sütü zayi ettin”

Bu söz, bir işi yapması gereken zamanda yapmayı başka bir zamanda yapmayı talep etmeye çalışan ancak o zamanda yapması mümkün olmayan kişi için söylenir.⁶³

⁵⁸ el-Haşimi, 272.

⁵⁹ el-Haşimi, 272.

⁶⁰ el-Haşimi, 272.

⁶¹ Akdemir, 179.

⁶² el-Haşimi, 275.

⁶³ el-Haşimi, 275.

Şu sözde bu kabildendir:

اني اراك تقدم رجلا وتؤخر اخرى

“Bir ayağını öne, diğer ayağını da arkaya attığını görüyorum.”

Bir işi yapmada tereddüt eden için söylenir. Bu kişi bazen işi yapmaya yeltenir, bazen de geri durmak ister.⁶⁴

أحشفا وسوء كيلة

“Hem mal hem de tartı kötü olur mu?”

Bu söz iki çeşit zulüm yapanlar için kullanılır. Mesela bir adam diğer bir şahıstan hurma alır hurma hem iyi çıkmaz hem kalitesiz hem de gramı eksiktir. Böyle bir durumla karşılaşan müşteri yukarıda ifade edilen sözü söyler.

Bunun hem nesirde hem de nazımda birçok örneği mevcuttur.

Nesirdeki örneklerinden bazıları:

Zahir bir işin altında saklandığı halde gizli bir iş için hile yapan hakkında şöyle denir:

لامر جدع قصير انفه

“Kasir isimli kişi bir sebepten dolayı burnunu kesti”

تجوع الحرة ولا تأكل بئديها

“Hür kadın aç kalır ancak göğsüyle yemez.”

Tek başına bir işi yapmak isteyip o işe gücü yetmeyen için şöyle denir:

اليد لا تصفق وحدها

“Tek el ses çıkarmaz”

Bir yolculuktan sonra dönen mücahid için şöyle derler:

عاد السيف الي قرابه وحل الليث منيع غابه

“Kılıç kınına, aslan korunduğu ormanına döndü.”

Kesin ve net söz söyleyen biri için şöyle denir:

قطعت جهيزة قول كل خطيب

“Cehize tüm hatiplerin sözünü kesti”⁶⁵

⁶⁴ el-Haşimi, 275-276.

⁶⁵ el-Haşimi,276

Şiirdeki örnekleri:

إذا جاء موسى والقي العصي
فقد بطل السحر والساحر
إذا قالت حذام فصدقوها
فان القول ما قالت حذام
إذا كنت تنبيهه وغيرك يهدم
متي يبلغ البنيان يوما تاماه

Musa gelip esasını atımydı sihir ve sihirbazlar fayda vermez
Konusunda uzman olan söz söyledi mi onu doğrulayın Çünkü söz onun dediği gibidir
Binanın tamamı ne zaman hangi gün bitecek? Sen onu yapmaya çalışıyorsun ancak bir
başkası da onu yıkıyor.⁶⁶

İstiare-i temsiliyye yayılıp şuyu' bulur kullanımı da artarsa darbı mesel olur. Darbı
mesel olduktan sonra müzekkere de müennese de hitap edilse lafzında herhangi bir
değişiklik yapılmaz.⁶⁷

2.Mecaz-ı Mürsel: Mecaz-ı mürsel kendi arasında Müfred mecazı mürsel ve mürekkep
mecaz-ı mürsel olarak ikiye ayrılır.

a)Müfred Mecaz-ı Mürsel: Kendi asli manası dışında kullanıldığına delalet
eden bir karineyle beraber, müşabehet (benzerlik) dışında bir alakayı düşünmekten
dolayı kasıtlı olarak asli manası dışında kullanılan lafızdır. Mürsel Mecazı müfred için
birçok alaka mevcuttur.⁶⁸

Bu alakaların sayısının 40 olduğunu ifade eden âlimler vardır. Bu alakaların
Allah'a nispeti uygun değildir. Dolayısıyla Allah hakkında mecaz-ı mürsel isti'mal
etmek doğru değildir.⁶⁹

Bu alakaların önemli görülenlerini şöylece sıralayabiliriz.

Sebebiyye:(السببية) Kendisinden nakledilen bir şeyin bir başka şey üzerinde
sebeb ve müessir olmasıdır.

Şu örnekte olduğu gibi

رعت الماشية الغيث
“Hayvan yağmuru yedi”

Burada kastedilmek istenen hayvanın yağmuru yemesi değil yağmur neticesinde
meydana gelen otu yemesidir. Çünkü yağmur otun oluşmasına sebeptir. Buradaki karine
ise lâfzîdir ki oda رعت (yedi) kelimesidir.⁷⁰

⁶⁶ el-Haşimi, 276.

⁶⁷ el-Haşimi, 276–277.

⁶⁸ el-Haşimi, 251.

⁶⁹ Bayraktar İbrahim, **Edebi ve İlmi Açından Hadis**, İzmir 1993, 58.

⁷⁰ el-Haşimi, 252.

لَعَمْرُ عَلَى يَدِ لَنْ اَنْسَاهَا مَا دَمْتُ حَيَا

“Ömer’in benim üzerimde, hayatta olduğum sürece unutamayacağım bir eli vardır.”

Bu ifadeyi kullanan bir kişi “el” sözcüğünü deşışmeceli anlamda kullanmıştır. Çünkü gerçekte elin, kişinin üzerinde olması düşünülemez. Dolayısıyla el lafzıyla kastedilenin “elin sebep olduğu iyilik ve yardımların” olduğu açıktır. Burada “el” sözcüğü “iyilik” sözcüğünü çağrıştıran bir sebeptir. Gerçek anlamla, mecazi anlam arasındaki ilgi müşabehete yani benzerliğe dayanmadığından dolayı bu şekildeki mecaz, mürsel mecaz olur ki alaka sebebiyledir.

Müsebbebiyye: (المسببية) Kendisinden nakledilen yani menkulu anı olan şeyin, sebebin tesiri neticesinde meydana gelmiş olmasıdır.

Şu ayette olduğu gibi

وَيُنزِلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا

“O Allah sizin için gökten rızık indirir.”⁷¹

Ayetin zahiri manasına bakıldığında rızıkın gökten inmesi gibi bir mana tezahür ediyor. Ancak dikkat edilecek olursa rızıkın gökten inmeyeceğı, bizlerin yiyecek ve içeceğine sebep olan yağmurun ineceğı anlaşılır. Dolayısıyla bu ayette rızık müsebbeb yani netice, rızka sebep olan da yağmurun kendisi olmuş olur.

Külliyye:(الكلية) Bir şeyin tamamını söyleyip, ondan bir parça murad etmeye denir.

Şu örnekte olduğu gibi

شَرِبْتُ مَاءَ النَّيْلِ

“Nil nehrinin suyunu içtim”.⁷²

شَرِبْتُ (içtim) karinesiyle bu örneğe dikkat edilirse bir kişinin Nil nehrinin suyunun tamamını içmesi imkansızdır. Bu sözü söyleyen “Nil Nehrinden biraz su içtim” manasını kastetmektedir. Dolayısıyla burada küll zikredilip cüz kastedilmiştir.

Cüziyye:(الجزئية) Anılan şeyin bir başka şeyin içinde bulunmasıdır.

نَشَرَ الْحَاكِمَ عَيُونَهُ فِي الْمَدِينَةِ

“Hâkim gözlerini şehre yaydı.”

Bu örnekte “gözlerini yaydı” ifadesiyle kastedilmek istenen “casuslarını” yaydı manasıdır. Burada ki العيون (gözler) lafzı mecaz-ı mürseldir. Alaka da cüziyyedir. Zira belirtilen her bir göz hâkimin casuslarından bir cüzdür.⁷³

⁷¹ Mü’min 40/13.

⁷² Ali el-Carim, 111.

⁷³ el-Haşimi, 253.

القى الخطيب كلمة كان لها كثير الاثر
“Hatip çok tesirli bir kelime sarfetti”⁷⁴

Bu örnekte geçen **كلمة** lafzı konuşma anlamında kullanılmıştır. Kastedilen hatibin bir tek kelimesi değil yaptığı konuşmanın tamamıdır. Bu örnekte cüz söylenip kül kastedilmiştir

Lazımiyye:(اللازمة) Hakiki ve mecazi manalardan birinin, diğerinin lazımı olmasıdır.

Örneğin **طلع الضوء** ışık çıktı ifadesiyle esas kastedilmek istenenin “güneş çıktı” olduğu anlaşılır. Işık kelimesi mecaz-ı mürseldir. Buradaki alaka ise lazımiyye (gereklilik) dir. Çünkü ışık güneşin doğmasıyla var olur. Burada itibar edilen şey ise ışığın güneşten ayrılmamasının gerekli oluşudur.⁷⁵

انظر الحرارة Sıcaklığa bak örneğinde de sıcaklık kelimesiyle ifade edilmek istenen esas mana “ateş” tir. Çünkü sıcaklık ateşin var olduğu yerde olur. Buradaki karine de **انظر** lafzıdır

Melzumiyye:(الملزومية) Bir şeyin bulunuşuyla, bir başka şeyin bulunmasının gerekli olmasıdır.

Şu örnekte olduğu gibi

دخلت الشمس من الكوة
“Güneş küçük pencereden içeri girdi.”⁷⁶

Burada güneşin pencereden içeri girmesi ifadesiyle kastedilen, güneşin melzumu olan yani güneşin doğmasıyla ortaya çıkan ışıktır. **الشمس** (güneş) lafzı mecaz-ı mürseldir. Alaka ise melzumiyyedir. Çünkü Güneş her ne zaman var olursa ışıktı ona bağlı olarak var olmak zorundadır. Karine ise **دخلت** (girdi) lafzıdır.

Aliyye:(الالية) Bir şeyin eserini bir başka şeye ulaştırmaya vasıta olmaktır.

يتكلم فلان خمس السن
“Falanca beş dil konuşuyor.”⁷⁷

Örneğinde kişinin beş dili konuşmasıyla kastedilen beş lügattir. Yani dil ifadesiyle kastedilen lügattir ki dil, beş lügati öğrenmede bir alettir.

⁷⁴ Ali el-Carim, 111.

⁷⁵ el-Haşimi, 253.

⁷⁶ el-Meraği, 251.

⁷⁷ el-Meraği, 252.

Şu ayette bu kabildendir:

وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه ليبين لهم

“(Allah’ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”⁷⁸

Ayette de بلسان قومه (kavminin dili) lafzıyla, kavminin lügatı kastedilir ki dil o lügatı konuşmak için bir alettir. Dolayısıyla alaka aliyye olmuş olur.

İtlak:(الاطلاق) Bir şeyin herhangi bir şeyle kayıt altına alınmamasıdır.

Şu ayette olduğu gibi

فتحرير رقبة

“Köle azad etmek”.⁷⁹

Burada esas kastedilmek istenen mana mü’min bir kölenin azad edilmesidir. Bu ayette geçen الرقبة (Köle) lafzı mecaz-ı mürseldir. Alaka isa itlaktır. (Yani herhangi bir kayıt altına almadan mutlak söylemedir).⁸⁰

(Boynun bütün vücuda delalet etmesi ise mecaz-ı mürseldir. Alaka ise cüziyedir)

Takyid:(التقييد): Bir şeyin bir ya da birden çok kayıtle kayıt altına alınması demektir.

Şu örnekte olduğu gibi

ما اغاظ جحفلة زيد

“Zeydin cahfelesi ne kaba”

Burada kastedilmek istenen mana Zeyd’in dudaklarının kaba olmasıdır. جحفلة زيد lafzı mecaz-ı mürseldir. Alaka ise takyiddir. (Kayıt altına alma) Çünkü جحفلة sözcüğü atın dudaklarıyla kayıtlanmıştır.⁸¹

Umum(العموم): Bir şeyin birçok şeyi içinde ihtiva etmesidir.

Şu ayette olduğu gibi

ام يحسدون الناس

“Yoksa insanları mı haset ediyorlar”⁸²

Bu ayette geçen الناس (insanlar) lafzı mecaz-ı mürseldir. Alaka ise umumdur. Bu ayette insanlar lafzıyla kastedilen kişi Hz.Muhammed (s.a.v)’dir. Buna karinede kıskançlığın sadece ona yapılıyor olmasıdır.

⁷⁸ İbrahim 14/4.

⁷⁹ Nisa 4/92.

⁸⁰ el-Haşimi, 253.

⁸¹ el-Haşimi, 253.

⁸² Nisa 4/54.

Yine bu konuyla bağlantılı bir başka ayet;

الذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ

“İnsanlar kendilerine dediklerinde”⁸³

Bu ayette de ifade edilen *النَّاسُ* (insanlar) lafzından kasıt sadece bir tek kişidir ki oda Nuaym b.Mes’ud el-Eşcai’ dir. Karine de bu sözü söyleyenin sadece Nuaym olmasıdır.⁸⁴

Husus(الخصوص):Lafzın sadece tek bir şeye tahsis edilmiş olmasıdır. Bir adamın isminin bir kabileye verilmesi gibi. Mesela *مضرم, قريش, الربيعية* bu lafızlar tek bir şahsın isimleri olmasına rağmen bir kabilenin ismi olmuşlardır.⁸⁵

“Yavuz Sultan Selim Çaldıran’da Şah İsmail’i yendi”. Cümlesinde de böyle bir mecaz-ı mürsel mevcuttur. Çünkü Yavuz ve Şah İsmail başlarında buldukları orduları temsil etmektedirler. Dolayısıyla Yavuz’dan maksat (ki bu hususi bir lafızdır) onun komutasındaki Osmanlı ordusu; Şah İsmail’den maksat da onun komutasında ki İran Ordusudur. Hususi olan birinci lafızlarla, umumi olan ikinci lafızlar kastedilmektedir.⁸⁶

Eskiden olana itibar etme (اعتبار ما كان): Bir şeyi geçmişine bakıp nazara almaktır.

Şu ayette olduğu gibi

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ

“Yetimlere mallarını verin.”⁸⁷

Yetimin lügat manası kendisi küçük yaşta babası ölen kişidir. Bu durumda olan birine Allah’ın “Yetimlere mallarını verin” demesi düşünülemez. Dolayısıyla ayette kastedilen, önceden yetimken sonra bülüğa eren insanlara malların verilmesidir. Dolayısıyla burada yetim kelimesi mecazen kullanılmıştır. Alaka ise eski durumu göz önünde bulundurmaz. (اعتبار ما كان)Yine bunun gibi kahve içmek isteyen biri *خذ المأذن* “doluyu al” denir.

Gelecekteki Durumu Göze Alma (اعتبار ما يكون): Bir şeyin geleceğine bakıp onu nazara almaktır. Mesela *دنديد في خبز* dendiğinde ekmeği öğüttüm manası anlaşılmaz. Bu ifadeyle kastedilmek istenen asıl mana ilerde ekmek olmaya müsait olan maddeyi yani buğdayı öğüttüm manasıdır. *خبزا* (ekmek) lafzı mecaz-ı mürseldir. Alaka ise ileride dönüşeceği şeyi itibar etmedir. (اعتبار ما يكون)⁸⁸

⁸³ Ali-İmran 3/173.

⁸⁴ el-Meraği, 253.

⁸⁵ el-Haşimi, 254.

⁸⁶ Akdemir, 242.

⁸⁷ Nisa 4/2.

⁸⁸ el-Haşimi, 254.

Şu ayette bu kabildendir.

انك ان تذرهم يضلوا عبادك ولا يلدوا الا فاجرا كفارا

“Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlaksız ve kâfir kimseler yetiştirirler”⁸⁹

Bu ayette kullanılan facir ve kâfir lafızları mecaz-ı mürseldir. Çünkü yeni doğan bir çocuğun doğduğu anda kâfir ve facir sıfatıyla muttasıf olması düşünülemez. Kâfirlik ve facirlik ancak ileriki yaşlarda zuhur edebilir. Ayette de kâfir ve facir çocuk zikredilmiş yetişkin kâfir ve facir kimse kastedilmiştir. Alaka ileride olacak şeyi göz önünde bulundurmaz. (اعتبار ما يكون)

Haliyye (الحالية): Bir şeyin bir başka şey içerisinde bulunmasıdır ki bu da, o mekân içinde yer alan şeyi zikredip o mekânın kendisini kastetmek suretiyle meydana gelir. Bir öğretmen “toplantıdan çıktım” dediğinde, elbetteki içinde toplantı yapılan oda ya da salondan çıktığı anlaşılır. Dolayısıyla toplantı hall, toplantının yapıldığı odada mahal olmuş olur.

فلان جالس في سرر

“Falanca sevinç içerisinde oturuyor”.

Burada kastedilen sevindiren bir mekânın içinde oturulmasıdır.

Mahalliyye: Bir şeyin, içerisine bir başka şeyin girmesidir. Yani mekânı zikredip onun içindekini kastetmektir.

قرر المجلس كذا

“Meclis şu kararları aldı.”

Örneğinde mahal söylenip hall kastedilmiştir. Cansız bir varlık olan ve bir binadan müteşekkil meclisin bizatihi kendisinin karar alması elbetteki düşünülemez. Dolayısıyla burada kastedilen meclis üyelerinin karar almasıdır ki buradaki alaka mahalliyyedir. Buna delalet eden karine de قرر (kararlaştırdı) lafzıdır.

Şu beyitte bu bağlamdadır:

رعيناه وان كانوا غضابا

اذا نزل السماء بارض قوم

“ Bir kavmin toprağına yağmur düştüğünde Bize hiddetlenseler de biz hayvanlarımızı otlatırız”⁹⁰

Bu şiirde geçen السماء (gökyüzü) lafzı yağmur manasındadır. Burada bir mecaz-ı mürsel söz konusudur, alaka mahalliyyedir. Gökyüzü zikredilmiş, gökyüzünden dökülen yağmur kastedilmiştir. Buna delalalet eden karine ise نزل (yağdı) lafzıdır. (Zikr-i mahal irade-i hall)

⁸⁹ Nuh 71/27.

⁹⁰ el-Haşimi, 284.

Bedeliyye: Bir şeyin bir başka şeyin bedeli ve ivadı olması yani onun yerini tutmasıdır.

قضيت الدين في موعده

“ Borcu zamanında bitirdim.”

Bu örnekte borcun zamanında bitirilmesinden kasıt eda edilmesidir. *قضيت* lafzı *اديته* lafzının bedelidir. Bunun karinesi de *موعده* (zamanında) kelimesidir.

ملك فلان الف دينار

“Falancanın mülkünde bin dinar var.”

Bu örnekte de kişinin mülkünde bin dinarın olması, bin dinar kadar maldan bedeldir. Yani kişinin bin dinara müsavi gelecek kadar malının olduğu ifade edilir. Alaka bedeliyye, karine ise halin ifade edilmesidir.⁹¹

Mübdeliyye: Bir şeyden, bir başka şeyin bedel edilmiş olmasıdır.

اكلت دم القتيل

“Katilin kanını yedim.”

Örneğinde geçen “kanını yedim” lafzıyla asıl kastedilmek istenen mana “diyetini yedim” manasıdır. *الدم* (kan) kelimesi mecaz-ı mürseldir. Karine *اكلت* lafzı, alaka ise mübdeliyyedir.

Hanımını, başka bir kadın getireceğini söylemekle tehdit eden Urvetur-Ruhhal’ın şu ifadeleri de bu kabildendir:

بعيدة مهوى القرط طيبة النشر

اكلت دما ان لم اركك بضرة

“Boyu posu yerinde, boynu uzun inci gibi bir kadınla seni ürkütmezsem kan yemiş olayım.”⁹²

Bu sözü söyleyen Urve *اكلت دما* (kan yiyeyim) ifadesiyle diyeti kasteder. Dolayısıyla *الدم* (kan) kelimesi mecazı mürsel, *اكلت* lafzı da karine olmuş olur.

Mücevve: Bir şeyin bir başka şeye bitişik komşu olmasıdır.

Şu örnekte olduğu gibi

كلمت الجدار والعمود

“Duvarı ve direği konuşturdum.”

⁹¹ el-Meraği, 253.

⁹² el-Meraği, 253.

Örnekte geçen “Duvarı ve direği konuşurdum.” ifadeyle kastedilmek istenen asıl mana “duvarın ve direğin yanında oturanları konuşurdum” manasıdır. الجدار (duvar) ve العمود (direk) lafzı mecaz-ı mürseldir. Alaka ise mücaveredir.⁹³

Antere'nin şu sözü de bu kabildendir.

فشككت بالرمح الاصم ثيابه

“Elbisesini sağlam bir mızrakla kemiğe kadar inen bir yara halinde yaraladım.”⁹⁴

Antere bu ifadeleriyle insana mücavir (bitişik) olan ثيابه (elbise) lafzını, bir insan yerinde kullanmıştır. Elbisenin mızrakla kemiğe kadar yaralamayacağı ma'lumdur. Dolayısıyla ثيابه (elbise) lafzı burada mecaz-ı mürsel olmuş olur. Alaka mücaveret, karine ise فشككت (yaralama)kelimesidir.

İştikak: Bir şeyi bir başka şeyin yerine ikame etmektir. Bu da birkaç şekilde olur.

Masdarı Mefule İtlak Etmek: Bu, masdarı söyleyip aslında mefulü murad etmek şeklinde olur.

Şu ayette olduğu gibi

صنع الله الذي اتقن كل شيء

“Bu her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır.”⁹⁵

Bu ayette geçen صنع (yapma) masdarı aslında مصنوع (yapılan) ismi mefulü yerinde kullanılmıştır.

Faili masdara itlak etmek: Yani faili söyleyip mefulü murad etmektir

ليس لوقعتها كاذبة

“Onun (kıyamet) oluşunu yalanlayacak hiç kimse yoktur.”⁹⁶

Bu ayette geçen كاذبة (yalan söyleyen) ismi faili aslında تكذيب (yalanlamak) masdarı yerinde kullanılmıştır.

Faili mefule itlak etmek: Kısaca faili söyleyip mefulü kastetmektir.

لا عاصم اليوم من امر الله

“Bu gün Allah'ın emrinden (azabından) kurtaracak kimse yoktur.”⁹⁷

Bu ayette geçen عاصم (kurtarıcı) ismi faili معصوم (kurtulan) ismi mefulü yerinde kullanılmıştır.

⁹³ el-Haşimi, 254.

⁹⁴ el-Meraği, 253.

⁹⁵ Neml 27/85.

⁹⁶ Vakıa 56/2.

⁹⁷ Hud 11/43.

خلق من ماء دافق

“Dışa atılan koyu bir sudan(meniden) yaratıldı.”⁹⁸

Bu ayette geçen دافق İsmi faili aslında مدفوق ismi mefulü yerinde kullanılmıştır.

Mefulü faile itlak etmek: Yani mefulü söyleyip aslında faili murad etmektir.

وإذا قرأت القرآن جعلنا بينك وبين الذين لا يؤمنون بالآخرة حجابا مستورا

“Biz Kur’an okuduğun zaman seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz.”⁹⁹

Ayetinde geçen مستورا (örtülmüş) ismi mefulü aslında ساترا örten ismi faili yerinde kullanılmıştır

انه كان وعده ما تيا

“Şüphesiz onun va’di yerini bulacaktır.”

Bu ayette de اتيا ismi mefulü ما تيا ismi faili menzilesindedir.

Yukarıda ifade edilen ayetlerde ki mecazi ifadelerin karineleri, asıl manayı kastetmenin mümkün olamayışıdır.

b-Mürekkep Mecaz-ı Mürsel

Mecaz-ı mürsel mürekkep, bir kelamın müşabehet dışında bir alakadan dolayı hakiki manasının dışında kullanılan ve asli manasının kast edilmesine karine-i mâniâ (engel delil) bulunan kelimedir.

Bu mecaz öncelikle inşada kullanılan ve haber ifade eden mürekkeplerde, bunların dışında başka yerlerde birçok sebepten dolayı kullanılır. Bu sebeplerin belli başlıları şunlardır:

Teessüf ifade etme ve geçmişe üzülmekten dolayı

Şairin şu sözü gibi

ذهب الصبى وتولت الايام

فعلى الصبى وعلى الزمان سلام

“Gençlik gitti, günler geçti sabaya ve zamana selam olsun.”

Bu terkip konuluğu itibariyle her ne kadar haber ifade ediyor olsa da, ancak bu makamda gençlik, yıllarının geçtiğine üzüntü ve hüznün ifade eden inşa konumunda bir terkiptir. Bunun karinesi de şairin ikinci beyitidir.¹⁰⁰

⁹⁸ Tarık 86/6.

⁹⁹ İsra 17/45.

¹⁰⁰ el-Haşimi, 274.

Cafer b.Ulbe el-Harisinin Şu sözü de bu kabildendir.

هواى مع الركب اليمانين مصعد

جنيب وجثمانى بمكة موثق

“Beni arzum Yemen tarafına doğru yukarıya giden kafiyle beraberdir. Ancak vücudum Mekke’de bağlıdır.”

Cafer b.Ulbe bu sözle dostlarından ayrıldığından duyduğu üzüntüye ve hüzne işaret edip, kendisinin düŐtüđü duruma olan üzüntüsünü dile getiriyor. Bunun karinesi de konuŐmacının yani bu sözü ifade edenin halidir.¹⁰¹

Zaafiyeti izhar etmeden dolayı:

رب انى لا استطيع اصطبارا

فعف عنى يا من يقبل العثارا

“Rabbim sabretmeye gc yettiremiyorum
Ey tkezlemeleri kabul eden (Allah’ım) beni affet.”¹⁰²

Sevinci izhar etmeden dolayı:

كتب اسمى بين الناجحين

“İsmim baŐarılı olanlar arasında yazıldı”¹⁰³

Dua etmek maksadından:

نجد الله مقاصدنا

ايها الوطن لك البقاء

“Allah maksatlarımızı baŐarılı kılsın
Ey vatan sana da bakilik kalsın”¹⁰⁴

Mecaz-ı mürsel mürekkep ikinci olarak aslı manalarından çıkmış emir, nehiy, istifham gibi inşa ifade eden mürekkep kelimelerde vaki olur. Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in Şu hadisinde olduğu gibi başka manalarda da kullanılabilir.

من كذب على متعمدا فليتبوأ مقعده من النار

“Her kim bana yalan haber isnat ederse cehennemdeki yerine hazırlansın.”

Bu hadiste ifade edilmek istenen asıl mana cehennemdeki yerine hazırlanır manasıdır. Alaka sebebiye ve msebbebiye iliŐkisidir. Çünkü mütekellimin konuŐtuđu ibareyi söylemesi iŐeriđinden haber vermeye sebeptir. Burada “kızb” sebep “yerine hazırlanma” da msebbeptir. Zahiri, emir gibi görünse de manası haberdir.¹⁰⁵

¹⁰¹ el-Haşimi, 274.

¹⁰² el-Haşimi, 274.

¹⁰³ el-Haşimi, 274.

¹⁰⁴ el-Haşimi, 274.

¹⁰⁵ el-Haşimi, 274.

BİRİNCİ BÖLÜM KUR'AN-I KERİMDE MECAZ

I- Kur'an'daki Mecaz Sanatı İle İlgili Tartışmalar

Tartışma ve anlaşmazlıkların altında yatan en önemli sebep farklı şeyleri savunmaktan değil aynı olayı aynı anlama gelen farklı kelimelerle izah etmekten kaynaklanır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerimde mecaz varmıdır? Yokmu dur? Tartışmasına yaklaşırken bu gerçeği göz önünde bulundurmamak daha isabetli olur. Herhalde hiç kimse

و ارسلنا السماء عليهم مدرارا
“Üzerinize semayı bolca indirdik.”¹⁰⁶

Ayetinde geçen **و ارسلنا السماء** “üzerinize semayı indirdik” lafzının gerçek manada kullanıldığını iddia edemez. Öyleyse mecaz olayını incelerken “Kur'an-ı Kerim'de mecazın varlığı nasıl inkâr edilebilir” gibi peşin hükümlü olup önyargıyla yaklaşmamanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Biz öncelikle bu tartışmada mecazı kabul ve red edenlerin kimler olduğuna, tarafların neyi savunduklarına göz atıp, daha sonra bu iddiaların kritiğine yer vereceğiz.

Kur'an-ı Kerim'de mecazın varlığıyla ilgili görüşler üçe ayrılır:

- a-Lügatte, Kur'an'da ve hadislerde mecaz vakidir.(Cumhurun görüşü)
- b-Ne lügatte, ne Kur'an'da, ne de hadislerde mevcuttur.(Ebu İshak el-İsferaini ve Ebu Ali el-Farisi'nin görüşleri).
- c-Lügatte vaki olup Kur'an ve hadislerde cari değildir.(Zahiriye mezhebi İmam Davud ez-Zahiri ve oğlu E.Bekre aid)¹⁰⁷

II- Mecaz-ı Kabul Edenler ve Görüşleri:

“Kur'an-ı Kerim'de Mecaz” fikrinin Müslüman âlimler arasında topyekün kabulü, kolay bir iş olmamıştır. Kur'an ve sünnette mecaz konusunda hakikat'in aksine, ittifak olmayıp ihtilaf vardır. Ancak cumhuru ulema, mecazın varlığında ihtilaf ve şüphe olmadığına kail olup mecazı caiz görmüşlerdir. Cumhuru ulemaya göre Kur'an-ı Kerim'de mecazın olmadığını ileri sürüp, mecaz olayını inkâr etmek Kur'an-ı Kerim'in yarısını yok etmek demektir.

Belagat âlimleri de mecazın hakikatten daha belîğ olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Onlara göre Kur'an lafızlarının güzelliği biraz da mecazlardan ileri gelir, mecaz kaldırıldığında, güzellik yönü de ortadan kalkar.¹⁰⁸

Kur'an'da mecazın varlığını kabul edenler umumi olarak:

¹⁰⁶ Enam 5/6.

¹⁰⁷ Kızılırmak, Ali, **Kur'an'da Hakikat Ve Mecaz**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1996, 65

¹⁰⁸ es-Suyuti, el- **İtkan fi Ulumi'l- Kur'an**, Tahk. Muhammed Ebu'l Fazl İbrahim, Neşr: Razi Bidar Azizi, y.y, 1343/1924, III, 120.

- a.Lügatçiler ve nahivciler
- b.Edebiyatçılar ve münekkidler
- c.İ'cazcılar ve Belagatçiler
- d.Usulcüler ve fakihler..... diye gruplara ayrılırlar.

Bu grupları teşkil eden (mecaz-ı kabul eden) isimleri vefat tarihlerini göz önünde bulundurarak şöylece sıralayabiliriz:

Ebu Ubeyde Ma'mer b.Müsenna(v.210/825): Kur'an'da mecazdan bahseden ilk devir lügat âlimlerindedir. Mecazu'l- Kuran adlı eseri mevcuttur. Bu eserinde mecaz kelimesini kırk değişik mana için kullanır. Ona göre mecaz, lafızların manalarının açığa kavuşmasını ifade eder. Durum ne olursa olsun Ebu Ubeyde ayetleri tefsir ederken şu kavramlara yer verir:

معناه كذا (manası şudur) تفسيره كذا (tefsiri şöyledir) مجاره كذا (mecaz-ı şu şekildedir.)
تأويله (te'vili şöyledir) Bu lafızların manaları aynı yada birbirine yakındır.

Ebu Ubeyde göre mecaz Kur'an'ın tabirlerinde izlediği yollardan bir yoldur. Onun mecazı bu manada açıklaması sonradan belagat âlimlerinin “mecaz” için sınırlamış oldukları manalardan daha amm'dır. İbni Kuteybe'nin de Müşkilü'l-Kuran adlı eserini oluştururken Ebu Ubeyde'nin Mecaz ile ilgili görüşlerinin etkisinde kaldığı düşünülür.¹⁰⁹

Ebu Ubeyde'nin “Mecazu'l- Kur'an” adlı eserinde geçen bazı mecaz örneklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

ولتصغى اليه أفعدة الذين لا يؤمنون بالآخرة وليرضوه وليقترفوا ما هم مقترفون

“Ahirete inanmayanların kalpleri ona (o yaldızlı söze) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri suçü işlemeye devam etsinler diye böyle yaparlar.”¹¹⁰

Ebu Ubeyde bu ayette geçen *اقتراف* lafzını töhmet, itham ve iddia manasında mecaz Olarak yorumlamıştır.¹¹¹

لا يسمعون فيها لغوا ولا تأثيما

“Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler.”¹¹²

Müellife göre;

Ayette onlar boş söz ve günah işitmezler şeklinde bir mana müşahede edilmektedir. Buradaki mecaz *اكلت خبزا ولبنا* ekmek ve süt yedim örneğindeki mecaza benzer. Kişi ekmekle beraber süt içtiğinde bu sözü sarfeder. Hâlbuki yenilenin sadece ekmek olduğu

¹⁰⁹ et-Teymi Ebu Ubeyde Ma'mer b.Müsenna, **Mecazul- Kur'an**, Kahire 1954, I, 18-19.

¹¹⁰ Enam 6/113.

¹¹¹ et-Teymi, I, 205.

¹¹² Vakıa 56/25.

sütün yenilmediği herkes tarafından pek tabii bilinir. Ancak içilecek şeyin beraberinde yenecek bir şey mevcutsa bu ifadenin kullanılması mümkün olabilir.

Ayette de لغو günah lafzı işitilecek bir şey olmadığı halde öncesinde geçen لغو (boş söz) kelimesinden dolayı işitilen bir şeymiş gibi kullanılmıştır ki bu ifade mecazdır.¹¹³

وجعلنا فيها جنات من نخيل واعناب وفجرنا فيها من العيون ليأكلوا من ثمره وما عملته أيديهم
أفلا يشكرون

“Biz yeryüzünde nice nice hurma bahçeleri, üzüm bağları yarattık ve oralarda birçok pınar kaynattık. Onların meyvelerinden ve elleriyle bunlardan imal ettiklerinden yemeleri için. Hal böyle iken onlar şükretmezler mi?”¹¹⁴

Bu ayette geçen mecaz Arapların kendi aralarındaki konuşmalarında geçen mecaza benzer. Araplar başta iki kişiden bahseder, sonra onlardan haber verirken birisinin haberiyle yetinir, diğer kişinin haberini de haberi verilene eklerler

Ayette geçen نخيل ve اعناب kelimelerinin haberi فيها şeklinde sadece اعناب kelimesinden haber veriliyor gibi görünse de aynı zamanda نخيل lafzının da haberini içermektedir. Bahile Kabilesinden Erzak b.Tarafa b.Amr el-Furasi şöyle der:

رمانى بامر كنت منه ووالدى

برءا ومن دون الطوى رمانى

“Bende babamda töhmetten beri olduğumuz halde beni töhmet altında bırakıp gelişigüzel düşünmeden itham etti”

Bu ifadeye dikkat edilecek olursa kişi babasının da töhmetten beri olduğunu direk söylemiyor. Kendisinin beri olduğunu söyleyerek babasını da kendisine ekliyor.¹¹⁵

İbn Kuteybe(v.276/889): Kur’an’da mecazın varlığını kabul eden ilk devir âlimlerinden biri de, Mutezile Mezhebinin önde gelen ediplerinden Cahız’ın talebesi olan Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe dir.

İbn Kuteybe, Kur’an ayetlerine ve hadisi şeriflere karşı yapılan itirazlara karşı iki eser te’lif etmiş olup bunlardan birincisi, Kur’an ayetlerinin tefsiri mahiyetinde “Te’vil-i Müşkulu’l- Kur’an” ikincisi ise hadislerle dair yapılan itirazlara cevap mahiyetindeki “Te’vilü Muhtelifu’l-Hadis” tir.

İbn Kuteybe Kur’anla ilgili olan eserinde “mecaz” ve “istiare” diye iki bab açmış, Kur’an’daki mecazları anlatmış, Kur’anla da yetinmeyip İncil üzerinde de konuyu ele almıştır. İbn Kuteybe’ye göre Kur’an’daki mecazların çoğu istiare olup kitabında da bu konuya kırk sayfadan fazla yer ayırmıştır.

İbn Kuteybe’ye göre, mecaz(ın) fiillerinden masdar(lar) çıkmaz, tekrarlar da pekiştirilmez(ler).Mesela ‘اراد الحاء ان يسقط ارادة شديدة’ denmez. Şu ayet ise mecaz değildir;

¹¹³ et-teymi, II, 249.

¹¹⁴ Yasin 36/34-35.

¹¹⁵ et-Teymi, II, 161.

وكلم الله موسى تكليماً

“Allah Musa ile gerçekten konuştu”¹¹⁶

Yine ona göre “kav” ve “kelam” hakiki manada olmayıp Kur’an’daki manaların ismidir.(onlar için icad edilmiştir). Bunlar, Kur’an’ın birçok yerinde mecazla izah edilmiştir.¹¹⁷

İbn Kuteybe mecazı yalanla eşdeğer tutanlara birçok delil öne sürerek karşı çıkmış bu iddiaları bir nevi çürütmüştür. O’nun ayet ve hadislerde tespit ettiği mecazlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

او من كان ميتا فاحييناه وجعلنا له نورا يمشى به في الناس كمن مثله في الظلمات ليس بخارج منها كذلك زين للكافرين ما كانوا يعملون

“Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayan kimse gibi olur mu?”¹¹⁸

İbn Kuteybe, bu ayette geçen “meyt” (ölü) kelimesinin “kâfirden” ; “ihya” (hayat vermek) fiilinin “hidayet vermekten”; “nur” kelimesinin de “imandan” istiare olduğunu beyan eder.¹¹⁹

İbn Kuteybe “Te’vil-i Muhtelifu’l-Hadis” adlı eserinde hadislerde geçen mecazi manalara değinmiştir. Bu eserinde mecazi manalar için “mecaz” kelimesinden çok teşbih, temsil, ve istiare’yi kullanmıştır. Örneğin Ebu Hureyre (r.a) ve Ebu Zer’den değişik vecihlerle rivayet edilen iki hadisi son bölümünde geçen “meşy” (yürümek), ile “hervele” (koşmak) kelimelerinin bir temsilden ibaret olduğunu ve, “Kim bana itaatte koşarcasına gelirse benim o kula sevap vermem, o kulun bana ibadetle yaklaşmasından daha süratli bir şekilde olur.” anlamının kast edildiğini belirtir. Nitekim *فلان موضع في الضلال* “ Falanca dalalette süratli bir şekilde yürüyor” dendiğinde bu sözle o insanın yürüyüşünün çabuk olduğu kast edilmez. Asıl maksat o kişinin dalalette süratli bir şekilde yöneldiğidir.¹²⁰

Taberi(v.310/922):Müfessirlerden Kur’an’da mecazı kabul edenlerden, başta geleni müfessir Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir et-Taberidir.

Taberi ilk müfessirlerden olup eseri *جامع البيان في تأويل آي القرآن*, bu hacimdeki ilk me’sur tefsirdir. Rivayet ve dirayeti birleştirip aynı anda ham nakli, hem de aklidir. “Cami’ul-Beyan” da, mecazı kabul edenler için kuvvetli deliller vardır. Taberi’nin, Allah’ın İsa’ya (*انت قلت للناس اتخذوني وامى الهين من دون الله*) sorusunu, onun demediğini bile bile sorması ne suretledir? Sorusu, isabet etse de, etmese de; onun lügatte ve Kur’an’da mecazın vukuunu kabulüne delalette kâfidir.¹²¹

Taberi Ku’ran-ı Kerim’de ve özellikle de hadislerde geçen mecaz örneklerine camiu’l-Beyan adlı eserinin birçok yerinde izah getirir. İşte bunlardan bazıları;

¹¹⁶ Nisa 4/164.

¹¹⁷ Kızılırmak, 68.

¹¹⁸ En’am 6/122.

¹¹⁹ İbn Kuteybe, Abdullah b.Müslim ed-Dineveri, **Te’vilü Müşkilü’l-Kur’an**, Kahire 1393/1973, 140.

¹²⁰ İbn Kuteybe, **Te’vilü Muhtelifu’l-Hadis**, Beyrut Tsz. , 152.

¹²¹ Kızılırmak, 75.

يوم يسحبون في النار على وجوههم ثوقوا مس سقر

“O gün yüz üstü ateşe sürüklendiklerinde ‘cehenneme teması tadın’”¹²²

Taberi bu ayeti tefsir ederken مس سقر cehenneme teması’nın tadılmasının mecaz olduğunu ifade eder. Ona göre bu ifade mecazdır. Çünkü ancak tadı olan bir şeyin tadılabilmesi söz konusu olabilir. Cehenneme temasın tadılması, “vuruşun tadını nasıl buldun” örneğinde olduğu gibi mecazdır.¹²³

Taberi sözünü ettiğimiz “Camiu’l-Beyan” adlı tefsirinde bazen sahabelerin sözlerindeki mecaza da yer vermiştir. Nitekim Taberi, Muhammed b. İshak (v.152)’in el-Kasım’dan naklettiği şu olaydaki sahabe sözünün mecaz olduğunu ifade eder:

عن أنس بن النضر = عم أنس بن مالك = إلى عمر، وطلحة بن عبد الله، في رجال من المهاجرين
والأنصار، وقد ألقوا بأيديهم، فقال: ما يجلسكم؟ قالوا: قتل محمد رسول الله! قال: فما تصنعون بالحياة بعده؟
قوموا فموتوا على ما مات عليه رسول الله! واستقبل القوم فقاتل حتى قتل = وبه سمي أنس بن مالك

“Enes b.Malik’in Amcası Enes b. Nadr bir gün Ömer, Talha b.Abdullah ve bir gurup ensar ve muhacirlerin yanına varıyor. Onları sanki teslim olmuş, hiçbir şey yapamaz oturur halde görüyor. Bunun üzerine onlara şöyle soruyor: Sizi bu şekilde oturtan şey nedir? Onlar da şöyle cevap veriyorlar: Rasulullah öldürüldü. Bunun üzerine Enes b. Nadr onlara şöyle diyor: Madem Rasulullah öldürüldü, O zaman ondan sonraki hayatı ne yapacaksınız.? Kalkın Rasulullah’ın öldüğü şey üzere ölü. Sonra Enes b. Nadr kalkıyor kavme karşı savaşıyor ve şehid oluncaya kadar çarpışıyor.” Enes b. Malik’in de, amcası Enes b. Nadr ismiyle isimlendiği söylenir.¹²⁴

Muhammed b.Cerir et-Taberi yukarıda anlatılan olayda Enes b. Nadr’ın Ömer, Talha b. Abdullah ve bir grup ensar ve muhaciri hiçbir şey yapamaz durumda oturur halde görmeyi ifade eden “وقد ألقوا بأيديهم” ellerini kendilerinden (uzak) bir yere attılar ifadesini mecaza hamleder. Bu ifade teslim oldu, ümitsizlikten yada usanmaktan hiçbir şey yapamaz hale geldi anlamında kullanılan mecazi bir kavramdır.

Rummani(v.386/994):İcazcı ve belagatçılardan (Kur’an’da) mecazı kabul edenlerin en meşhurlarından biri, Ebu’l Hasen Ali b. İsa er-Rummani’dır. Daha çok Kur’an ilimlerinde temayüz eden Rummani, Kur’an-ı Kerim’in belagatını onun yedi i’caz vechinden biri olarak zikreder. Kitapları ve Kur’an’da i’caz vecihleriyle ilgili risaleleri vardır. En önemlisi “en-Nüket fi’ i’cazi’l- Kuran”dır.¹²⁵

Kur’an-ı Kerim’in i’caz vecihlerini yedi kısım olarak ortaya koyan Rummani bunları şu şekilde sıralamıştır:

- Şiddetle ihtiyaç olduğu halde muarazayı terk etme
- Umum ve hususa meydan okuma
- Belagat
- Gelecek işlerden haber verme
- Adeti bozma
- Her mucize ile kıyas etme¹²⁶

¹²² Kamer 54/48.

¹²³ et-Taberi, Muhammed b.Cerir, **Camiu’l-Beyan fi Te’vili Ayi’l- Kur’an**, Beyrut 1992, XI, 568.

¹²⁴ et-Taberi, III, 457; İbn Hişam, **es-Siretün-Nebeviyye**, Tahk. Mustafa Saka İbrahim el- Ebyari Abdülhafız Şelebi, Beyrut 1397/1971, III, 88.

¹²⁵ Kızılırmak, 74.

¹²⁶ El Bakillani, el-Kadı Ebi Bekr, **İ’cazu’l-Kuran**, Beyrut, 1988, 11.

Rummani, Kur'an'da mecazlar sadedinde bilhassa istiareleri açıklamış, hakikatten daha belîğ olduklarını örneklerle ortaya koymuştur. O da mecazı Kur'an'da kullanıldığı yerde hakikatten daha belîğ görür. Bu güzel bir anlayış ve Kur'an hususunda, takip edilen bir görüştür. Hakikat, Kur'an'daki kullanılış mevzilerine göre mecazdan daha belîğdir. Bu Kur'an'a iltifat olmayıp bir gerçektir. Rummani istiarenden başka mecazlara temas etmemiştir. Mecaz-ı akli ve mecaz-ı mürsellere hiç girmemiştir.¹²⁷
Rummani;

واسأل القرية التي كنا فيها والعير التي اقبلنا فيها وانا لصادقون

“(İstersen) içinde bulunduğumuz şehre ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Şüphesiz biz doğru söyleyenlerdeniz.”¹²⁸

Ayetinde sadece icaz-ı hafz olduğunu beyan etmiştir. Ona göre mecazın önemi umumi olarak, lügat dairesini aşır Kur'an nasslarına da sirayet etmesinden ileri gelir.

İbn Cinni(v.392/1001): Ebu'l-Feth Osman İbn Cinni mecaz-ı kabul eden lügatçılardandır. Kendisi h.4. asır ricalinden olup talabesi İbnu Faris'le beraber zikredilir. Görüşleri, kitabı “el-Hasais”a dayanır.

el-Hasais'ta bir bölüm *الفرق بيناب لحقيقة والمجازا* (Hakikat ve mecaz arasındaki fark bölümü) ismini taşır. Bu bab'da İbn Cinni lügatçılar arasında ilk defa, hakikat ve mecaz arasını bir noktada (yerde) cem'etmiştir. O bu eserinde hakikat ve mecazın lügat tarifini vermiştir. İbn Teymiyye bunlardan yalnız hakikati kabul etmekte, mecazı inkâr etmektedir.¹²⁹

İbn Cinni mecazın kıymetini açıklayarak der ki: “Mecaz üç mana için vaki olup hakikatten ona geçilir: İttisa' (genişleme, genişlik), tevkid (pekiştirme), teşbih (benzetme). Bu vasıflar eksik olunca, elbette hakikat olur.” Bu izahlar yalnız lügati ilgilendirmekle beraber, yine de bir cümleyle temas edecek olursak, İbn Cinni burada ne tam muvaffak, ne de tamamen hatalıdır. Müellif bu üç şeye (se'a, ittisa,tevkid, teşbih) Kur'an'dan misaller verir, izahlarda bulunur. O, “mecazi kullanış”ı, lügatten başka, Kur'an'da da, kabul (ikrar) eder.¹³⁰

Ebu Hilal el-Askeri(V.395/1005): İ'caz ve belagat ehlerinden olan Ebu Hilal el-Hasan b.Abdullah b.Sehl el-Askeri, Kitabus-Sına'ateyn el-Kitabe ve's-Şi'r adlı eserinden mecaz ve özellikle de istiareye geniş yer vermiştir. Bu eserinin “istiare ve Mecaz” başlıklı bölümünde önce istiaresinin ne demek olduğunu açıklar. Ona göre istiare, bir ibareyi, herhangi bir maksattan dolayı asıl kullanıldığı mananın dışında bir manaya nakletmektir ki bu maksatlar; kastedilen mananın üstünlüğünü ifade etmek, mübalağalı bir şekilde manayı pekiştirmek, az bir lafızla ona işaret etmek ya da ortaya çıkacak manayı güzelleştirmek için olabilir.¹³¹

Görüldüğü üzere el- Askeri, kendisinden sonraki dönemlerde “mecaz” diye ifade edilen bu kavramı “istiare” diye tesmiye etmiş ancak mecaz ile istiare arasında herhangi bir farktan söz etmemiştir. İstiare üzerinde daha çok duran el-Askeri bu

¹²⁷ Kızılırmak, 74.

¹²⁸ Yusuf 12/82.

¹²⁹ Kızılırmak, 72.

¹³⁰ Kızılırmak, 72-73.

¹³¹ el-Askeri Ebu Hilal el-Hasan b.Abdullah b.Sehl, **Kitabus- Sınaateyn el- Kitabe ve's-Şi'r**, Tahk: Müfid Kamiha, Beyrut 1404/1984, 295.

konuya kitabında oldukça geniş bir yer ayırmıştır. Kur'an-ı Kerimde geçen birçok istiareyi tafsilatlı olarak açıklayan Ebu-Hilal el-Askeri, kitabında hadisi şeriflerde geçen istiare örneklerine de yer vermiştir. Bunların ardından sahabe sözleri ve Arap şiirinden ve nesrinden bolca istiare örnekleri üzerinde durmuştur.

Ebu-Hilal el-Askeri, istiareye örnek getirdiği tüm ayetlerde *ابلاغ والاستعارة* şeklinde bir ifade kullanarak, müstear mananın hakiki manadan daha belagatlı olduğunu beyan etmiştir.

O'nun ayet ve hadislerde tespit ettiği istiarelerden bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz;

سنفرغ لكم ايها الثقلان

“Ey insan ve cin! Sizde hesabınızı ele alacağız”¹³²

el-Askeri'ye göre ayette geçen *سنفرغ* lafzı kastetme yönelme manasındadır. Çünkü yönelme, kastetme ancak boş vaktin olmasıyla mümkündür.¹³³

مهطعين مقتعي رعوسهم لا يرتد اليهم طرفهم وأفءدتهم هواء

“(O gün onlar) başlarını dikerek koşarlar. Gözleri kendilerine dönmez. Kalpleri ise bomboşur.”¹³⁴

Ebu Hilal el-Askeri'ye göre *وأفءدتهم هواء* lafzıyla kastedilen, o insanların hiçbir şey anlamamalarıdır. Ona göre şayet herhangi bir mekânda hiç bir şey yoksa taki onu bir şey işgal edip dolduruncaya kadar ona “heva” (Bomboş) denir. Burada istiaresinin hakiki manadan üstün oluşu veciz olmasından kaynaklanır.¹³⁵

وكذلك اعثنا عليهم ليعلموا ان وعد الله حق وان الساعة لا ريب فيها

“Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın va'dinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu kesinlikle bilsinler.”¹³⁶

Yine el-Askeri'ye göre *اعثنا* lafzının manası *اطلنا* “onları muttali ettik”tir. Buradaki istiare belîğdir. Çünkü bu istiare haddizatında, o kavmin haberdar edilmedikleri sürece gaflet içerisinde olduğu manasını tazammun ediyor *اعثنا* lafzının esas manası “kişinin bir şeye dikkat çekip, tanıyuncaya kadar ona dikkatlice bakmasıdır.” Bu ayette *اعثنا* lafzı, açıklama, beyan etme manasında istiare edilmiştir.¹³⁷

el-Askeri Peygamber Efendimiz(s.a.v)'nin şu hadisinde de istiareden bahseder:

¹³² Rahman 55/31.

¹³³ el-Askeri, 296-297.

¹³⁴ İbrahim 14/43.

¹³⁵ el-Askeri, 297.

¹³⁶ Kehf 18/21.

¹³⁷ el-Askeri, 297.

الخيل معقود بنواصيها الخير الى يوم القيامة

“Hayır, atların alınında kıyamete kadar düğümlüdür.”¹³⁸

Atların alınında hayır düğümünün olması ifadesiyle, o atların faydalı, ihtiyaçları karşılayan hayırlı hayvanlar olmaları kastedilir.

Tufeyl’de bu bağlamda şöyle demiştir:

وللخيل ايام فمن يصطبر لها ويعرف لها ايامها الخير تعقب

Atların sıkıntılı günlerine sabredip, hayırlı günlerini bilen kişiye, o sıkıntılı günlerin sonrasında hayırlı günler takip eder.¹³⁹

Ebu Bekr el- Bakillani(v.403/1013):Ebu Bekr el- Bakillani kelim ilminde önde gelen, Kur’an’ı Kerim’de mecazın varlığını kabul eden büyük şahsiyetlerden biridir. Kur’an’ı Kerim’in i’cazını beyan eden “İ’cazu’l-Kur’an” adlı bir eseri mevcuttur. O, bu eserinde Kur’an’ı Kerim’in i’caz vecihlerini üç maddede toplar.

Bunlar;

- Gaybtan (gelecekte) verme
- Öncekilerinin kıssalarından haber verme
- Nazım ve te’lif’in harika olması ve insanların o noktaya yetişmekten aciz kaldıklarının bilinmesi.¹⁴⁰

Bakillani şu iki ayette “beliğ istiare” den söz der.

قال ربي اني وهن العظم مني واشتعل الرءس شيبا

“Rabbim dedi benim kemiklerim zayıfladı, başım beyazlıktan parıladı”¹⁴¹

Bakillani’ye göre bu ayette geçen واشتعل الرءس شيبا “baş bembeyaz alev aldı” cümlesinde beliğ bir istiare vardır.

واخفض لهما جناح الذل من الرحمة

“Onları, esirgeyerek üzerine tevazu kanadını ser”¹⁴²

Bakillani bundan sonra teşbihten bahseder ve tekrar istiareye döner. İstiareyi şiirle açıkladıktan sonra ‘Kur’an’da çokça istiaresinin bulunduğunu ifade eder.¹⁴³

eş-Şerif er-Radi:(v.406/1015) Dördüncü hicri asrın sonlarında yetişen er-Radi Kur’an’da mecazın vukuunu kabul eden edebiyatçı ve münekkiddendir. Kur’anı Kerim’de geçen mecazlar konusunda te’lif edilmiş önemli eseri “Telhisu’l- Beyan” dır.

¹³⁸ el-Askeri,306.

¹³⁹ el-Askeri, 306.

¹⁴⁰ el- Bakillani, 50.

¹⁴¹ Meryem 19/4.

¹⁴² İsra 17/24.

¹⁴³ el-Bakillani, 85.

Şerif er-Radi mecaz ve istiarenin kısımlarına itiraz etmemiştir. Ki bu ıstılahlar ve tesmiyeler, onun yaşadığı asırda vaz' olunmamıştı veya henüz bilinmiyordu. Mesela O, “*واسأل القرية*” (Köye sor) ayetindeki mecaz hakkında meşhur istiarelerden biri der. Hâlbuki Suyuti'ye göre bu, mürsel mecazın bir nev'idir.¹⁴⁴

Şerif Radi'nin bazı hadisi şeriflerdeki mecazi manaları göstermek üzere te'lif ettiği ikinci bir eseri mevcuttur. Bu eser “el –Mecazatun-Nebeviyye” adını taşımaktadır

Şerif Radi'nin bahsini ettiğimiz bu eserlerinde geçen bazı mecaz örneklerini şöylece sıralayabiliriz.

واسأل القرية التي كنا فيها والعيير التي اقبلنا فيها وانا لصادقون

“(İstersen) içinde bulunduğumuz şehre ve aralarında geldiğimiz kabileye de sor. Şüphesiz biz doğru söyleyenlerdeniz.”¹⁴⁵

Şerif Radi yukarıda zikri geçen ayet hakkında “meşhur olan istiarelerden birisidir” diye yorum getirir.

هن لباس لكم وانتم لباس لهن

“Onlar(eşleriniz) sizin için birer elbise, sizde onlar için birer elbise gibisiniz”¹⁴⁶

Müellif bu ayetteki teşbihi belîği, istiare olarak kabul eder.¹⁴⁷

‘Ey Rabbim! Tevbemi kabul et ve beni günahımdan temizle!’¹⁴⁸

Şerif Radi yukarıdaki hadiste istiare bulunduğunu beyan etmiştir ki bu, (günahımdan temizle) daha sonra ortaya çıkan ıstılahi manaya tamamen uygundur.¹⁴⁹

İbn Raşık(v.456/1064): Mecazın varlığını kabul eden bir başka edebiyatçı ve münekkid de, Hasen İbnu Raşık el- Kayravani el-Ezdidir. Mecazla alakalı meşhur eseri; *العمدة في محاسن الشعر وادابه ونقده* (el-Umde fi Mehasini-şi’ri ve Adabihi ve Nakdihi) dir. Bu eser şiirle alakalı pek çok değişik konuları ihtiva etmekle beraber, ağırlıklı olarak şiir, şair ve belagat bahislerini de ele alır.

Hasen İbnu Raşık el- Kayravani'nin te'lif ettiği bu eser aynı zaman da mecaz ve istiare bablarına da ayrılmıştır. İbn Raşık'e göre Araplar mecaz-ı çok kullanırlar. Sözlerinde iftihar vesilesi sayarlar. Çünkü mecaz, belagatın başı, fesahatın delilidir. Yine mecaz “söz söyleme yol ve kaynakları olup *جزت مجازا*” gelir. İ. Raşık daha sonra,

¹⁴⁴ Kızılırmak, 69.

¹⁴⁵ Yusuf 12/82.

¹⁴⁶ Bakara 2/187.

¹⁴⁷ eş-Şerif er-Radi, *Telhisu'l Beyan fi Mecazati'l- Kur'an*, Beyrut 1406, 20-21.

¹⁴⁸ Ebu Davud, Vitr, 25, Deavat,102, İbn-i Mace,Muhammed b.Yezid, Sünen,. İstanbul 1981, Dua,2; Ahmed b.Hanbel, I,227.

¹⁴⁹ er-Radi, 271.

mecazın hakikatten eblağiyeti üzerinde durur. Ancak bu umumi olup mecaz her zaman hakikatten belîğ olmaz. O sadece mevziinde ondan belîğdir.¹⁵⁰

İbn Raşîk Kur'an-ı Kerim'de pek çok mecaz örneklerinin olduğunu söyler ve bunlardan sadece birkaç tanesini zikreder.¹⁵¹

وقال يا ايها الناس علمنا منطق الطير واوتينا من كل شئ

“Süleyman Ey! İnsanlar Bize kuşdili öğretildi ve bize her şeyden (nasip) verildi.”¹⁵²

Bu ayette geçen ve kuşlara isnad edilen “mantık” (konuşmak) kelimesini İbn Raşîk mecaz olarak yorumlar.

ومكروا ومكر الله والله خير الماكرين

“(Yahudiler gizlice) tuzak kurdular; Allah da onların hilelerine karşılık verdi. Allah, hilelere karşılık vermekte en güçlü olandır”.¹⁵³

İbn Raşîk yukarıda anılan ayette geçen “ hile yapmaya verilen ceza” olması nedeniyle “mekr” kelimesinin Allah’a isnat edildiğini belirtmektedir. Başka bir ifadeyle bu ifadenin “hile yapanlara ceza verenlerin en hayırlısı” manasında mecaz olduğunu, hakiki mana ile mecazi mana arasında “sebebiyet” alakasının bulunduğunu ifade eder.

İbn Hazm(v.457/1064): Ebu Muhammed Ali İbn Hazm el-Endülüsî, Kur’anda (ve sünnette) mecazı şartlı olarak kabul edenlerdendir. O, mecazı alma (kabul etme) konusunda Zahirîyye’ye uymuş; mecaz meşhur, karine açık oldukça onun alınmasını savunmuş; yine, te’vil olmamasını, lügatte fasih kabul edilenin yolu üzere bulunmasını, yani zahir olmasını; Kur’an okunduğu zaman, ister hakikat, ister mecaz olsun, Arab’ın, sahabe ve tabiun’un aynen anlamasını şart koşar.¹⁵⁴

İbn Hazm’ın fıkıh usulüne dair yazdığı “el- İhkam fi Usulli’l -Ahkâm ” adlı eseri mevcuttur. İbni Hazm bu eserinde mecazla ilgili görüşlerini şu şekilde açıklar:

Mecaz bir yerden başka bir yere hareket edip gitmektir ki bu da mekânlar arasında ulaşılan yol anlamına gelir. Sonra bu lafız kendi lügat manasından başka bir manaya nakledilmiştir. Ona göre mecaz, ancak bir delil ya da âlimlerin ittifakıyla veya müşahadeyle bilinebilir.

İbn Hazm’a göre dinde mecaz; Allah’ın ya da Rasülünün bir lafzı lügat manasından başka bir isme ya da ikinci bir manaya nakletmesidir. Bir başka nassla delillendirilmediği, ya da kabul edilen bir icma olmadığı müddetçe, herhangi bir nass hakkında mecazdır hükmü koyulamaz. Ya da bir nass hakkında hissi bir zaruret olmadığı müddetçe mecazdır hükmü verilemez. Bu durumda söz konusu bu mecaz hakikat olur.

¹⁵⁰ Kızılırmak, 74.

¹⁵¹ el-Kayravani, İbn Raşîk, **el-Umde fi- Mehasiniş-Şi’ri ve Adabihi**, Beyrut Tsz. 267

¹⁵² Neml 27/16.

¹⁵³ Ali imran 3/54.

¹⁵⁴ Kızılırmak, 70.

Çünkü isim koyma, isimlendirme sadece Allah'a mahsustur. Allah bir eşyayı isimlendirdiğinde, artık o isim o mekânda hakikat olarak o eşyanın adı olmuş olur. Bu dini açıdan da böyledir. Yani isimlendirme sadece Allah'a mahsustur. Dinde Allah'ın dışında hiç kimse bir şeyi isimlendirme yetkisine sahip değildir.¹⁵⁵

Bu konudaki bir ayette Allah şöyle buyurur:

إن هي إلا أسماء سميتوها أنتم وآباؤكم ما أنزل الله بها من سلطان إن يتبعون إلا الظن وما تهوى الأنفس ولقد جاءهم من ربهم الهدى

“Bunlar, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar zanna ve nefislerinin aşağı hevesine uyuyorlar. Halbu ki kendilerine Rabbleri tarafından yol gösterici gelmiştir.”¹⁵⁶

İbn Hazm şu ayeti kerimeyi mecaz örnek olarak gösterdikten sonra mecazı kabul etmeyenlerin “mecaz yalandır” iddialarına karşı kısaca cevaplar verir.

واخفض لهما جناح الذل من الرحمة

“Onları (ebeveynin üzerine) esirgeyerek tevazu kanadını ger.”¹⁵⁷

İbn Hazm kitabında teşbih ile ilgili görüşlerini de şöyle beyan eder.

Teşbih, bazı sıfatlarında bir şeyi bir başka şeye benzetmektir. Bu dinde bir hükmü kesinlikle vacip kılmaz. Kıyasın aslı da budur.¹⁵⁸

İbn Hazm eserinin mecazla ilgili bölümün sonunda “elbiselerini temizle”¹⁵⁹ mealindeki ayette yer alan “elbiseler”in bilinen gerçek elbiseler olmadığını, “kalp” manasında mecaz olduğunu söyleyenlere ve bu tarzda hakiki manadan delilsiz olarak mecazi manalara intikal eden kimselere hayretini ifade eder.

Sonuç olarak İbn Hazm’ın K.Kerim’de mecazın varlığını kabul ettiğini açıkça ifade edebiliriz. Ancak şunu da ekleyelim ki İbn Hazm, herhangi bir delil olmadan hakiki manadan mecazi manaya geçilmesine şiddetle karşı çıkmıştır.

Abdülkahir el-Cürcani(v.471/1078): Belagat ilminde önde gelen şahsiyetlerden biri olan Cürcani hicri beşinci asırda yetişen mümtaz ediplerdendir. “Delailu’l-İ’caz” ve “Esraru’l-Belağa” adlı iki eser te’lif etmiştir. Cürcani özellikle “Esraru’l-Belağa” adlı eserinde mecaz konusuna oldukça geniş yer vermiştir. Bu eserde Cürcani mecaz hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirir;

¹⁵⁵ İbn Hazm ez Zahiri, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, **el- İhkâm fi Usuli’l -Ahkâm**, Beyrut Tsz. I, 47

¹⁵⁶ Necm 53/23.

¹⁵⁷ İsra 17/24.

¹⁵⁸ İbn Hazm, I, 48.

¹⁵⁹ Müddessir 74/4.

Mecaz istiare den daha amm'dır. Bu bağlamda şöyle denebilir: Her mecaz istiaredir. Ancak her istiare mecaz değildir. Hitabet ve şiir konusunda işin ehli olan ariflerin kitaplarının bedi' kısmında yazdıklarına göre istiare, bir kelimeyi asli manasından bir başka manaya teşbih için nakletmektir. Kadı Ebu'l-Hasen kitabındaki bir bölüm de şöyle der: İstiarenin mahiyeti benzerliği yakınlaştırmadır, müşebbehin müşebbeh bihe uygunluğudur. Yukarıda sözünü ettiğimiz arifler bu şekilde istiareyi bedi'in kısımlarından sayarlar. Çünkü istiarede tecnis, terşih (güzelleştirme), tatbik, sonu başa getirme gibi durumlar herhangi bir şart getirmeksizin söz konusu olabiliyor.¹⁶⁰

Abdülkahir Cürcani'ye göre ariflerin yanında istiare, mübalağa üzere teşbih (benzerlik) şartıyla bir ismi bir başka isme nakletme olmasaydı, o zaman o arifler istiare ismini zikretmeyi mutlak olarak caiz görmezlerdi. Dolayısıyla bu gösteriyor ki istiare mecaza müsavi ve onun yerine geçebiliyorsa mecazın uygun olduğu her yerde istiare de uygunsaydı, o zaman istiareyi bedi'in kısımlarından saymak elin nimet yerine kullanılması gibi her vasfedilen şeyin mecaz olduğunu gösterir. Ona göre mecaz lügat ve mana-ma'kul bakımından olmak üzere iki kısma ayrılır.¹⁶¹

Cürcani verdiği örnekleri daha ziyade Arap şiirinden seçmiş, azda olsa ayeti kerimelerdeki mecaz ve istiareye işaret etmiştir.

Gazali(v.505/1111):Daha çok fıkıh ve kelim ilminde öne çıkan ve Kur'an-ı Kerim'de mecazın varlığını kabul eden Gazali, fıkıh usulüne dair yazdığı "el-Mustasfa min İlmi'l-Usul" adlı eserinde mecaz konusuna değinir.

Gazali'ye göre bazıları bu görüşe muhalefet etseler de K.Kerim ayetleri mecaza şamildir. Ona göre mecaz müşterek bir isimdir ki bazen hakikati olmayan batıl şeyler içinde kullanılır. Ancak K.Kerim bundan münezzehtir. K.Kerim hakkında böyle bir şey düşünmek muhaldir. K.Kerim'de mecazın var olduğunu inkâr edende herhalde bu düşünceden yola çıkarak böyle bir söz söylemiş olsa gerek.¹⁶²

Müellife göre mecaz asli manasında kullanılmayan lafızlar hakkında düşünülebilir. Ona göre K.Kerim'de mecazın varlığı inkâr edilemez. Gazali mecaza örnek teşkil eden ayetlerden bir kaçını şu şekilde sıralar:¹⁶³

اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِم

"Allah onlarla alay eder."¹⁶⁴

Bu ayette Allah'ın onlarla alay etmesi, o insanların alay etmelerinin karşılığını vermesinden mecazdır.

وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ

"Onlar tuzak kurarlarken Allah'da onlara tuzak kuruyordu."¹⁶⁵

¹⁶⁰ el-Cürcani, **Esraru'l-Belağa**, 280.

¹⁶¹ el-Cürcani, **Esraru'l-Belağa**, 280.

¹⁶² el-Gazali Ebi Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazali et-Tusi, **el-Mustasfa Min İlmi'l-Usul**, Beyrut 1997, I, 199.

¹⁶³ el-Gazali, I, 199-200.

¹⁶⁴ Bakara 2/16.

¹⁶⁵ Enfal 8/30.

Ayette geçen Allah'ın tuzak kurması ifadesi, Allah'ın o insanların kurmuş oldukları tuzaklara karşılık vermesi anlamında mecazdır.

واسأل القرية التي كنا فيها والعير

“(İstersen) içinde bulunduğumuz şehre ve aralarında geldiğimiz kabileye de sor.”¹⁶⁶

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi bu ayette *واسأل القرية* (köye sor) ifadesiyle “köy ahalisine sor” anlamı kastedilmiş olup burada bir mecaz-ı aklinin varlığı söz konusudur.

لهدمت صوامع وبيع وصلوات

“Manastırlar, kiliseler, havralar yıkılırdı.”¹⁶⁷

Bu ayette geçen *صلوات* (Namazlar) lafzı mecazdır. Çünkü burada namazların yıkılması gibi bir mana düşünülemez. Kastedilen havraların yıkılmaya yüz tutmuş olmalarıdır.

Gazali buna benzer daha birçok ayette mecazın varlığından söz edip K.Kerim’de mecaz ifade eden ayetlerin sayılamayacak derecede çok olduğunu ifade eder.¹⁶⁸

Zemahşeri(538/1144):Tefsir ve belagat ilimlerinde temayüz etmiş, K.Kerim’de mecazın varlığını kabul eden müfessirlerdendir. Kendisinden sonraki hemen hemen tüm tefsirlerin özü olan meşhur el- Keşşaf adlı tefsirin de müellifidir.

Carullah ez-Zemahşeri mensup olduğu Mu’tezili görüş istikametinde ‘Keşşaf’ta izahlarda bulunmuş, akli mecaz, mecaz-ı mürsel ve istiareye ayetlerden pek çok örnek getirmiştir.¹⁶⁹

Carullah ez-Zemahşeri’nin meşhur eseri olan el-Keşşaf’ta geçen mecaz örneklerinden bir sonraki “Kur’n-ı Kerim’de Mecaz Sanatına Örnekler” adlı bölümde daha geniş yer vereceğiz. Ancak biz burada yine de onun mecaza örnek teşkil ettiğini söylediği ayetlerden kısaca bahsetmek istiyoruz

وأذابتلى إبراهيم ربه بكلمات فاتمهن قال انى جاعلك للناس اماما قال ومن نريتى قال لا ينال عهدى الظالمين

“Bir zamanlar Rabbi İbrahim’i bir takım kelimelerle imtihan etmiş, onları tam olarak yerine getirince “ben seni insanlara önder yapacağım” demişti. “Soyumdan da (önderler yap ya Rabbi)” dedi. “Ahdim zalimlere ermez (onlar için söz vermedim)” buyurdu.¹⁷⁰

Zemahşeri’ye göre bu ayette ifade edilen Allah’ın kullarını imtihana tabi tutması, insanları iki şeyden birini seçme konusunda onları imkân sahibi yapması manasında mecazdır. Bu iki şeyde Allah’ın istediği ve kulun arzu ettiği şeylerdir.¹⁷¹

¹⁶⁶Yusuf 12/82.

¹⁶⁷Hac 22/40.

¹⁶⁸el-Gazali, I, 200.

¹⁶⁹Kızılırmak, 75-76.

¹⁷⁰Bakara 2/124.

¹⁷¹ez-Zemahşeri, el-İmam Carullah Mahmud b.Ömer, *el- Keşşaf an-Hakaiki Ğavamizit-Tenzil ve Uyuni’I- Akavil fi Vucuhit- Te’vil*, Beyrut 1947, I, 183.

ومن احسن دينا ممن اسلم وجهه لله وهو محسن واتبع ملة ابراهيم حنيفا واتخذ الله ابراهيم
خليلًا

“İşlerinde doğru olarak kendini Allah’a veren ve İbrahim’in, Allah’ı bir tanıyan dinine tabi olan kimseden daha güzel kim vardır? Allah İbrahim’i kendine dost edinmişti.”¹⁷²

“Allah’ın İbrahim’i kendine dost edinmesi” lafzından maksat Allah’ın onu seçmesi ve bir dostun, dostu yanındaki keramete benzer bir kerametle onu has kılmasıdır.¹⁷³

ولو ترى اذ وقفوا على ربهم قال اليس هذا بالحق قالوا بلى وربنا قال فذوقوا العذاب بما كنتم
تكفرون

“ Onların Rablerinin karşısında durduruldukları zaman sen onları bir görsen! (o vakit Allah onlara): “ Bu (yeniden dirilme olayı), hak değimliymiş? Diyecek Onlarda : “Rabbimize andolsun ki evet” diyeceklerdir. İşte o zaman Allah ; “öyle ise inkâr ettiğinizden dolayı azabı çekiniz diyecektir.”¹⁷⁴

Müellife göre ayette geçen *اذ وقفوا على ربهم* “Rablerinin karşısında durdurulduklarında” ifadesi, köle olan caninin efendisinin yanında efendisinin onu kınaması için durdurulduğu gibi kınama ve hesap sormak için hapsetmekten mecazdır.¹⁷⁵

Fahrudin er-Razi(v.606/1209): Hicri beşinci asrın sonlarında yetişmiş Kur’an’da mecazın varlığını kabul eden büyük müfessirlere aittir. Belagat ilmine dair “Nihayetu’l-İ’caz Fi Dirayeti’l- İ’caz” adlı eserinde mecaz ve istiareden bahseden Razi, bu eserinde hem arap şiirinden hem de ayetlerden çokça örnekler verir. Fahrudin er-Razi’nin Kur’an-ı Kerim ayetlerini tefsir eden “et-Tefsiru’l- Kebir” adlı meşhur eseri de mevcuttur. Razi bu tefsirinde Kur’an’da geçen mecaz örneklerinden bazıları şu şekilde açıklar:

الذين يظنون انهم ملاقوا ربهم وانهم اليه راجعون

“İşte o, kalbi saygı ile ürperenler, kendilerinin herhalde Rablerine kavuşacaklarını ve ona döneceklerini düşünen ve kabullenen kimselerdir.”¹⁷⁶

Bu ayette geçen *ملاقوا ربهم* “Rablerine kavuşma” ifadesini er- Razi ölümden mecaz olarak tefsir eder. Çünkü Allah’a kavuşma ölümün neticesinde meydana gelir.¹⁷⁷ Dolayısıyla burada daha öncede birçok örneğini verdiğimiz müsebbebin söylenip

¹⁷² Nisa 4/125

¹⁷³ ez-Zemahşeri, I, 569.

¹⁷⁴ Enam 6/30.

¹⁷⁵ ez-Zemahşeri, II, 16.

¹⁷⁶ Bakara 2/46.

¹⁷⁷ er-Razi, Fahrudin Muhammed b.Umer, *et-Tefsiru’l- Kebir (Mefatihü’l-Ğayb)*, Beyrut,1415/1995, I, 491.

sebebin irade edilmesi türünden bir mecaz söz konusudur. Müsebbeb Allah'a kavuşma, sebep ise ölümdür.(Zikri müsebbep irade-i sebep)

فاليوم نَسَاهم كما نسوا لقاء يومهم هذا وما كانوا بآياتنا يجحدون

“Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve ayetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.”¹⁷⁸

Razi'ye göre bu ayette ifade edilen *نَسَاهم* “unuturuz” lafzının asıl manası “terk ederiz”dir. O insanlar, Allah'ın emirlerini nasıl terk ediyorlarsa Allah'da onları cehennem azabı içerisinde bırakıp terk edecektir. Dolayısıyla bu ayette görünen o ki “unutma” lafzı “terk etme” lafzına hamledilmiş mecazdır. Çünkü unutilan kişi terkedilmiş demektir. Terk etmek, unutilmanın levazımından (ona bağlı bir unsur) olduğundan ayette de melzum olan unutilma lafzı lazım olan terk etme lafzına itlak edilmiştir.¹⁷⁹

وتنبؤتكم بشيء من الخوف والجوع ونقص من الأموال والأنفس والثمرات وبشئ الصابرين

“Andolsun ki sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azalma ile imtihan eder, deneriz. (Ey Peygamber) Sen sabırlı davrananları müjdele.”¹⁸⁰

Müellife göre *الخوف* (korku), *الجوع* (açlık), *ونقص من الأموال والأنفس والثمرات* (canlardan ve ürünlerden biraz azalma) lafızlarının Allah'a izafe edilmesi açıktır. “Mademki Allah yukarıda ifade edilen bu şeylerin sebeplerini yaratmış, öyle ise bu lafızların Allah'a izafesi de sahîh olur” şeklinde bir görüş beyan edenin bu ifadesi zayıf olarak değerlendirilir. Çünkü bu lafızların Allah'a izafesi hakiki değil mecazidir. Ve şu da bilinmelidir ki mecaza yönelmek ancak hakiki anlamın kastedilmesinin güçleştiği zamanlarda olabilir.¹⁸¹

Suyuti(v.911/ 1506): Mecazı kabul eden alimlerin ve şahsiyetlerin en önemlilerinden biri de, İmam Celaluddin es-suyuti meşhur eseri olan “el- İtkan fi ulumi'l Kur'an” da mecaz konusunda farklı bir tespit yaparak Zahirîyye mezhebi mensuplarının, Şafii imamlarından İbnu'l-Kas'ın, Malikilerden İbnu Ceviz Mindad'ın mecazı reddettiklerini ve mecaz için yalının kardeşi anlamında “*اخو الكذب*” tabirini kullandıklarını ileri sürer. Suyuti'ye göre Kur'an'da mecazın varlığı inkâr edilemez. Ona göre Kur'an'da mecazın olmadığını düşünmek onun güzellik yönünü ortadan kaldırmak demektir. Yine Kur'an'ın mecazdan arınması gerekirse; hazf, te'kid kıssaların tekrarı v.s.den de uzak olması demektir. Celaluddin es-Suyuti kendisinden evvel eser te'lif eden Abdülaziz b. Abdisselam es-Sülemi(v.660/1261)'den faydalanmış eseri el-İşare ile'l- İ'caz fi Ba'di Enva'il-Mecaz'ı ;

مجاز الفرسان الى مجاز القرآن (Mecazu'l-Fursan ila Mecazi'l-Kur'an) adıyla telhis edip ziyadelerde bulunmuştur.¹⁸²

Suyuti'ni el-İtkan adlı eserinde Kur'an-ı Kerimde geçen mecazlardan tespit ettiği birkaç örneği şu şekilde sıralayabiliriz:

¹⁷⁸ A'raf 7/51.

¹⁷⁹ er-Razi, , I, 637.

¹⁸⁰ Bakara 2/155.

¹⁸¹ er-Razi, , II, 132.

¹⁸² es-Suyuti, III, 120.

كلا انها لظي نزاغة للشوي تدعو ما ادبر وتولى وجمع فاوعى

“Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o cehennem, alevlenen (ve yakıveren) bir ateştir. Derileri kavurup soyar. Yüz çevirip geri dönen, (servet) toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağırır.”¹⁸³

Suyuti, bu ayette تدعو (ateşin) davet etmesi lafzıyla ateşin kişileştirildiğini dolayısıyla bu buradaki ifadenin mecaz olduğunu beyan eder.¹⁸⁴

فما ربحت تجارتهم

“Ticaretleri kazanç sağlamadı.”¹⁸⁵

Müellife göre bu ayette ربح (kazanç sağlama) ve تجارة (ticaret) kelimelerinin her ikisi mecazdır.¹⁸⁶

ام انزلنا عليهم سلطانا فهو يتكلم بما كانوا به يشركون

“Yoksa onlara bir delil indirdik de, o delil, müşrik olmalarını mı söylüyor.”¹⁸⁷

Suyuti’ye göre bu ayette geçen سلطانا lafzı برهانا (delil) manasında mecazdır.¹⁸⁸ Suyuti’nin K.Kerimde tespit ettiği mecaz örneklerini bir sonraki bölüm olan “K.Kerim’de Mecaz sanatına Örnekler” adlı bölümde daha detaylı ele alacağız.

III-Mecazı Kabul Edenlerin Delilleri

Görülen o ki Kur’an-ı Kerim’de mecazın varlığını kabul edenlerin ekseriyetinin mecazın varlığını kabul etme noktasında ortaya koyduğu delillerin çoğu, Kur’an-ı Kerim’in üslubundaki belâğat ve yüceliğin inkâr edilemeyeceği perspektifinde birleşir. Kur’an-ı Kerim’de mecazın mevcut olduğunu söyleyenlere göre Kur’an’da mecazın yokluğunu savunmak, bir bakıma onun üslubundaki belâğat ve yüceliğin ortadan kaldırılması demektir.

İmam Celaleddin es-Suyuti (v.911/1505)’ye göre Kur’an’da mecazın varlığı inkâr edilemez. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi ona göre mecazın Kur’an’dan sakıt olmasıyla, Kur’an’ın güzelliğide kaybolacaktır. Yine Kur’an’ın mecazdan arınması demek; hazf, te’kid, kıssaların tekrarı v.b. şeylerden uzak kalınması demektir.¹⁸⁹

Yine Kur’an’ı Kerim’de mecazın varlığını savunanlar, önce Arap dilinde mecazın var olmasından hareket ederler.

Abdülkahir el-Cürçani (v.471/1078)’ye göre mecaz her dilde ve her dönemde mevcut bir gelenektir. Ona göre mecaz kesinlikle “yalan” diye nitelendirilemez. Çünkü

¹⁸³ Mearic 70/15-16-17-18.

¹⁸⁴ es-Suyuti, III, 120.

¹⁸⁵ Bakara 2/16.

¹⁸⁶ es-Suyuti, III, 121.

¹⁸⁷ Rum 30/35.

¹⁸⁸ es-Suyuti, III, 121.

¹⁸⁹ es-Suyuti, III, 120.

bir hükmün yalan olabilmesi için bunun ispat edilmesi gerekir. Oysa mecaz iki şey arasındaki nitelik ya da benzerlik yoluyla verilen hükmün ve bir yorumun tezahürüdür.¹⁹⁰

el-Cürcani Arapçanın mecaz yönüyle diğer dillerden farklı olmadığını vurgular. Bunu verdiği şu örnekle de somutlaştırır:

“Bir aslan gördüm” ifadesini kullandığınızda bu ifadenizle söz konusu kişinin cesaretini nitelemeyi arzu edersiniz ve kişiyi mübalağa etmek suretiyle aslan yerine koyarsınız. Bu ise ister Arap olsun isterse Arap olmasın herkesin dilinde eşit olan bir durumdur. Bunu Arap olmayanların bilemeyeceklerini ya da onların dillerinin buna uygun olmadığını iddia etmek tutarsızdır. Böyle bir iddia aynen şuna benzer: “Cümle isim ve fiil cümlesi olarak ikiye ayrılır ve isim cümlesi de Araplara özgüdür.” Bu iddianın mantıksızlığı gibi mecaz konusundaki iddia da aynen bunun gibi mantıksızdır.¹⁹¹

Kur’an-ı Kerim’de mecazın varlığını kabul edenlerin bir başka delili de bu bölümün başında da ifade ettiğimiz gibi bazı ayetlerdeki lafızların hakiki mana da kullanılmasının imkânsız olmasıdır. Mecaz çeşitlerinden bahsederken, akli mecaz olarak da ifade edilen bu mecaz çeşidine K.Kerim’in birçok ayeti örnek olarak gösterilebilir. Mesela

“ O gün yüz üstü ateşe sürüklendiklerinde “cehenneme teması tadın”¹⁹².

Bu ayetin gerçek manasını düşünecek olursak, “cehenneme temasın tadılması” ifadesi bizleri sanki gerçekte tadı olan bir şeyin tadına bakılacak olması gibi bir durumla karşı karşıya bırakıyor ki bu aklen imkânsızdır. Çünkü temas etme soyut bir kavramdır. Tadına bakılacak şeyin, elle tutulur, gözle görülür ve belli bir tada sahip olması gerekir. Dolayısıyla ayette geçen “ cehenneme temasın tadılması” ifadesini mecaza hamletmek çok daha doğru, isabetli ve tutarlı olacaktır.

“Ayetlerimi az bir karşılık ile satın almayın”¹⁹³ ayetinde de durum aynıdır. Çünkü satın alma lafzı somut şeylere (a’yanlara) hastır. Dolayısıyla soyut olan ayetler için böyle bir şey düşünülemez. O zaman bu ayetteki satın alma ifadesini değiştirme manasında mecaz olarak algılamak yine daha doğru olacaktır.

“ Eli sıkı olma, büsbütün eli açıktaki olma”¹⁹⁴ ayetinde de benzer durum söz konusudur. Bu ayetinde mecaza hamli kaçınılmazdır. Çünkü günlük hayatta da kullanılan elin sıkı ya da açık olma ifadelerinin cimrilik ve cömertlikten mecaz olduğu hakiki anlamda kullanılmadığı akliselim tarafından kolaylıkla anlaşılır. Bu ayetin hakiki manada olduğunu iddia etmek kişiyi çok yanlış sonuçlara, çıkarımlara ve sentezlere götürür.

Kur’an-ı Kerimde buna benzer mecaz ifade eden pek çok ayet mevcuttur. Bu konuyla ilgili detayı bundan sonraki “K.Kerim’de Mecaz Sanatına Örnekler ” adlı bölümde ele alacağız.

¹⁹⁰ el-Cürcani, **Esraru’l -Belağa**, 361.

¹⁹¹ el-Cürcani, **Esraru’l -Belağa**, 249.

¹⁹² Kamer 54/48.

¹⁹³ Bakara 2/41.

¹⁹⁴ İsra 17/29.

İbni Kuteybe' de pek çok kişinin mecazı bilmemekten kaynaklanan bir takım yanlışlara düşmüş olduğuna bildirir. Ona göre Hristiyanlar bazı mecazi ifadeleri anlayamadıklarından dolayı Hz. İsa hakkında yanlış inanışlara saplanmışlardır. Öyle ki birtakım sözcükleri gerçek anlamda kabullenmişlerdir. Buna örnek olarak, İbn Kuteybe “Rab” kelimesinin “baba” anlamında algılandığını ifade eder. İncil’de Hz.İsa’nın kendi ifadesiyle “Babama dua ederim” “Babama giderim” gibi cümleler bulunduğunu Hristiyanların bunu gerçek baba anlamında kabul ederek hataya düştüklerini söyler.¹⁹⁵

Mecazı kabul edenler mecazı kabul sadedinde birçok delil ileri sürmüşlerdir. Biz burada bu delilleri çok fazla ayrıntıya girmeden tahlil etmeye çalışacağız.

IV- Mecazı Kabul Edenlerin Delillerinin Tahlili

Mecazı kabul edenlerin delilleri tarafsız bir gözle ele alınırsa bu delillerin son derece tutarlı, doğru ve mantıklı olduğu açıkça görülür. Çünkü mecaz bir dilin kelime hazinesini arttırmak te’kid metodunu kullanmak için yapılır. Bu bağlamda, lügatte var olduğu şüphe götürmeyecek derecede açık ve nettir. Hangi dil olursa olsun hemen hemen bütün dillerde bazı kelimelerin mecazi manaları vardır. Günlük hayatta insanlar arası iletişimde de bazen mecaz diyebileceğimiz bazı kelimelerin kullanıldığını görmek mümkündür. Bazen insanlar bir konu da birbirlerine uzun uzadıya bir şeyler anlatmaktansa şifre kabilinden mecaz diyebileceğimiz kısa ve öz ifadeleri kullanıp daha sağlıklı bir iletişim yoluna giderler. Bu şekilde maksatlarını daha kuvvetli bir şekilde ifade ederler. Bu maksatları mecazi kavramlarla anlatmak, anlatıma bir letafet, bir tatlılık verir. Muhababın fikir ve hayalini harekete geçirir. İşte kişilerin zaman zaman kendi aralarında kullandıkları bazı mecaz ifade eden manaların olabilmesi gibi, tüm toplum tarafından kabul görmüş ve yaygın hale gelmiş mecazi manaların bulunması kadar doğal bir şey olamaz.

K.Kerim’in nazil olduğu sıralarda, Peygamber Efendimiz zamanında ve hatta Peygamber Efendimiz’den önceki dönem olan Cahiliyye döneminde bile mecazi ifadelerin kullanıldığı bir gerçektir. Bu konuda sayılamayacak kadar örneği görmek mümkündür. Nitekim Muhadramlardan (hem cahiliyye, hem de asrısadet dönemini görenler) olan, Hz. Osman zamanına kadar yaşamış ve birçok gazvelere katılmış, erkek bir şair olan Huveylid b.Halid b. Muharrir Ebu Züeyb el-Hüzeli (v.27/648) adlı şairin o dönemde dile getirdiği şiirlerinde mecazi ifadeler rastlamak mümkündür. Nitekim Ebu Züeyb el-Hüzeli’nin aynı olarak (Mısraların hepsinin sonunun ayın harfiyle bittiği) yazdığı mersiye türündeki en meşhur şiirinin birçok yerinde mecazi ifadeler kullandığı açıkça göze çarpar. el-Huzeli bu mersiye, bir yılda beş oğlunu birden taun (kolera) hastalığında kaybetmiş olmanın üzüntüsüyle yazmıştır. Bu mersiye’nin ilk iki mısrasına şöyle bir göz atarsak hemen ilk bakışta mecazi ifadelerin varlığı kendini gösterir.

Huzeli Mersiyesine şöyle başlamıştır:

¹⁹⁵ İbn Kuteybe, **Te’vili Müşkulu’l- Kur’an**, 103.

امن المنون وريبه تتوجع
والموت ليس بمقلت من يفرع

“Ölümden mi yoksa onun şüphesinden mi acı duyuyorsun?
(Gerçek şu ki) ölüm kendisinden korkanı bırakmayacaktır.”¹⁹⁶

Bu mısraları tahlil ettiğimizde “ölüm” lafzının insan gibi kişileştirildiğini görmekteyiz. Zira soyut bir kavram olan “ölüm” ün insanı bırakmamasını hakiki anlamda düşünmek doğru ve mantıklı bir yaklaşım olamaz. Dolayısıyla burada ölümün insandan ayrılması ancak mecaz olarak düşünülebilir.

Büveyhiyye devleti veziri, siyaset bilimci, astronomi ve felsefe dallarında uzman olan ve ikinci Cahız diye de isimlendirilen¹⁹⁷ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin Ibnu'l-Amid (v.360/970)'in yüzü güzel olan oğlunu tanıtırken kullandığı şu ifadelerin tamamında mecazi ifadeleri görmek mümkündür:

قامت تظلني من الشمس نفس أعز علي من نفسي
قامت تظلني ومن عجب شمس تظلني من الشمس

“ Kendi nefsimden daha üstün olan bir şahıs beni güneşten dolayı gölgelendirmek için kalktı

Ne acıptır ki bir güneş beni güneşten korumak için gölgelendirmeye kalktı.”¹⁹⁸

Görülüyor ki “mecaz”ı, detayını bir sonraki konu da vereceğimiz üzere, bazılarının iddia ettiği gibi hicri ilk üç asırda kullanılagelen bir sanat olmayıp sonradan ortaya çıkmış bir kavram olarak görmek, mecaza bu şekilde yaklaşmak doğru ve mantıklı bir yaklaşım olmasa gerek.

Teşbih ve mecazın en belîğ ve en güzel misallerini ihtiva eden Arap Edebiyatının en şaheser eseri Kur'an'ı Kerim'de mecazı savunanların delil olarak gösterdikleri ayetlerin tümünün mecaz değil de, hakiki manada algılanması mümkün değildir. Mecazı kabul etmeyenler, ileride de temas edileceği üzere “mecaz yalanın kardeşidir” diyenler Kur'an'ı Kerim'de Allah'ın ifadelerinde insanlar gibi aciz olmadığı gerçeğini te'vid sadedinde mecaz olmadığını savunmakla, bizzat kendileri bu ayetlere adını koymadan başka manalar yüklemişler, farklı te'villere gitmişlerdir. Hal böyle olunca onlarda bir bakıma bu ayetlerde mecaz olduğunu kabul etmişler, yalnız mecazı kabul edenler gibi yaptıkları bu te'villerin adına “mecaz” dememişlerdir. Dolayısıyla kendi görüşlerinde çelişkiye düşmek suretiyle bizzat kendi tezlerini çürütmüşlerdir.

¹⁹⁶ ez-Zirikli Hayruddin, *el-A'lam*, Beyrut 1995, II, 325

¹⁹⁷ ez-Zirikli, VI, 98

¹⁹⁸ el-Meraği, 263

V- Mecazın Varlığını Kabul Etmeyenler

Kur'an'da (ve lügatte) mecazın varlığını kabul etmeyenler (red ve inkâr edenler), üç ana gruba ayrılırlar:

- a-İbnu Teymiyye'den önceki(reddeden)ler
- b-İbnu Teymiyye
- c-İbnu Teymiyye'den sonraki (reddeden)ler.

Bu grupları teşkil eden isimler, sıra numarasına göre şöyle sayılabilir:

- a-.E.Ali el- İsferrini, Davud b. Ali ez- Zahiri (Zahiriyye'den), oğlu E.Bekr Muhammed b. Davud, İbnu Huveymendaz (Maliki) İbnu'l-Kass (Şafii), Abdülvehhab el-Maliki, E.Müslim Muhammed el- İsbahani (Mu'tezili)
- b-İmam Ahmed b.Teymiyye
- c-İbnu'l- Kayyim el- Cevziyye, Muhammedu'l-Emin eş-Şinkiti, Cemalüddin el-Kasimi¹⁹⁹

İbnu Teymiyyeden öncekilerin birçoğunun mecazın reddiyle ilgili görüşleri “ Kuran'ı Kerimde mecazın varlığını iddia etmek, Allah'a yalan isnad etmektir, Allah ise bundan münezzektir” iddiası paralelinde birleşir. Ayrıca bunların hem zikre değmeyecek kadar adetleri azdır hem de görüşlerine başvurulacak mufassal eser bırakmamışlardır. Dolayısıyla biz bunların görüşleri üzerinde durmadan mecazı reddedenler arasında dönüm noktası teşkil eden İbnu Teymiyye ve ondan sonra gelen talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye üzerinde duracağız.

İbnu Teymiyye:(v.728/1328): H.662 de Harran'da doğup yaklaşık 10 yaşlarındaiken Moğalların Harran'a yerleşmesi sonucu ailesi ile beraber Şam'a hicret eden Şeyhu'l-İslam- İmam Takıyüddin Ebu'l- Abbas İbn Teymiyye tanınmış âlimlerdendir. Herkes tarafından mucetehidi mutlak olarak kabul edilmiştir. Evlenmemiş âlimlerden olan İbn Teymiyye hapiste iken vefat etmiştir.²⁰⁰

İbn Teymiyye hem cahiliyye döneminde hem de sonrasında İslam'ın ilk dönemlerinde Arap dilinde de Kur'anı Kerim'de de “mecaz”ın mevcut olmadığını iddia eden bu tezin en kuvvetli savunucularındandır.

İbni Teymiyye'ye göre Kur'an-ı Kerimde geçen Allah'ın sıfatları ile ilgili konuların tamamının mecaz değil de hakikat olarak kabul edilmesi vaciptir. Birçok kimsenin karşı çıkmasına rağmen İbn Teymiyye bu görüşünde araştırmaya dayanan kendine has bir yol izler. İbn Teymiyye, Cahiliyye ve İslam dönemlerindeki Arap kültürünü araştırır. Bu muvacehede önceki asırlarda gerek lügat âlimleri gerekse nahivciler arasında lafzı hakikat ya da mecaza ayıran birine rastlamamıştır. Ona göre hicri ilk üç asırda Halil b. Ahmed, Sibeveyhi, Ebu Amr b. Ala gibi lügat ve dil âlimcilerden hiçbiri böyle bir taksime gitmemiş ve bu konuda yorum yapılmamıştır. Bu asırlardaki kültürlere bakıldığında böyle bir taksimatın yapıldığına rastlanmamıştır.²⁰¹

¹⁹⁹ Kızılırmak, 78.

²⁰⁰ en-Nedvi Ebu'l-Hasen, **Ricalu'l-Fikri ved- Da'veti fi'l-İslam**, Beyrut, 2004 II, 425.

²⁰¹ el-Celind, Seyyid Muhammed, **el-İmam İbn Teymiyye ve Mevkifuhu Min Kadiyyetih- Te'vil**, Kahire 1393/1973, 360.

İbnu Teymiyye'nin görüşlerinin bu özetinden sonra, Kur'an'da mecazın reddi hususundaki görüşleri detaylı olarak ele alınacaktır.

İbnu Teymiyye'nin görüşleri başlıca iki eserde toplanmıştır:

- 1- Mecmu'u Fetava
- 2- Kitabu'l- İman

Bu eserlerdeki bilgiler akaid ve tevhide dairdir. Bilhassa “Kitabu'l –İman” böyledir. Orada, lügatte umum Kur'an'da hususi red vakidir.²⁰²

İbnu Teymiyye, lafzın ancak hakikat tarikiyle ve karineyle delalet edeceğini, ileri sürmüş, *واسأل القرية* örneğinde hakikatin “köye sormak” olmadığını; lafzın bir halde bir, diğer halde başka bir manada kullanılmasının inkar edildiğini; aynı örnekte “karye”nin bir “sakinler”, bir de “meskenler” hakkında kullanıldığını, fakat sadece “meskenler”in kastolunduğunun iddia edildiğini, bunun yanlış olduğunu söylemiştir. Yine burada hazf bulunup takdirin: *واسأل اهل القرية* olduğunun söylendiğine işaret etmiştir. O, “karye” den kastın, orada müştereken oturan insanların kendileri olduğunu söyler.²⁰³ Buna da *وكأين من قرية هي اشد قوة من قريتك التي اخرجت*²⁰⁴ ayetindeki kullanışı delil gösterir.

İbn Teymiyye, Kur'an'dan mecaza delilleri red sadedinde; lafzın iki manada kullanıldığını, bunların asli ve mecazi manalar olduklarını söylemiş, asli'de lafzın isti'malinin çok, mecazide ise az olduğunu ilave etmiştir. Asıl hedefi mecazı toptan reddetmektir. Ona göre hakikat- mecaz ayırımını yapanın, ikisini ayırdedecek makul bir farkı yoktur. Bu taksim batıldır. Kur'an ve sünnetteki bütün lafızlar, manasını beyan eden şeylerle kayıtlıdır. İçlerinde mecaz olmayıp hepsi hakikattir. Müteahhirun bunlara reddiyede bulunmuştur. Mesela onların meşhur delillerinden bir *جدارا يريد ان ينقض*²⁰⁵ ayeti olup bunu, “duvar canlı değildir”. “İrade” canlı için olunca, “duvarın eğilmesi” hakkında kullanılması mecazdır”. Diye izah ederler. Ancak “ irade” “şuurlu meyil” manasında kullanılırsa canlının meyli, aksi halde cansızın meyli olur. Lügatte “toprak sürülmek istiyor”, “ekin sulanmak istiyor”, elbise yıkanmak istiyor” gibi kullanışlar meşhurdur.(Yani mecaz değildir)²⁰⁶

İbn Teymiyye Kur'an'da bulunan mecazlardan örnekler vererek bunların mecaz olmadığını savunmuştur Mesela;

لهدمت صوامع وبيع وصلوات

“Manastırlar, kiliseler, havralar yıkılırdı”.²⁰⁷

Ayetinde “ *وصلوات* namaz(gâh)lar” ifadesi hakkında “namazlar yıkılmaz” der. “Salâvat” Yahudilerin mabedleridir. İçinde namaz kılındığı (ibadet edildiği) için mahalliyet alakasıyla bu adla anılırlar. Bu lafız “هدمت” ile beraberdir.”Hedm” mekân için kullanılır.²⁰⁸

²⁰² Kızılırmak, 82.

²⁰³ Kızılırmak, 86.

²⁰⁴ Muhammed 47/13.

²⁰⁵ Kehf 18/82.

²⁰⁶ Kızılırmak, 86.

²⁰⁷ Hac 22/40.

²⁰⁸ Kızılırmak, 87.

İbn Teymiyye’yi mecazı inkâra sevk eden en önemli sebep, bazı fırkaların nassları mecaza hamletmekte pek ileri gitmeleridir.

İbnu teymiyye’den sonraki dönemlerde, Kur’an’da mecazı reddedenler sayıca çok azdır. Sayıları iki üçü geçmez. Bunlardan en öne çıkanı İbn Teymiyye’nin en sadık talabesi olan İbnu Kayyim el- Cevziyye’dir. Burada bir nebze olsa onun mecazla ilgili görüşlerini serdetmeye çalışacağız

İbnu Kayyim el-Cevziyye(v.751/1350): Selefiyye ekolünün en önde gelen isimlerinden olan Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b.Ebubekir b. Eyyub b.Hariz ez-Zari zari ed-Dimeşki İbn Kayyim el-Cevziyye, bu ekolün imamı olan Şeyhu’l-İslam Takıyiddin Ahmed b.Teymiyye’nin en önemli talebelerindendir.⁷ Sefer 691/1292 tarihinde Dimeşk (Şam)’te doğan İbn Kayyim, tefsir, dinin esasları ,fıkıh ve fıkıh usulü gibi İslami İlimlerin bir çoğunda söz sahibidir.. Hadislerden hüküm çıkarma konusunda kendisiyle yarışacak, onun seviyesinde hiç kimse bulunmazdı. İlim, takva ve Zühd noktasında ileri düzeyde olan meşhur âlimlerden ders alan İbn Kayyim en fazla Hocası İbn Teymiyye’nin etkisinde kaldı. Ondandır dolayı birçok sıkıntıya maruz kalan İbn Kayyim el-Cevziyye Hanbelî mezhebine bağlı olup mezhebinde birçok içtihadları olan, Ehli bid’a mezheplerine özellikle de Mutezile ve Cebriye mezheplerine reddiyeleriyle meşhur büyük âlimlerdendir.²⁰⁹

İbn Kayyim mecazı reddetme ve onu kabul edenleri eleştirme konusunda hocası İbn Teymiyye’den daha aşırı bir tutum sergilemiştir.

İbn Kayyim el-Cevziyye’nin görüşleri hocasıyla hemen hemen aynıdır. Onun en önemli delilleri şu iki şeydir:

- a- Selefin mecazdan söz etmemesi
- b- Ez-Zahiri ve el- İsferraini’nin Kur’an’da mecazı inkâr etmeleri

İbn Kayyim mecaz hakkında “tağüt” (put) tabirini kullanmıştır. Onun, mecazın “tağüt” oluşu görüşünün faturası Cehmiyye üzerine çıkarılır. Onların, Allah’ın sıfatlarını tatil için gerçekten öyle bile olsa mecaza sarılmaları, ehli sünnet alimlerinin mu’tedil ve mantıki çerçevede, hakkını, rolünü ve fonksiyonunu teslim ederek mecaz üzerinde durmalarına halel getirmez., engel teşkil etmez. Ayrıca o (İbn Kayyim)’da mecazı inkârı putlaştırmıştır. Öyle ki, körü körüne inkâr ve taklidinden midir, sonradan diğer eseri “Kitabu’l-Fevaidi’l-Müşevvik’ta 24 bölüm halinde mecazın kısım ve alakalarından bahsetmiş, mecaz bulunmadığını söylediği Kur’an’dan örnekler göstermiştir. İbn Kayyim farkında olmadan, aynı zamanda mecazı kabulde eder. Hatta “Mecazi te’viller” ve “Sözünde mecazın açıkça bulunması” gibi tutarsızlıkları hocasıyla aynıdır.²¹⁰

²⁰⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zadü’l-Maad fi-Hedyi Hayri’l-İb’ad**, Tahk. Muhammed Enver Ahmed el-Baltacı, 1426/2005, 5–6–7.

²¹⁰ Kızılırmak, 113–114.

VI- Mecazı Kabul Etmeyenlerin Delilleri

Kur'an'da ve dilde mecazı kabul etmeyenlerin görüşleri, genel olarak şu şekilde özetlenebilir.

1.”Mecaz, yalanın kardeşidir. Kur'an, Allah kelamı olduğuna göre onda mecaz bulunduğunu iddia etmek, Allah'a da Kur'an'a da yalan isnad etmek demektir. Allah da Kur'an da bundan münezzehtir.

2.Konuşan kişi, hakikatte darlık olunca ve hakikatte ifadeden aciz kalınca, istiare (ödünç alma) yoluyla mecaza başvurur ki bu da acizyet isnadı olacağından Allah için böyle bir şey düşünmek muhaldir.²¹¹

3.Kur'an'da mecaz iddiası, Allah'a “mütecevviz” (mecazla konuşan) sıfatını isnad etmektir.²¹²

4.Önceki asırlarda gerek lügat âlimleri gerekse nahivciler arasında lafzı hakikat yada mecaza ayıran birine rastlanılmamıştır. Mecaz sonradan çıkmış bir olgudur.²¹³

5.Mecaz, lafızların ilk ortaya çıkışına bağlıdır. Lafızların ilk defa bir mana için konulması söz konusu olamaz.²¹⁴

Yukarıda ifade edilen son iki görüş İbnu Teymiyye'ye aittir.

VII-Mecazı Kabul Etmeyenlerin Delillerinin Tahlili

Mecazı reddedenlerin bu iddialarını destekleme noktasında öne sürdükleri birçok delil vardır. Biz yukarıda önemli gördüğümüz beş delili aldık. Bu kısımda bahsi geçen bu beş delil üzerinde bir nebze konuşmak istiyoruz.

1.Mecazın yalanın kardeşi olduğu, yalana benzediği, Allah'ın bundan münezzehtir olduğu şeklindeki iddiaların hepsi temelsiz ve mesnetsizdir. Bu şekildeki iddialara çok çeşitli cevaplar verilmiştir:

Celaleddin es-Suyuti el- İtkan fi Ulumi'l Kur'an adlı eserinde böylesi bir iddianın batıl bir şüpheden öteye gitmeyeceğini, mecaza “yalanın kardeşidir” şeklinde bir tabirin kullanılmasının yanlışlığını, mecazın Kur'an'dan sakıt olmasıyla, Kur'an'ın güzelliğinin yarısının kaybolacağını beyan etmiştir.²¹⁵

Yine Abdülkahir el- Cürçani mecazı reddedenlere şu cevabı verir. Mecazı inkâr edip yalan olduğunu söyleyenler gelişigüzel konuşmuş olup büyük bir şuarsuzluk içerisinde girmişlerdir. Mecaza önem verip onun hakikatini araştırmak vacip olmasa, şüpheleri izale etme noktasında akliselim olan kişiye mecaza gereken önemi vermek ve gücünü ona sarfetmek gerekli olurdu. Hal böyle iken dini konuları öğrenme isteği içerisinde olanlara birçok yönden mecazı öğrenmek ve ona gereken önemi vermek çok daha fazla gerekli ve önemli bir ihtiyaçtır. Zira şeytan, mecaz konusunda cehalet içerisinde olanlara birçok yönden vesvese verip insanlara (zihinlerine) çok gizli yerlerden girer ve o insanlar farkında olmaksızın şeytan onların dinini çalar, insanlar hidayet üzere olduklarını zannederler ancak şeytan onları dalalete sürükler.²¹⁶

²¹¹ es-Suyuti, III, 120.

²¹² Kızılırmak, 101.

²¹³ el-Celind Seyyid Muhammed, 360.

²¹⁴ Kızılırmak, 84.

²¹⁵ es-Suyuti, III, 120.

²¹⁶ el-Cürçani, **Esraru'l- Belağa**, 275.

Yalan delilsiz ve temelsiz bir iddiadır. Ancak mecaz için aynı şeyler söylenemez. Bir lafzın mecaz olduğunu iddia etmek için “karine” gereklidir. Bu karine lafzın mecaz olduğuna bir delil teşkil eder. Dolayısıyla mecaz bu karine sayesinde delilsiz bir iddia olmaktan kurtulur ve bu yönüyle de yalandan ayrılır.

2. “Konuşan kişi, hakikatte darlık olunca ve hakikatte ifadeden aciz kalınca, istiare (ödünç alma) yoluyla mecaza başvurur ki bu da acizyet isnadı olacağından Allah için böyle bir şey düşünmek muhaldir.” şeklindeki iddianın son derece yanlış olduğuna, her türlü söz söylemek kudret ve yeteneğine sahip olan şairlerin mecazı kullanmaları en büyük delildir. “Konuşmada mecazi ifadeler kullanmak mecazı inkar edenlerin savdukları gibi acizlikten değil daha önce de ifade ettiğimiz gibi bir dilin kelime hazinesini arttırmak te’kid metodunu kullanmak, maksadı kısa yoldan mümkün olduğunca az ve öz kelimelerle anlatmak için kullanılır. Nitekim belagat âlimleri de üslubu güzelleştirdiği için “mecazın hakikatten daha üstün olduğu” noktasında ittifak halindedirler. Tüm bunlarla beraber Allah’ın, bir edebiyat şaheseri Kur’n-ı Kerim’de mecazi ifadelerle yer vermesinin “Allah’a acizyet” isnadı olacağını savunup bu doğrultu da mecazı inkar etmek kanaatimizce son derece yanlış ve hatalı sonuçlar doğurur.

3. “Kur’an’da mecaz iddiası, Allah’a “mütecevviz” (mecazla konuşan) sıfatını isnad etmektir” iddiası da tutarsız ve delilsiz bir iddiadır. Bu iddiaya “ Bu, Kur’an’da mecazı inkâr sebebi olamaz, çünkü Allah’ın isimleri tevkifidir. İtlak için şer’i izin gerekir. Oda olmadığı için nasıl olsa böyle bir sıfatı kullanamayız.” Şeklinde cevap verilmiştir.²¹⁷

4. İbn Teymiyye’nin, mecazdan selefin bahsetmediği hicri ilk üç asırda Halil b. Ahmed, Sibeveyhi, Ebu Amr b.Ala gibi lügat ve dil alimcilerden hiç birinin böyle bir taksime gitmediği ve bu konuda yorum yapmadığı iddiasına gelince bu iddianın da desteksiz ve yersiz olduğu bu iddiaya verilen şu cevaplarla açıkça kendini gösterir:

Bir şeyin isminin olmaması veyahut henüz konulmamış olması o şeyin kendisinin de yok olduğu anlamına gelmez. Kaldı ki hicri ilk üç asırda seleften birçoğu adına mecaz demeseler de direkt veya dolaylı olarak mecazdan bahsetmişlerdir. Mecazın bir üslup olarak eskiden beri var olduğunu “mecazı caiz görenler” bölümünde açıklamıştık.

İlk devir alimlerinden Sibeveyh, el-Ferra, el-Cahız, el-Müberred konuşmalarında mecazi ifadelerle yer vermişlerdir. Yine bunlardan mesela, 170/786 da vefat eden Ebu Zeyd el-Kuraşi “Cemheretu Esasi’l- Arap” da, “Kur’an’da da, Arapların kelimasında olduğu gibi, muhtelif lafızlarla manaların mecazı bulunmaktadır” der. Hatta bi’setten önce (m.545) vefat eden İmruu’l-Kaysın: **قفا فاسألا الاطلال عن ام مالك** mısramında, “harabe (kalıntı) lara sorun” tabiriyle, onlar cevap veremeyeceğinden, “onlar da bulunan insanlara sorun manasını kastettiğini, bununda “**واسأل القرية**” ayetinde ki gibi mecaz olduğunu söyler.²¹⁸

İlk devir müfessirlerinin de tefsirlerinde mecazi ifadelerle yer verdikleri açıkça kendini gösterir. Mesela daha öncede kısmen temas ettiğimiz Ebu Ubeyde Ma’mer b. Müsenna “Mecazu’l-Kur’an” adlı eserinde mecazı sonradan ortaya çıkan ıstılah manasında kullanmasa da onun adı geçen eserde ıstılah manasında diyebileceğimiz pek çok mecaz örneğine rastlamamız mümkündür..Ma’mer b.Müsenna’nın Kur’an’da geçen mecazlara verdiği örnekleri bir sonraki “Kur’an-ı Kerim’de Mecaz Sanatına Örnekler” adlı bölümde daha geniş bir şekilde ele almaya çalışacağız.

²¹⁷ Kızılırmak, 103.

²¹⁸ Kızılırmak, 106.

5. İbn Teymiyye, mecazı kabul edenlerin tariflerindeki ilk esas manayı çürüterek, bu mes'eleyi kökünden halletmeye çalışmaktadır. Zira mecazı tarif edenler, "bir kelimenin ilk konulduğu manada değil de bu mananın dışında kullanılmasına" mecaz adını vermektedirler. Dolayısıyla ilk defa vaz' edilen mana hakiki manadır. Lafzın bu ilk manadan, bir karine vasıtasıyla başka bir manaya çevrilmesiyle mecazi mana ortaya çıkmaktadır. İşte, İbn Teymiyye bu ilk vaz' edilme fikrine karşı çıkmakta ve bunun delilsiz bir iddiadan ibaret olduğunu söylemektedir.

Yukarıda İbn Teymiyye'nin "ilk vaz'" edilme fikrine karşı çıktığını söylesek te o bizzat vaz'ı kabullenmiş, hatta vaz' değil, isti'mal diyerek isim değişikliğine giderek inkârında sebat edemeden işi geçiştirmek zorunda kalmıştır. Hatta **وان كان اللفظ في الأصل غير موضوع لها** (Lafız aslında onun için vaz' edilmemiş bile olsa ...) ibaresinde, dolaylı olarak varlığından da söz etmiştir. Zaten ondan önce onun dışında, mecazı inkâr edenler dâhil, kimse vaz'ı inkâra kalkmamıştır. Ona uyanda olmamıştır. O görüş yalnız ona mahsus kalacaktır. Çünkü bütün hakikatler ona ters düşmekte, onu nefyetmektedir.²¹⁹

Mecazı kabul edenlerden bahsederken Cumhuru Ulemanın mecazın varlığı konusunda ittifak halinde olduğunu, mecazı reddedenler bölümünde de çoğunluğun aksine İbn Teymiyye'nin Kur'an da mecazın varlığını inkâr edenlerin başında geldiğini söylemiştik. Burada konunun önemine binaen İbn Teymiyye'nin bu konuda neden böyle bir tavır takındığını, daha doğru bir ifadeyle onu Kur'an da mecazı inkâr etmeye götüren sebebi, asrımızın din bilginlerinden Yusuf el Karadavi'nin ifadeleri ile özetlemek istiyoruz.

"Ben şahsen Şeyhu'l-İslam İbni Teymiyye'nin genel itibarı ile Kur'an, hadis ve dildeki mecazı inkâr ettiğini biliyorum. O, bu görüşünü çeşitli deliller ve itibar ettiğini hususlarla desteklemiştir. Ve yine onu bu görüşe iten etkenleri de biliyorum. O, bununla Yüce Allah'ın sıfatlarını tevilde aşırılığa düşen insanların önündeki tevil kapısını kapatmak istiyor. Onlar da "Muattile" diye isimlendirilen kimselerdir. Onların nazarında Allah Teala'nın sıfatları neredeyse yok mesabesinde olup, onları kabul etmemişlerdir.

O, ümmetin selefinin görüşünü canlandırmak, Allah'ın kendisi için kitabında ve Rasulünün dilinde ispat ettiklerini ispat Kur'an ve sünnetin nefyettiklerini nefyetmek istemiştir. Fakat o, bu hususta mecazı dilin tamamından dahi nefyedecek kadar ileri gitmiştir."²²⁰

Karadavi'nin sözlerinden de anlaşıldığına göre, İbni Teymiyye, Kur'an da, hadislerde ve hatta arapçada mecazı inkâr ederken, kurmuş olduğu düşünce sistemini korumayı ve tutarlı olmayı hedeflemiştir.

Kur'an'ı Kerim'de mecazın varlığını kabul etmeyenlerin öne sürdükleri delillerin çok zayıf ve tutarsız olduğunu, hatta bazılarının ilmi bir delil olmaktan ziyade muğalata ve aldatmacadan ibaret olduğunu söylememiz mümkündür. Zira açıkça görülmektedir ki ne dillerde ne de Kur'an-ı Kerim'de mecazın varlığı inkâr edilemez.

²¹⁹ Kızılırmak, 109.

²²⁰ El-Karadavi, Yusuf, **Sünneti Anlamada Yöntem** (Terc: Bünyamin Erol), Kayseri 1991, 189.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'I KERİM'DE MECAZ SANATINA ÖRNEKLER

Tezimizin önceki bölümlerinde bir kavram olarak mecaz, mecazın çeşitleri ve mecazla alakalı olan diğer konuları anlattıktan sonra, bu bölümde, Arap dilinin korunması ve ebedileştirilmesi yolunda en önemli katkıyı sağlamış olan İslam Dini'nin yüce kitabı Kuran-ı Kerim'den mecaz ile ilgili örnekler vermeye çalışacağız. Tabi bu bölümün bir değerinin olması için, Kur'an da mecazın var olduğu ve bunun Kur'an'ın beyan gücündeki bir zaafiyetinden kaynaklanmadığı yönünde bir tavır koymuş olmak gerekir. Zaten ilgili bölümde bu konu hakkında lehte ve aleyhte görüş belirtenlerin karşılıklı olarak argümanlarına yer vermiş ve Kur'an da mecazın olduğu yönünde kanaatimizi belirtmiştik.

Burada tekrar belirtmek isteriz ki, mecaz, Kuran ayetlerine ayrı bir güzellik koymuş, muhataplarının kulaklarından gönüllerine giden yolda etkisini çok daha belirgin olarak hissettirmiştir. Zaten bütün belagat üstatlarının ittifakıyla, "bütün çeşitleriyle mecaz, beyanı ortaya koymada hakikatten daha tesirlidir"

Bu bölümde Kuran'da mecaza örnek verirken, İlahi beyanı açıklama sahasında yazılmış tefsir kitaplarından, özellikle Arap dilinin gerek, nahiv-sarf, gerekse bütün çeşitleriyle belagat alanında belirgin izler bırakmış bazı kitaplardan örnek vermeye çalışacak, verilen ayetlerle ilgili bu eserlerin müellifleri tarafından yapılmış tahlillere değineceğiz.

Kitaplarından mecaz ile ilgili tahlillerini aktaracağımız eserlere birkaç cümleyle değinmek istiyoruz. Bunlar; başta, Arap dilinin incelikleri sahasında önemli bir şahsiyet olan, kitabının bu noktada ki mahareti, kendisinin Mutezile mezhebine bağlı olduğunu unutturan ve kendinden sonra yazılan tefsir eserlerinin başlıca kaynağı arasında bulunan, Zemaşeri'nin (v.538/1144) "el-Keşşaf" adlı eseri, sekizinci asrın büyük bilginlerinden, Hanefi fıkhında da meşhur isimlerden olan, tefsirinde mutezili fikirleri ayıklayıp "Keşşaf "ı özetleyen Nesefi (v.710/1310)'nin "Medariku't-Tenzil Hakaiku't-Tevil" adlı tefsiri, Kur'an ilimleri noktasında eşsiz eserlerden sayılan, Celaluddin Suyuti'nin (v.911/1506) el- İtkan adlı kitabı ve tefsir sahasında özellikle de dile ağırlık verilerek yazılan eserlerden, Alusi'nin (v.1270/1854) Ruhu'l-Meani adlı tefsiri ve bir önceki bölümde de değindiğimiz, kitabında mecaz kelimesini kırk değişik mana için kullanan Ebu Ubeyde Ma'mer b.Müsenna 2(v.210/825) 'nın "Mecazul- Kur'an" adlı eserleridir.

Vereceğimiz örneklerde, öncelikle ilgili ayetlerin anlamları yazılıp, mecazın hangi çeşidi geçmişse buna dikkat çekip, verdiğimiz ayetleri bu noktada uzatmadan tahlile tabi tutacağız. Ayrıca örneklendirmede bir sistem oluşması için de Kur'an-ı Kerim'in elimizdeki tertibine göre örneklendirmeye gideceğiz.

في قلوبهم مرض فزادهم الله مرضا ولهم عذاب اليم بما كانوا يكذبون

“Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını arttırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.”²²¹

سمیع (işiten) lafzının مسمع (işittirilen) manasında kullanıldığı gibi ayette geçen اليم lafzı da مفعول vezni manasında (eleme maruz kalmış)الم lafzından فعیل vezninde bir kelimedir. Zemahşeri’ye (v.538/1144) göre اليم kelimesi وجع وجیع gibi sülasisi الم olan bir lafızdır. Burada العذاب (azaba) izafesi de جد جده ciddiyyetinin neticesi güzel oldu ifadesi gibi mecazdır.²²²

مثلهم كمثل الذي استوقد نارا فلما اضاءت ما حوله ذهب الله بنورهم وتركهم في ظلمات لا يبصرون

“Onların durumu (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir ve onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir.”²²³

Ebu’l Abbas bu ayet hakkında şöyle bir açıklama yapar" ذهب بزید (Zeyd’le beraber gittim) ifadesi, mütekellimin yani konuşan kişinin Zeyd’le beraber gitmesini gerektirir. Ancak اذہبت زیدا (Zeyd’i gönderdim) ifadesi mütekellimin Zeyd’le beraber gitmesini gerektirmez. Yine ona göre ذهب الله ifadesi, Allah’ın çok şiddetli bir şekilde yakalaması, yakaladığını hiç kimsenin elinden alamaması manasında, yada Allah’ın Rabbin geldi ayetinde kendi zatına yaraşır bir şekilde zatını gitmekle vasıflandırması gibi mecaz ifade eder.²²⁴²²⁵

وبشر الذين امنوا وعملوا الصالحات ان لهم جنات تجري من تحتها الانهار كلما رزقوا منها من ثمرة رزقا قالوا هذا الذي رزقنا من قبل واتوا به متشابها ولهم فيها ازواج مطهرة وهم فيها خالدون

“ İman edip iyi hareket ve davranışlarda bulunanlar için, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildiği vakit, “bu, bundan önce dünyada bize verilenlerdendir.”derler. Ve bu rızık onlara bazı yönlerden dünyadakine benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler vardır. Ve onlar orada ebedi kalacaklardır.”²²⁶

²²¹ Bakara2/10.

²²² Alusi Seyyid Mahmud, Ruhul-Meani fi-Tefsiri'l- Kur’ani'l- Azim ves-Seb’il-Mesani, Beyrut,1994, I, 243.

²²³ Bakara2/17.

²²⁴ Fecr 89/22.

²²⁵ Alusi, I, 268.

²²⁶ Bakara 2/25.

Bu ayette, akıselim kişilerin lezzet aldığı kendilerine daha önce verilen Allah'ı tanıma taat ve ibadetler şeklinde rızıklandırma olan, kalbin ona doğru yöneldiği bir başka yön vardır. Bu ikram, karşılık verme dünyadayken yaptıklarının karşılığı olan ikramdır ki şu ayette ifade edilen “ceza verme” nin karşıtıdır.

ذوقوا ما كنتم تعملون
“Yaptıklarınızı tadın”²²⁷

Ayette ifade edilmek istenen asıl mana, yaptığınız amellerin cezasını tadın manasıdır. Önceki ayette geçen الذي رزقناه ifadesi müşebbehin (rızık) ismini sebebe (taat, ibadetler, marifetullah) itlak etmek suretiyle yapılmış mecazı mürseldir. Dünyada işlenen taat ve ibadetlerin karşılığının açıkça Ahirette çeşitli ikramlar ve nimetler olması bu ifadenin “mecaz” olmasına halel getirmez.²²⁸

وامنوا بما انزلت مصدقا لما معكم ولا تكونوا اول كافر به ولا تشتروا بآياتي ثمنا قليلا وایای فاتقون

“Elinizdeki (Tevrat'ın) aslını tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'an'a) iman edin! Sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Ayetlerimi az bir karşılık ile satmayın, yalnız benden (benim azabımdan) korkun.”²²⁹

Ayette ifade edilen الاشتراء (satın alma) lafzı somut şeylere (a'yanlara) has olduğu için değiştirme manasında kullanılmış mecaz bir ifadedir.

Bu mecaz ya yuları burun için kullanmak gibi mukayyedi mutlak kullanmak şeklinde yapılmış bir mecaz, ya da önceden bahsi geçen ve kendisine rağbet edilen bir şey olan استبدال (değiştirme) lafzını hakiki satın almaya teşbih etme şeklinde mecazdır.²³⁰

ثم قست قلوبكم من بعد ذلك فهي كالحجارة او اشد قسوة وان من الحجاره لما يتفجر منه الانهار وان منها لما يشقق فيخرج منه الماء وان منها لما يهبط من خشية الله وما الله بغافل عما تعملون

"Ne var ki bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. İşte onlar (yani kalpleriniz) şimdi katılıkta taş gibi, yahut daha da ileri, Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su kaynar. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukardan aşağı düşer. Allah yapmakta olduklarınızdan asla gafil değildir."²³¹

Ayette geçen يهبط lafzı taşın dağın en zirve noktasından yuvarlanması manasına gelir. Yine ayette geçen خشية “korkma” ifadesi taşın Allah'ın emirlerine itaat etmesi, Allah'ın irade ettiğine karşı gelmemesi manasında mecazdır.²³²

²²⁷ Ankebut 29/55.

²²⁸ Alusi, I, 325-326.

²²⁹ Bakara 2/41.

²³⁰ Alusi, I, 389.

²³¹ Bakara 2/74.

²³² ez-Zemahşeri el-İmam Carullah Mahmud b.Ömer, el- Keşşaf an- Hakaiki Ğavamizit-Tenzil ve Uyuni'l- Akavil fi Vucuhit- Te'vil, Beyrut 1947, I, 155-156.

من كان عدوا لله وملائكته ورسله وجبريل وميكال فان الله عدو للكافرين

“Zira kim, Allah’a Meleklerine, Peygamberlerine, Cebrail’e ve Mikail’e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.”²³³

عدوا lafzının yalın manası karşı tarafa yani düşmana zarar vermeyi istemedir. İfade edilen bu mana ancak insanlar hakkında düşünülebilir. Böyle bir manayı Allah için düşünmek mümkün değildir. Buna göre ayette geçen عداوة الله (Allah’a düşmanlık) tabiri ya, Allah’ın emirlerine karşı gelmek, ona itaat ve taatte kusur etmek, ya da Allah’ın veli kullarına karşı düşmanlık etmek anlamında kullanılmıştır. Ancak Cebrail (a.s)’e, Peygamberlere karşı düşmanlık etmek mümkündür. Çünkü onlara zarar verilebilir.²³⁴

بديع السماوات والارض واذا قضى امرنا فانما يقول له كن فيكون

"O göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Bir şeyi yaratmak istediği vakit ona sadece ol der oda hemen olurur."²³⁵

Allah bir şeyi takdir edip hükmettiğinde ona ol der oda olurur. Bu ifade Allah’ın yaratmasının çabukluğundan mecaz olup aynı zamanda çok süratli bir şekilde yaratmasına da bir örnek teşkil eder.²³⁶

واذ يرفع ابراهيم القواعد من البيت واسماعيل ربنا تقبل منا انك انت السميع العليم

“Hani bir zamanlar İbrahim İsmail ile beraber evin temellerini yükseltiyor, ‘Rabbimiz! Bizden kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin’ (diyorlardı)”²³⁷

التقبل lafzı sevap verme ve razı olma anlamında mecaz bir ifadedir. Çünkü Allah’ın her ameli kabul etmesi demek, sahibine sevap vermesi ve ondan razı olması anlamındadır.²³⁸

فمن شهد منكم الشهر فليصمه

" Sizden her kim ayını görürse oruç tutsun.”²³⁹

Ayın tamamının 30 gün olmasına rağmen ayette görülme eylemi ayın tamamına nispet edilmiştir. Hâlbuki "ayı görürse" lafzıyla ayın başına yetişirse manası kastedilmiştir. Dolayısıyla burada da küll zikredilip cüz murad edilmiştir.

²³³ Bakara 2/98.

²³⁴ Alusi, I, 526.

²³⁵ Bakara 2/117.

²³⁶ Ebu'l-Berekat Abdullah b.Ahmed b. Muhammed en-Nesefi, Medariku't-Tenzil Hakaiku't-Tevil, Mısır Tsz. I, 29.

²³⁷ Bakara2/127.

²³⁸ Alusi, I, 605.

²³⁹ Bakara 2/19.

İmam Fahrüddin er-Razi, (v.606/1209) müşkil gibi görünen bu konu hakkında şöyle bir açıklama getirir: Ceza şartın tamamından sonra olur, şart ise kişinin ayın tamamını görmesidir. Ayette sanki ay bittikten sonra oruç emrediliyor gibi bir mana tezahür ediyor gibi görünse de, aslında kastedilmek istenen bu anlam değildir.

İbn-i Abbas, Ali, İbnü Amr bu ayeti şöyle tefsir etmişlerdir: Her kim ayın ilk başına yetişirse, o ay içinde yolculuğa çıksa da ayın tamamını oruçlu geçirsin. Ayetin böyle yorumlanması onda bir hazif olabileceği ihtimaline de götürür.²⁴⁰

ان في خلق السماوات والارض واختلاف الليل والنهار والفلك التي تجري في البحر بما ينفع الناس وما انزل الله من السماء من ماء فاحيا به الارض بعد موتها وبث فيها من كل دابة وتصريف الرياح والسحاب المسخر بين السماء والارض لايات لقوم يعقلون

“Şüphesiz semavat ve arzın yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanların faydasına olan şeyleri denizde taşıyarak yüzüp giden gemilerde, Allah’ın gökten indirdiği bir su ile ölmüş olan toprağı diriltmesinde, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgarları ve yer ile gök arasında emre amade bekleyen bulutları döndürmesinde elbette düşünen bir topluluk için (Allah’ın varlığını ve birliğini ispatlayan) pek çok deliller vardır.”²⁴¹

Bu ayette geçen *لقوم يعقلون* ifadesinde mecaz vardır. Akıl, aklın meyvesi olan *التفكر* (düşünme) den mecazdır.²⁴²

واذا طلقتم النساء فبلغن اجلهن

"Kadınları boşadığımız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit"²⁴³

Bu ayette geçen *فبلغن اجلهن* lafzıyla kastedilmek istenen mana “iddetlerinin sonunda” manasıdır. Bu lafız küllü cüzde kullanmak kabilinden yapılmış bir mecazdır.

Yine bu ayette geçen *فبلغن* ifadesi aslında ulaşma, kavuşma manasını ifade eder. Bu kelime bazen *البلوغ* “yaklaşmayı” da kapsar, ayette ifade edilmek istenen asıl mana da budur. Bu lafız ya sona ermeye yaklaşımdan mecazdır. Ya da aşağıda zikri gelecek olan *فامسكوهن* diye başlayan ayetin bu ayetten hemen sonra gelebilmesinin sahih olabilmesi için vukuu yaklaşmış olanı vaki olmuş gibi göstermek şeklinde teşbih edilmiş bir istiaredir.²⁴⁴

فامسكوهن بمعروف او سرحوهن بمعروف

“Ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın.”²⁴⁵

İddet müddeti bitiminden sonra kadınları imsak etme (tutma) olamaz. Çünkü iddet bittiğinde kadın artık erkeğin zevcesi olmadığı gibi iddetinde de değildir. Erkeğin artık kadına karışması da söz konusu değildir.

²⁴⁰ es-Suyuti, III, 122.

²⁴¹ Bakara 2/164.

²⁴² Alusi, II, 50.

²⁴³ Bakara 2/231.

²⁴⁴ Alusi, II, 214.

²⁴⁵ Bakara 2/231.

Ayette geçen امسك lafzı müracaat etme kelimesinden mecazdır. Çünkü müracaat imsakın sebebidir. Yine ayette geçen تسريح lafzı da serbest bırakma anlamında kullanılmış olup “onları terk etmek” yerinde mecazdır. O zaman ayette ifade edilmek istenen asıl mana şöyle olur: Onlara ya zarar vermeden müracaat edin, ya da uzatma yapmaksızın iddetlerini bitirinceye kadar onları serbest bırakın.²⁴⁶

من الذل الذي يقرض الله قرضا حسنا فيضاعفه له اضعافا كثيرا والله يقبض ويبسط واليه ترجعون

“Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç (karz-ı hasen) verecek olan kim var? Allah (dilediğine) bol verir, (dilediğinden) kısar. Sadece ona döndürüleceksiniz.”²⁴⁷

Ayette geçen, Allah’ın karşılıksız ödünç vermenin karşılığını مضاعفا (kat kat artırır) ifadesi mecazdır. Çünkü yapılan iş sevabın kat kat katlanmasına neden olur. Bu ayette فيضاعفه lafzından önce bir muzafın takdir edilmesi de caiz görülmüştür. O zaman takdir şöyle olur: فيضاعف جزاءه yani sevabını kat kat artırır.²⁴⁸

قل ان كنتم تحبون الله فا تبعونى يحببكم الله ويغفر لكم ذنوبكم والله غفور رحيم

“(Rasülüm) de ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”²⁴⁹

Kulların Allah’ı sevmeleri, nefislerini sadece Allah’a kulluk etmeye tahsis edip, Allah’a ibadete rağbet göstermelerinden mecazdır. Allah’ın kullarını sevmesi ise, kullarından razı olması ve yaptıkları işleri övmesi şeklindedir. Dolayısıyla mana şu şekilde olur: Siz gerçekten Allah’a ibadet etmeyi istiyorsanız bana tabi olun.²⁵⁰

ان الذين يشترون بعهد الله وايمانهم ثمنا قليلا اولاءك لا خلاق لهم في الاخرة ولا يكلمهم الله ولا ينظر اليهم يوم القيامة ولا يزكيهم ولهم عذاب اليم

"Allah’a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanlara gelince işte bunların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır.”²⁵¹

Ayette geçen ولا ينظر اليهم Allah’ın onlara bakmaması tabiri, Allah’ın onları hakir görüp, onlara gazabını ifade etmesinden mecazdır. Falan adam, falancaya bakmıyor dendiğinde onu önemsemediği ve ona olan ihsanı nefyettiği anlaşılır.²⁵²

²⁴⁶ Alusi, II, 214.

²⁴⁷ Bakara 2/245.

²⁴⁸ Alusi, II, 245.

²⁴⁹ Al-i İmran 3/31.

²⁵⁰ ez-Zemahşeri, I, 353.

²⁵¹ Al-i İmran 3/77.

²⁵² ez-Zemahşeri, I, 376.

ان الذين يأكلون اموال اليتامي ظلما انما يأكلون في بطونهم نارا وسيصلون سعيرا

"Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir."²⁵³

Bu ayette, نارا lafzıyla sebebi söyleyip müsebbebi kastetme babında yapılmış bir mecaz vardır. Sebep yetimlerin malını zulmen yemek müsebbepte ateştir.²⁵⁴

والسارق والسارقة فاقطعوا ايديهما جزاء بما كسبا نكالا من الله والله عزيز حكيم

"Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan (başkalarına) bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir."²⁵⁵

Ayetinde de السارق ve السارقة lafızlarıyla iki kişiden bahsedilmekle birlikte ayetin sonundaki ايديهما cemi lafzıyla sanki ikiden fazla kişiden haber veriliyormuş gibi bir mana görülüyorsa da, bu cemi lafız, tesniye manasında kullanılmış mecazi bir ifadedir.²⁵⁶

وقالت اليهود يد الله مغلولة غلت ايديهم ولعنوا بما قالوا بل يداه مبسوطتان

"Yahudiler: Allah'ın eli bağlıdır (sıkıdır) dediler. Hay dediği yüzünden eli bağlanası ve lanet olası! Bilakis Allahın elleri açıktır."²⁵⁷

Rivayet edildiğine göre Yahudiler (Allah onlara lanet etsin) Peygamber Efendimiz (s.a.v)'i inkâr ettiklerinde, Allah onlara verdiği genişliği daralttı. Onlar o vakit insanların malca en üstün olanlarıydı. Bundan dolayı Finhas isimli Yahudi Şöyle dedi: Allah'ın eli bağlandı. Diğer Yahudilerde bu sözü yineleyip ona müşareket ettiler. Ayette ifade edilen غل اليد elin bağılılığı ve بسط اليد elin açık olması cimrilik ve cömertlikten mecazdır.²⁵⁸

لقد كفر الذين قالوا ان الله هو المسيح ابن مريم وقال المسيح يا بني اسرائيل اعبدوا الله ربي وربكم انه من يشرك بالله فقد حرم الله عليه الجنة ومأواه النار وما للظالمين من انصار

"Andolsun ki "Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesihdir" diyenler kâfir olmuşlardır. Hâlbuki Mesih: "Ey İsrail oğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimlerin yardımcıları yoktur" demişti."²⁵⁹

²⁵³ Nisa 4/10.

²⁵⁴ Alusi, 3, 337.

²⁵⁵ Maide 5/38.

²⁵⁶ et-Teymi, I, 9-10.

²⁵⁷ Maide 5/64.

²⁵⁸ en-Nesefi, I, 29.

²⁵⁹ Maide5/72.

Ayette geçen **فقد حرم الله عليه الجنة** (Allah onlara Cenneti haram kılmıştır) ifadesi mecazdır. Nasıl ki bir kişi haram olan şeyleri yapmaktan men edilir, yapması istenmezse ayette de, Allah'ın cenneti haram kılması ifadesiyle o insanların cennete girmekten men edilmesi kastedilir. Dolayısıyla ayetteki **التحريم** haram kılma lafzı mecaz olur. Zira Ahirette mükellefiyet yoktur.²⁶⁰

قال عيسى ابن مريم اللهم ربنا انزل علينا مائدة من السماء تكون لنا عيدا لاولنا و اخرنا

“Meryem oğlu İsa şöyle dedi: ‘Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki bizim ve geçmiş ve geleceğiniz için bayram olsun.’”²⁶¹

Bu ayette geçen **عيد** lafzı Allah tarafından bize ait olarak gelmiş olsun manasında mecazdır. Ya da Hz.İsa'nın peygamberliğine delil ve hüccet olsun manasındadır.²⁶²

قال قد وقع عليكم من ربكم رجس وغضب اتجادلونني في اسماء سمىتموها انتم واباؤكم ما نزل الله بها من سلطان فانظروا اني معكم من المنتظرين

"(Hud) dedi ki: Artık size Rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."²⁶³

Ayette geçen **وقع** lafzı vacip ve sabit oldu anlamındadır. Aslında bu ifade cisimlerin nüzulu için kullanılır. Ayette de vacip ve sabit oldu anlamında kullanılması sebebi müsebbebe itlak etmek şeklinde mecazdır.²⁶⁴

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ

"Derken o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler ve Rab'lerinin emrinden dışarı çıktılar da: “Ey Salih! Eğer sen gerçekten peygambersen bizi tehdit ettiğin azabı getir.” dediler.”²⁶⁵

فَعَقَرُوا kelimesinin aslı, devenin ayaklarını kesmedir. Ayete dikkat edilecek olursa **فَعَقَرُوا النَّاقَةَ** deveyi kestiler lafzı çoğul manada kullanılmıştır. Hâlbuki deveyi kesen birkaç kişidir. İfadenin, çoğunluğa isnad edilmesi ya bu işe hepsinin müdahil olmasından dolayıdır. Çünkü onlar küfür ve dalalette ittifak halindeyken kesim işi onların arasında gerçekleşmişti. Ya da Allah'ın şu ayette de haber verdiği üzere onların hepsinin kesim işine rıza göstermelerinden dolayı mecazen çoğul olarak kullanılmıştır.²⁶⁶

²⁶⁰ Alusi, IV, 302.

²⁶¹ Maide 5/114.

²⁶² et-Teymi, I, 183.

²⁶³ Araf 7/71.

²⁶⁴ Alusi, V, 235.

²⁶⁵ Araf 7/77.

²⁶⁶ Alusi, V, 245.

فنادوا صاحبهم فتعاطي فعقر

"Bir arkadaşlarını çağırıyorlar, o da cür'et gösterip kılıcını çekerek deveyi kesti"²⁶⁷

فلما نسوا ما ذكروا به انجينا الذين ينهون عن السوء واخذنا الذين ظلموا بعذاب بئس بما كانوا يفسقون

"Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca, biz de kötülükten men edenleri kurtardık, zulmedenleri yapmakta oldukları kötülüklerden ötürü şiddetli bir azap ile yakaladık."²⁶⁸

فلما نسوا ما ذكروا به ifadesiyle kastedilmek istenen mana şudur: Onlardan Salih olanların kendilerine anlattığı ibadeti yapmayı, bir şeyi unutarak terk eden kimse gibi terk edip, külli bir şekilde yüz çevirdiklerinde.... Dolayısıyla burada unutmak lafzı terk etmek lafzı yerinde mecazen kullanılmıştır.²⁶⁹

انما المؤمنون الذين اذا ذكر الله وجلت قلوبهم واذا تليت عليهم آياته زادتهم ايمانا وعلى ربهم يتوكلون

"Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanlarını arttıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."²⁷⁰

Bu ayette sebebi zikredip müsebbebi murad etme şeklinde bir mecaz vardır. Ayette geçen زادتهم (arttırma) lafzı Allah'a ait bir sıfat olmasına rağmen ayetlere izafe edilmiştir. Çünkü ayetler ziyadeliğe sebep olmuştur. (Zikr-i sebep irade-i müsebbep.)²⁷¹

يا ايها الذين امنوا ان كثيرا من الاحبار والرهبان ليأكلون اموال الناس با لباطل

"Ey iman edenler!(Biliniz ki), hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler."²⁷²

Ayetinde geçen ليأكلون (yiyorlar) ifadesi aslında يأخذون (alıyorlar) anlamındadır. O zaman mana şöyle olur: Yahudi ve Hıristiyan din âlimleri kendilerine uyan insanların mallarını, ilahi hükümleri değiştirmek, kolaylaştırmak ve o ilahi hükümlerde müsamaha yapmak için rüşvet yiyerek alıyorlar. (اخذ) almanın (اكل) yeme şeklinde kullanılması mecazı mürseldir. Buradaki alaka ise ya illiye-maluliyeye, ya da lazımiyye-melzumiyye cihetinde olur. İlliyye-maluliyeye olduğunu düşünürsek o zaman illet, değiştirme maluliyeye ise malları alma olur. Lazımiyye-melzumiyye noktasından düşünecek olursak lazım olan, hükmü kolaylaştırma değiştirme, melzum olanda rüşvet olmuş olur.²⁷³

²⁶⁷ Kamer 54/29.

²⁶⁸ Araf 7/165.

²⁶⁹ Alusi, VI, 135.

²⁷⁰ Enfal 8/2.

²⁷¹ es-Suyuti, III, 120.

²⁷² Tevbe 9/34.

²⁷³ Alusi, VI, 125-126.

لا تقم فيه ابدا لمسجد اسس علي التقوى من اول يوم احق ان تقوم فيه رجال يحبون ان يتطهروا
والله يحب المتطهرين

"Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takva üzerine kurulan mescit (kuba mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır. Allah'ta temizlenenleri sever."²⁷⁴

Ayette geçen **لا تقم فيه** (orada kalkma) lafzını ibni Abbas namazdan mecaz olarak tefsir eder. Yani orada kalkma değil de namaz kılma şeklinde açıklar. **فلان يقوم الليل** "Falanca geceleyin kalkar" dendiğinde de kastedilen, gece namaz kılar anlamıdır.²⁷⁵

قل ارايتم ما انزل الله لكم من رزق فجعلتم منه حراما وحلالا قل الله اذن لكم ام على الله تفترون

"De ki: Allah'ın size indirdiği rızktan bir kısmını helal, bir kısmını da haram bulmanıza ne dersiniz? De ki: Allah'mı size izin verdi? Yoksa Allah'a iftiramı ediyorsunuz?"²⁷⁶

قل ارايتم ما انزل الله لكم من رزق ifadesiyle kastedilmek istenen "Allah'ın sizin istifadeniz için takdir ettiği rızklardan" manasıdır. Çünkü rızkın hepsi gökten inzal edilmez. O zaman **انزل** (indirme) lafzının **قدر** (takdir etme) lafzı yerinde kullanılması, müsebbebi sebebe itlak etme şeklinde yapılmış bir mecaz olur. Zira rızık müsebbeptir, rızka sebep de takdir etmedir.²⁷⁷

ويصنع الفلك وكلما مر عليه ملاً من قومه سخروا منه قال ان تسخروا منا فانا نسخر منكم كما
تسخرون

"Nuh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise, (yanına) her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ettinizse bizde sizinle alay edeceğiz."²⁷⁸

Ayette geçen **سخروا** alay ettiler lafzı, cehalet manasında mecazdır. Çünkü cehalet suhriyetin yani dalga geçmenin sebebidir. Dolayısıyla ayette **سخرية** lafzı söylenmiş olup onun esas sebebi olan cehalet kastedilmek istenmiştir.(Zikri müsebbep, irade-i sebep)²⁷⁹

²⁷⁴ Tevbe 9/108.

²⁷⁵ Alusi, VII, 28.

²⁷⁶ Yunus 10/59.

²⁷⁷ Alusi, VII, 207.

²⁷⁸ Hud 11/38.

²⁷⁹ Alusi, VII, 74.

قال ساوي الي جبل يعصمني من الماء قال لا عاصم اليوم من امر الله الا من رحم وحال بينهما
الموج فكان من المغرقين

"(Nuh'un oğlu) "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. (Nuh) 'Bugün Allah'ın emrinden (azabından), merhamet sahibi Allah'tan başka koruyucu yoktur". Dedi. Aralarına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu."²⁸⁰

Ayette geöen **عاصم** kurtarıcı lafzı hakiki anlamda ise de, mekâna isnadı mecazıdır. Bu lafzın "korunacak yer" manasında mecaz-ı mürsel olabileceği de ifade edilmiştir. O zaman mana şöyle olur: Allah'ın koruduğu yerin dışında sığınılacak herhangi bir yer yoktur.²⁸¹

وتلك عاد جحدوا بايات ربهم وعصوا رسله واتبعوا امر كل جبار عنيد

"İşte Ad (kavmi)! Rablerinin ayetlerini inkâr ettiler, onun peygamberlerine asi oldular ve inatçı her zorbanın emrine uydular."²⁸²

"تلك" lafzı uzak olan, uzakta bulunan şeyleri kastetmek için kullanılan ismi işarettir. Ad kavmi için ayetin başında **تلك** lafzıyla başlanması ise onları hakir ve zelil etmek, uzak menzilesine koymak tahkir etmek içindir. Çünkü Allah'a göre onlar yok gibidirler. Ya da onların kabirlerine ve ölümlerine işaret etmek için bu lafzla başlanmıştır. Buradaki isnat mecazıdır veya muzafın hafzedilmesi şeklinde bir mecaz söz konusudur ki o zaman takdir şöyle olur: **تلك قبور عاد** O, Ad kavminin kabirleri.²⁸³

كأن لم يغنوا فيها الابداء لمدين كما بعدت ثمود

"Sanki orada barınmamışlardı. Biliniz ki, Semud Kavmi (Allah'ın rahmetinden) uzak olduğu gibi Meyden Kavmi de uzak oldu."²⁸⁴

Bu ayette geöen **بعدا لمدين** lafzıyla **بعدا لاهل لمدين** yani Meyden ahali si uzak olsun anlamı kastedilir. Ayetin başındaki **الا** lafzı ise te'kid, sabitleştirme, uyarma manasında mecazdır. **بعدا** kelimesinin mansup olması masdarların **سهلا** gibi fiil yerine kaim olarak nasbetmelerinden dolayıcıdır.²⁸⁵

واسأل القرية التي كنا فيها والعير التي اقبلنا فيها وانا لصادقون

"(İstersen) içinde bulunduğumuz şehre ve aralarında geldiğimiz kafi leye de sor. şüphesiz biz doğru söyleyenlerdeniz."²⁸⁶

²⁸⁰ Hud 11/43.

²⁸¹ Alusi, VII, 88.

²⁸² Hud 11/59.

²⁸³ Alusi, VII, 128.

²⁸⁴ Hud 11/95.

²⁸⁵ et-Teymi, I,298.

²⁸⁶ Yusuf 12/82.

Ayette geçen *قريه* كذا فيه içinde bulunduğumuz köye sor ifadesi köye sor anlamında olmayıp, köy ahalisine sor anlamında, hali zikredip mahalli kastetme şeklinde bir mecazdır. Ya da *قريه* köye nispet etme mecazı veya bir muzaf takdir etme şeklinde düşünülmüş bir mecazdır. Sibeveyhi de bu görüştedir. O zaman ayetin takdiri şöyle olmuş olur: *قريه* Köy ahalisine sor²⁸⁷

الذين يستحبون الحياة الدنيا على الآخرة ويصدون عن سبيل الله ويبغونها عوجا اولئك في ضلال بعيد

"Dünya hayatını ahirete tercih edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya, işte onlar uzak bir sapıklık içindedirler."²⁸⁸

Ayette geçen *يستحبون* lafzı *يختارون* "tercih etme" lafzı yerinde mecazen kullanılmıştır. Çünkü bir şeyi tercih eden kişi, onun kendisine başka şeylerden daha sevimli olmasını ister. Buna göre, *يستحبون* lafzı lazımiyet alakasıyla tercih etme ve seçme manasında mecaz-ı mürseldir. Hastanın, kendisine yararlı olmasından dolayı acı ilacı tercih edip, vücuduna zarar verecek diye sevdiği ve hoşlandığı lezzetli yemekleri terk etmesi gibi bir şeyin, başka bir şeyin olmamasıyla var olması zarar vermez.²⁸⁹

الم ترى الى الذين بدلوا نعمت الله كفرا واحلوا قومهم دار البور

"Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirenleri ve sonunda kavimlerini helak yurduna sürükleyenleri görmedin mi?"²⁹⁰

Bu ayette de *الاحلال* "sürükleme" işi kâfirlere nispet edilmiştir. Çünkü o kafirler insanların küfre girmelerine sebep olup, onlara küfrü emrediyorlardı.. Dolayısıyla burada sebebin zikredilip, müsebbebin kastedilmesi kabilinden bir mecaz söz konusudur. (Zikr-i sebep irade-i müsebbep)²⁹¹

فأسر باهلك بقطع من الليل واتبع ادبارهم ولا يلتفت منكم احد وامضوا حيث تؤمرون

"Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü. Sizden hiç kimse, sakın dönüp de ardına bakmasın, gitmeniz istenen yere gidin."²⁹²

ولا يلتفت منكم احد ayetiyle, sen ve senin beraberindekiler geri bakmasın çünkü arkalarındaki korkutucu halleri görürler. Veya geri kalırlarsa onlara azap isabet eder manaları kastedilir. Mananın sizden biriniz ayrılmasını, ya da suçlulara gelecek azabın gelmemesi için herhangi bir maksatla geri kalmasını şeklinde olması da mümkündür. Yine ayette geçen *الالتفات* iltifat etme lafzı mecazdır. Çünkü bir şeye iltifat etme ona olan sevgiyi ifade edip, ondan ayrılmamayı gerektirir.²⁹³

²⁸⁷ Alusi, VIII, 54.

²⁸⁸ İbrahim 14/3.

²⁸⁹ Alusi, VIII, 264.

²⁹⁰ İbrahim 14/28.

²⁹¹ es-Suyuti, III, 121.

²⁹² Hicr 15/65.

²⁹³ Alusi, VIII, 100.

ولا تجعل يدك مغلولة الي عنقك ولا تبسطها كل البسط

"Eli sıkı olma, büsbütün eli açıkta olma"²⁹⁴

Burada mütekellim ne el, ne elin bağıllığını nede açıklığını kasteder. Öyle ki hiç elini kullanmadan işaretlerle verip men eden bir padişah hakkında da bu lafızlar (غل اليد , بسط اليد) kullanılır. Nitekim omuzuna kadar eli kesik olan bir insan bolca mal dağıtsa bu kişi hakkında şöyle denir: ما ابسط يده با النوال "Eli vermekle ne kadar uzun oldu." غلت ايديهم ifadesi de Yahudilere cimrilikle bir bedduadır. Bu bedduanın etkisiyle onlar Allah'ın en cimri mahlûkatları oldular.²⁹⁵

ووهبنا لهم من رحمتنا وجعلنا لهم لسان صدق عليا

"Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk ve kendilerine güzel ve üstün bir şan-şöhret nasip ettik."²⁹⁶

Ayette geçen لسان صدق lafzındaki lisandan kasıt, lisanın sebep olduğu kelamdır. Dolayısıyla zikri geçen لسان "dil" lafzı sadaka vermedeki el gibi müsebbebi zikredip sebebi kastetme şeklinde mecaz-ı mürseldir. (Zikri müsebbep irade-i sebep)²⁹⁷

ولقد اوحينا الي موسى ان اسر بعبادي فاضرب لهم طريقا في البحر يبسا لا تخاف دركا ولا تخشي

"Andolsun ki biz Musa'ya, 'Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da (size) yetişilmesinden korkmaksızın ve (boğulmaktan) endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç' diye vahyetmiştik"²⁹⁸

البحر طريقا في البحر lafzı geniş manada اضرب kelimesi için mefulu bih tir. Burada aynı zamanda bir mecaz-ı akli vardır. Asıl kastedilmek istenen "denize vur onlar için susuz yol olsun" manasıdır.²⁹⁹

فما زالت تلك دعواهم حتى جعلناهم حصيدا خامدين

Biz kendilerini, kurumuş haldeki biçilmiş ekine çevirinceye kadar bu feryatları sürüp gider.³⁰⁰

Ayette geçen الخامد lafzı الهامد "sönen" lafzı yerinde mecazdır. Ateş söndüğünde de خمدت النار denir. حصيد lafzına gelince bu lafız "kökünden sökülmüş" manasında mecazdır. حصيد lafzının cemisi, müfredi, tesniyesi, müzekker ve müennesi müsavidir. Yani tüm bu sayılanlar için kullanıldığında lafzın kendisi değişmez. Ayette de sanki müzekker, müennes, tesniye ve cemi lafızlarını vafeden bir masdar yerinde kullanılmıştır. Bir başka ayette geçen كانتا رتقا ifadesi de bu kabilden bir mecazdır.³⁰¹

²⁹⁴ İsra 17/29.

²⁹⁵ en-Nesefi, I, 29.

²⁹⁶ Meryem 19/50.

²⁹⁷ Alusi, IX, 150.

²⁹⁸ Taha 20/77.

²⁹⁹ Alusi, VIII, 344.

³⁰⁰ Enbiya 21/15.

³⁰¹ et-Teymi, II, 36.

وَادْخُلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ

"Onu (Lut'u) rahmetimize kabul ettik; Çünkü o, salihlerden idi."³⁰²

وَادْخُلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا lafzının asıl manası, "Rahmet ehlimizin içerisine, yada rahmetimizin şumulu dahilindekilerine veya onların sayısına ekledik." Buradaki zarfiyet mecazdır, ya da cennetimize manasında olup, hakiki anlamda kullanılmıştır. Ayette ifade edilen رَحْمَةً lafzı sahiheynde geçen şu hadisteki rahmet kelimesi gibi mecazdır: "Sen benim rahmetimsin, senin vasıtanla dilediğim kullarımı rahmetimin içine alırım".³⁰³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Ey iman edenler! Rükû' edin; secde edin; Rabbinize ibadet edin; hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz"³⁰⁴

Tayyibi, kendi şafii imamına yardım sadedinde bu ayet için şöyle bir açıklama getirir: الرُّكُوع rükû etme lafzı namaza has olduğu için burada namaz yerine mecazen kullanılmıştır. السُّجُود secde etme ise sadece namaza has değildir, dolayısıyla bu lafız gerçek anlamında kullanılmıştır. Zira herhangi bir neden ya da nükte olmadan lafzı mecaza hamletme caiz değildir. Rükû' ile secdenin bir arada olması secdenin mecaza hamledilmesini gerektirmez.³⁰⁵

وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ

" Halka, siz de toplanıyor musunuz? Denildi."³⁰⁶

Bu ayet, insanların toplanma konusunda ihmal göstermelerinden dolayı, biran önce toplanmalarına teşvik sadedindedir. Ayette geçen "هل" istifham edatı acele ve teşvik etmeden mecazdır. Kastedilmek istenen, toplanacak mısınız? Değil, "haydi toplanınız." Nitekim şerri kalbinde gizleyen kişi de bu meyanda şu ifadeyi kullanmıştır

هَلْ أَنْتَ بَاعْتَ دِينَارَ لِحَاجَتِنَا

أَوْ عَبْدَ رَبِّ أَخَا عَوْنِ بْنِ مَخْرَقٍ

" Sen bize ya ihtiyaçlarımızı karşılamak için dinar,
Ya da Mihrak'ın oğlu Avn'in kardeşi Abdi Rabbi göndermekte acele et."

Bu sözü söyleyen kişi yukarıda ifade edilen iki şeyden birinin acele gönderilmesini, geç kalmamasını istiyor. Sözü başındaki 'هل' istifham edatı gerçek manada kullanılmamış olup mecaz ifade eder.³⁰⁷

³⁰² Enbiya 21/75.

³⁰³ Alusi, X, 108.

³⁰⁴ Hac 22/77.

³⁰⁵ Alusi, X, 307.

³⁰⁶ Şuara 26/39.

³⁰⁷ Alusi, XI, 39.

ان الذين لا يؤمنون بالآخرة زيننا لهم أعمالهم فهم يعمهون اولئك الذين لهم سوء العذاب وهم في الآخرة هم الاخسرين

"Şüphesiz biz, Ahirete inanmayanların işlerini kendilerine süslü gösterdik de o yüzden bocalar dururlar.³⁰⁸

Ayette geçen *اعمالهم* "onların amellerini süsledik" lafzıyla süsleme tabiri nasıl Allah'a isnat edilir, hâlbuki *اعمالهم* *الشیطان* ayetinde süsleme işi şeytana isnat edilmiş diye bir soru sorulacak olursa, bu iki isnadın aralarında fark olduğu cevabı verilir. Burada tezyin (süsleme) işinin şeytana isnadı hakikidir, ancak Allah'a isnadı ise mecazidir.³⁰⁹

ان فرعون على في الارض وجعل اهلها شيعة يستضعف طائفة منهم يذبح ابناءهم

ويستحي نساءهم انه كان من المفسدين

"Firavn (Mısır) toprağında gerçekten azmış, halkını parça parça etmiştir. Onlardan bir zümreyle güçsüz buluyor, onların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Belli ki o bozgunculardandı.³¹⁰

وقال فرعون يا هامن ابن لي صرحا لعلى ابلغ الاسباب

"Fir'avn, "Ey Haman, bana yüksek bir kule yap, belki yollara erişirim."³¹¹

"Yukarıda ifade edilen iki ayetin ilkinde *يذبح ابناءهم* (oğullarını kesiyor) ifadesinde kesme işi Firavn'ın yardımcılarının fiili olduğu halde Firavn'a, ikinci ayette de, binayı yapma işi amelelerin olduğu halde Haman'a nispet edilmiştir. Çünkü hem Firavn hem de Haman bu işlerin amirleriydi.³¹²

ولما ورد ماء مدين وجد عليه امة من الناس يسقون ووجد من دونهم امرأتين تذودان قال ما خطبكما قالتا لا نسقي حتى يصدر الرعاء وابونا شيخ كبير

" Musa Meyden suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde de, (hayvanlarını suyun olduğu yerden) geri çeken iki kadın gördü. Onlara, derdiniz nedir? Dedi. Şöyle cevap verdiler: "Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların içine sokulup hayvanlarımızı) sulamalıyız; babamızda çok yaşlıdır."³¹³

Ayette geçen *ورد* lafzının asıl manası her ne kadar girme, ya da içme olsa da ayette ifade edilen mana bu manaların hiç biriyle örtüşmez. Ayette kastedilen, Medyen halkının su içtiği kuyudur ki burada hallin söylenip mahallin murad edilmesi kabilinden bir mecaz görülür. Hall oraya yetişip yönelme, mahal Medyen halkının su içtiği kuyu dur.³¹⁴

³⁰⁸ Neml 27/4.

³⁰⁹ ez-Zemahşeri, III, 348.

³¹⁰ Kasas 28/4.

³¹¹ Mü'min 40/36.

³¹² es-Suyuti, III, 121.

³¹³ Kasas 28/23.

³¹⁴ Alusi, XI, 89.

ما ينظر هؤلاء الا صيحة واحدة ما لها من فواق

“Bunlar da ancak, bir an gecikmesi olmayan tek bir çığlık beklemektedirler.”³¹⁵

İbni abbas, Mücahid ve Katade’ye göre ayette geçen فواق lafzı dönme ve gidip gelme manasındadır. Burada melzumun söylenip lazımla kastedilmesi şeklinde bir mecaz vardır. Melzum fevak, lazım ise vakittir.³¹⁶

قد قالها الذين من قبلهم فما اغني عنهم ما كانوا يكسبون

"Bunu onlardan öncekilerde söylemişti; ama kazandıkları şey onlara fayda vermedi."³¹⁷

Bu ayette ba’zın (birkısım) külle (çoğunluk) isnadı kabilinden bir mecaz-ı akli vardır. Çünkü الذين من قبلهم (ondan öncekiler) lafzıyla kastedilen, Karun ve kavmidir ki sözü sadece Karun söylediği halde kavmi de bu söze rıza göstermiştir. Dolayısıyla ba’z Karun, küll’de onun kavmi olmuş olur.³¹⁸

ثم استوى الى السماء وهي دخان فقال لها وللأرض ائتيا طوعا او كرها قالتا اتينا طاءعين

"Sonra buhar halinde olan göğe yöneldi, ona ve yer küreye, isteyerek veya istemeyerek gelin dedi. İkisi de isteyerek geldik dediler."³¹⁹

Bu ayet Allah’ın semayı irade ettiği gibi yaratmasından mecazdır. Araplar birinin bir işi bitirip de ikinci işe başladığını kastetmek isterlerse şöyle derler:

فعل فلان كذا ثم استوي الي عمل كذا "Falanca şöyle şöyle yaptı sonra bir başka işe yöneldi."³²⁰

واصبر لحكم ربك فانك باعيننا وسبح بحمد ربك حين تقوم

"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin. Kalkacağı zaman da Rabbini hamd ile tesbih et."³²¹

Ayette ifade edilen فانك باعيننا "gözümüzün önündesin" lafzı korumamız ve muhafazamız altındasın anlamındadır. Dolayısıyla عين kelimesi muhafaza etmek manasında mecaz olarak kullanılmıştır.³²²

³¹⁵ Sad 38/15.

³¹⁶ Alusi, XIII, 254.

³¹⁷ Zümer 39/50.

³¹⁸ Alusi, XIII, 20.

³¹⁹ Fussilet 41/11.

³²⁰ en-Nesefi, IV, 89.

³²¹ Tur 52/48.

³²² Alusi, XV, 62.

فهو في عيشة راضية

“işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur.”³²³

Bu ayette geçen عيشة راضية “razı olmuş bir yaşantı” ifadesi مرضية “razı edici bir yaşantı” manasında mecazdır. Çünkü bilinen o ki yaşantının kendisi razı olmaz belki razı eder. Dolayısıyla burada راضية lafzı مرضية lafzının yerine عيشة kelimesinin sıfatı olarak kullanılmıştır. Araplar buna benzer ifadeleri şu örnekte olduğu gibi bir şeyin bir başka şeye sebebiyet vermesi durumunda çokça kullanırlar: نام ليله gecesi yattı. Hâlbuki yatan gecenin kendisi değil gecesinin içindekidir.(Gece ile uyku arasında bir münasebet olduğundan).³²⁴

كيف تتقون ان كفرتم يوما يجعل الولدان شيبا

"Peki, inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?"³²⁵

Ayette geçen يوما (gün) lafzı zarf olduğu halde ihtiyarlığın o günde gerçekleşeceğinden dolayı sanki ihtiyarlatan günün kendisiymiş gibi ihtiyarlama fiili “gün”ün kendisine nispet edilmiştir. (Zıkr-i sebep irade-i müsebbep)³²⁶

ومن الليل فاسجد له وسبحه ليلا طويلا

"Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bölümünde ise O'nu tesbih et."³²⁷

Ayette ifade edilen ومن الليل فاسجد له “gecenin bir bölümünde Allah'a secde et” ifadesiyle cüz'ün zikredilip, küllün murad edilmesi şeklinde bir mecazın varlığı söz konusudur. Şu halde küll namazdır, cüz ise namazın bir parçası olan secdedir.

³²³ Hakka 69/21.

³²⁴ et-Teymi, II, 244.

³²⁵ Müzzemmil 73/17.

³²⁶ es-Suyuti, III, 121.

³²⁷ İnsan, 76/25.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HADİS-İ ŞERİFLERDE MECAZ SANATI

Tezimizin bir önceki bölümünde Kur'an-ı Kerim'de mecaz sanatının işlenişini örnekleri ile beraber vermeye çalışmıştık. Bu bölümde ise, Kur'an'ı insanlara açıklamak ve tebliğ etmekle bizzat yüce Allah tarafından memur kılınan Hz. Peygamber'in hadislerinde mecazın nasıl işlendiğini örnekler vererek açıklamaya çalışacağız.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber, Arapların en soylu kabilelerinden biri olan Kureyş kabilesine mensuptu. Bu toplum, diğer Araplara göre daha medeni olması ayrıca Kâbe'nin onlara sağladığı imkânlar neticesinde diğerlerine göre daha zengindi. Bu sebeple zaruri ihtiyaçlarını karşılayan her toplum gibi kültürel faaliyetlerde de bulunuyorlardı. Tabi o dönem için kültürel faaliyetlerin başında, Araplarla bu hususta hiçbir milletin baş edemediği şiir gelmekteydi. İşte Peygamber Efendimiz dilin bütün sanatları ile icra edildiği böyle bir toplum içinde büyümüştü. Bunun yanında, o dönemde Kureyş kabilesi arasında yaygın olan, çocukların bebeklik dönemlerinde daha temiz hava alabilmeleri ve değişik toplumlara kaynaşan her millet gibi dile giren yabancı unsurlardan çocukların en az etkilenmeleri için çölde yaşayan köylü kadınlara süt emmeleri için verilmelerini de unutmamak gerek. Peygamberimizde bebekliğinde arapçayı çok iyi kullanan bir kabileye süt emmesi için gönderilmişti. Bütün bu etkenlerle arapçayı birçok lehçesiyle çok iyi biliyor hale gelmişti.

Tabi onu, en büyük sermayeleri arapçayı güzel konuşmak ve şiir söylemek olan bir topluma peygamber olarak gönderecek olan yüce Allah'ın elçisini muhataplarının kulaklarında ve gönüllerinde bir iz bırakacak şekilde yetiştirmiş olmasını da göz ardı etmemek gerekir.

Hazreti Peygamber Allah'ın kendisine verdiği bu beyan kabiliyetini çeşitli hadislerinde sık sık dile getirmiştir. Mesela onlardan birisinde, "az kelimelerle çok manaları anlatma kabiliyeti bana verildi." Diyerek özlü konuşma özelliğine dikkat çekmiştir. Özlü konuşmanın içine tez konumuz olan " Mecaz"ın girdiği kuşkusuzdur. En azından mecazın bir çeşidi olan istiare'yi ele alacak olursak, teşbih edatı, vechi şebeh ve benzetilen veya kendisine benzetilenden birinin hafzedildiği yani anılmadığı edebi sanatta cümlenin ne kadar özlü olacağını hemen kavrayabiliriz.

Ancak Kur'an içinde geçerli olacak şekilde, Yüce Allah'ın ve onun elçisinin, lafızların hakiki yani birincil anlamları ile maksatlarını anlatamamaları, bu sebeple mecaza başvurdukları gibi bir çıkarıma varmanın ne kadar yanlış olduğu tartışma götürmeyecek şekilde açık ve nettir. Tezimizin başından beri birçok defa vurgulamaya çalıştığımız gibi, iradeyi beyan etmede mecazın hakikatten daha tesirli olduğu ve beyanın bu türüne başvururken birçok nükteleri yakalamanın mümkün olduğunu, bu sebeple muhatabın gönlünde daha fazla tesir bıraktığını tekrar vurgulamayı faydalı buluyoruz.

Hadislerde mecaza örnekler vermeye geçmeden önce birkaç maddenin altını çizmek istiyoruz.

Tezimizin başında vaz açısından lafızların çeşitlerini anlatırken, metin yorumlamada ölçü alınacak bazı külli kaidelerden söz etmiştik. Bunlardan bir tanesi de, "Kelimada tercih edilen hakiki anlamdır." kaidesiydi. Buna göre, herhangi bir metin veya sözlü irade beyanında, muhatabın kullandığı lafızları yorumlarken öncelikle kelimelerin hakiki anlamlarını göz önünde tutmak, eğer muhatabın sözlerini hakiki anlamda kullanmak mümkün olmazsa, -yine metin yorumlamada başka bir külli kaide olan "Hakiki anlam taazzur edince mecaza gidilir." ancak o zaman mecaza gitmek

gerekir. Dolayısıyla karşımıza çıkan her metni –özellikle dini metinleri- çeşitli nedenlerle hemen mecaza hamletmek belki de metin sahibine bir iftira anlamına gelecek, en azından tahrifin bir çeşidi olan anlamda tahrif demek olacaktır. Bu sebeple yorumlamada dikkat etmek gerekecektir.

Özellikle de dini metinlerde, kullanılan lafızların hakiki veya mecazi anlamlarını tespit etmenin beyan sahibini anlamada hayati bir önemi vardır. şayet bu tespit yapılmazsa maksat doğru anlaşılmış olmayacak hatta kimi zamanlarda gülünç durumlar ortaya çıkacaktır. Bu duruma bir örnek vermek istiyoruz.

Oruç hakkında Kuran-ı Kerim’de geçen ayetlerin birinde, oruca ne zaman başlanılacağı ile ilgili olarak, "....şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin için...."³²⁸

"وكلوا واشربوا حتي يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود من الفجر"

Ayetin mecaza başvurulmadan önceki anlamı "Beyaz iplik ve siyah ipliğı birbirinden ayırt edebilinceye kadar yiyin için" bu ayeti bu anlamı ile anlamak, yani elimize beyaz bir iplik ile siyah bir iplik alıp renklerini fark edinceye kadar yiyip içmeye devam etmek bu ayeti beyan sahibinin maksadı dışında demek olacaktır ki sahabeden bile böyle anlayanlar çıkmış ancak efendimiz durumu izah etmiştir. Konuyla ilgili Müslim’de geçen hadiste,

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ حَتَّى يَتَّبِينَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ قَالَ لَهُ عَدِيُّ بْنُ حَاتِمٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَجْعَلُ تَحْتِ وَسَادَتِي عَقَالَيْنِ عَقَالًا أَبْيَضَ وَعَقَالًا أَسْوَدَ أَعْرِفُ اللَّيْلَ مِنَ النَّهَارِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ وَسَادَتَكَ لَعَرِيضٌ إِنَّمَا هُوَ سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ

Arapların meşhur cömertlerinden Hatem et- Tai’nin oğıu Adiy b. Hatem yukarıdaki ayet vahye dildikten sonra Peygamberimiz’e gelerek "ya Rasulallah, ben oruç tutarken yastığının altına bir beyaz diğeri siyah iki iplik alıyorum ve onların renkleri birbirinden ayrılıncaya kadar yemeye içmeye devam ediyorum." Bunun karşısında mizahi bir cevap veren Efendimiz "geceyi ve gündüzü altına koyduğuna göre senin yastığın oldukça geniş herhalde. Ayette geçen siyah iplik ile beyaz iplik gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır." Diyerek ayette geçen ifadelerin mecazi anlamda kullanıldığına dikkat çekmiştir.³²⁹

Bu hadisten de anlaşıldığı üzere, hadisler anlamaya çalışan okuyucunun farkında olması gereken önemli noktalardan biriside lafızların hakiki veya mecazi anlamlardan hangisi için kullanıldığını tespit etmek olacaktır.

Hazreti Peygamber’in hadislerinde mecazın oldukça önemli bir yeri olmuştur. Buna gerekçe olarak birçok şey söylemek mümkün olabilir, ancak burada iki sebep söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, Hazreti Peygamber’in muhatapları, o gün için kendilerine anlatılacak her şeyi gerçek anlamları ile anlamaktan yoksunlardı. Tabi bu, onların efendimizin konuştuğı arapçayı iyi bilmemelerinden veya zekâ seviyelerinin düşük olmasından kaynaklanmıyordu. Ancak Peygamberimiz’in yegâne muhatapları sahabe değildi ve kıyamete kadar gelecek insanlara o mesajın aktarılması gerekiyordu.

³²⁸ Bakara, 2/187.

³²⁹ en- Nevevi, Ebi Zekeriyya Yahya b. şeref, şerhu Sahihi Müslim, Kahire 2003, VII, 157.

Bu sebeple o dönem müslümanlarının henüz görmedikleri ve alışkın olmadıkları, ama sonraki dönemlerde ortaya çıkacak bazı şeyleri anlatırken mesajın tuhaf gelmemesi içinde bazı kelimelerin mecaz anlamları ile kullanılmalrı icap ediyordu. Zaten Efendimizin hadislerinden özellikle gelecek ile ilgili ve Kıyamete dair hadisler iyi incelenince bu ifade ettiğimiz sebep çok daha iyi anlaşılacaktır.

Hadislerde mecazın sıkça kullanılması ile ilgili ikinci bir sebepte, daha önce vurguladığımız gibi efendimizin, "Cevamiu'l-Kelim" diye ifade edilen o olağanüstü belagatı, yani az kelimelerle çok şeyi anlatabilme kabiliyetidir.

Biz burada Efendimizin hadislerinde geçen mecaz örneklerini verirken, birçok hadis kaynağı yerine sınırlandırma açısından, Buhari'den (v.256/869) sonra ikinci sahih kaynak kabul edilen İmam Müslim'in (v.261/874) Sahihinden istifade edeceğiz. Müslim'i seçmemizin nedeni ise, taradığımız hadis kaynakları içinde mecaz ile ilgili en fazla örneğe bu kitapta karşılaşmamızdır. Hadislerle örnek verirken de mecaz çeşitleri arasında bir sıralama yapmadan örnekleri karışık bir şekilde vereceğiz.

Hadislerde Mecaza Örnekler

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَحْسِرَ
الْفِرَاتُ عَنْ جَبَلٍ مِنْ ذَهَبٍ يَقْتُلُ النَّاسُ عَلَيْهِ فَيَقْتُلُ مِنْ كُلِّ مِائَةِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ وَيَقُولُ
كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ لَعَلِّي أَكُونُ أَنَا الَّذِي أَنْجُو بِهِدَا

Hadisin anlamı ve tahlili: Hakiki anlamı ile de yorumlayabildiğimiz bu hadisimizde, Peygamber Efendimiz, Fırat nehrinin sularının çekilip altından bir dağın ortaya çıkmasının çok yakın olduğunu, insanların bu altından dağ için savaşlar yapacağını ve bu savaşa katılan her bir ferdin kurtulmayı ümit ettiğini ancak savaşa katılanlardan yüz kişiden doksan dokuzunun öleceğini işaret buyurmuşlardır.³³⁰

Bu hadisi, gerçek/hakiki anlamda yorumlarsak, zamanın birinde Fırat nehrinin sularının çekileceğini ve ortaya altın madeninden bir dağın çıkacağını ve insanların bu uğurda savaşacaklarını söyleyebiliriz. Ancak hadiste geçen "altın (zeheb) kelimesi üzerinde mecaz sanatını uygulayarak hadisi mecazi anlamda yorumlayabiliriz. O zaman şöyle deriz, burada Fırat'ın suyu zamanın birinde bu günkü gibi akmayacak ve sular azalacak, böyle bir durumda insanların en büyük ihtiyacı olan suyun altın kadar hatta daha değerli olacağı şüphe götürmez. Bunu belagat diliyle şöyle ifade edebiliriz, hadisimizde su, altın madenine benzetilmiş, müşebbehi bih olan altın zikredilmiş, müşebbeh durumunda olan su cümlede anılmamış ve böylece hadisimizde mecazı luğavinin bir çeşidi olan istiareyi musarraha oluşturmuştur. Benzetilen ile kendisine benzetilen olan, su ve altın arasındaki alaka ise, her ikisinin de kıymetli olması olarak görülmektedir. Aslında hadisi mecaz anlamda yorumlamak realiteye ve şu anki dünya kamuoyunda tartışılan yakın gelecekteki olası su savaşları tahminini de dikkate alarak anlamaya çalışmak daha gerçekçi görünmektedir.

³³⁰ Müslim, Sahih, XVIII, 351, Hadis no: 2895.

حُقَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُقَّتْ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ

Hadisin anlamı ve tahlili: Bu hadisi şerifte Peygamber Efendimiz cennetin zorluklarla kuşatılmış olduğunu, cehennemin ise şehvetlerle çepeçevre sarılmış olduğu beyan buyurmuşlardır.³³¹

Hazreti Peygamber'in daha önce belirttiğimiz veciz söz söyleme kabiliyetine verilecek en güzel örneklerden birisini teşkil eden bu hadiste Efendimiz, cennete girmenin o kadar da kolay olmadığını, cehennem yolunun ise, şehvetlerin peşinde koşma yolundan geçtiğini ifade etmişlerdir. Bu hadisi mecaz bağlamında tahlil edersek, insanı cennete götürecek olan kulluk ve kulluğun omurgasını oluşturan ibadetlerin zorluğu ve devamlı olmasından kaynaklanan insan üzerindeki külfeti, kendisine ulaşılmak istenen, etrafında dikenli tellerin ve farklı engellerin olduğu bir bahçeye benzetilmiş, kendisine benzetilen/müşebbeh bih cümlede anılmış, benzetilen/müşebbeh ise anılmamış ve böylece istiareyi mekniyye denilen mecazı luğavi türü ortaya çıkmıştır.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْتَى بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ زِمَامٍ مَعَ كُلِّ زِمَامٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلِكٍ يَجْرُوتُهَا

Hadisin anlamı ve tahlili: Peygamber Efendimiz bu hadislerinde, Kıyamet gününde dünyada iken kulluk şuuru içinde bulunamayan insanların gireceği cehennemin halinden dehşet verici bir şekilde bahsetmiştir. Bunu da o dönemki insanları bildiği ve alışageldiği bir şekilde mecaz yoluyla anlatmıştır.³³²

Hadisimizde cehennem, birçok insanın bir araya gelip de zaptedemediği bir deveye benzetilmiş, benzetilen ile benzeyen arasındaki alaka ise, devenin kızgınlık halinde önünde hiçbir kimseyi bırakmayarak yok etmeye çalışmak istemesi yönüyle cehennemin kıyamet günündeki durumu olarak düşünülmüş, istiarenin rükünlerinden sayılan karine ise, müşebbehü bih olan devenin ağzına takılan yular (zimam) olarak getirilmiştir. Tabi hadisimize konu olan mecaz türü ise, mecazı luğavinin bir türü olan müşebbehin anıldığı, müşebbehi bihin anılmadığı istiare türü olan istiareyi mekniyyedir.

Bu hadiste mecazın beyan noktasında ne kadar tesirli olduğunu bir kez defa anlıyoruz. Efendimiz, cehennemi insanlara anlatırken onun ne kadar dehşet verici olduğunu, o dönemdeki insanların en çok ürtükleri bir varlık olan kızgın deveye benzeterek tasvir etmiştir. Bu benzetmeyi yaparken de, anlamın gönüllerde heybetini yerleştirmek için cehennemin yetmiş bir melekle bile zapt edilemediğini ifade ederek, muhatapların gözünde ondan sakınmak için icap eden her şeyin yapılması gereken bir nesne olarak yer etmesini sağlamıştır.

³³¹ Müslim, Sahih, XVIII, 301, Hadis No: 2822

³³² Müslim, Sahih, XVII, 299, Hadis No:2814

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ

Hadisin anlamı ve tahlili: Hazreti Peygamberin insanlığı perişan, toplumda huzuru kaçıran en büyük hastalıklardan ikisine işaret ettiği bu hadisinde, "Zulümden kaçınınız. Çünkü zulüm kıyamet günü sahibini karanlıklarda bırakır. Cimrilikten ve hırstan da kaçınınız. Çünkü cimrilik sizden önceki milletleri helak etti. Onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, dokunulmaz mahremiyetlerine el uzatmaya sevk etti" buyurmuştur.³³³

Hadisimizde mecaz çeşitlerinden mecazı akli bulunmaktadır. Şöyle ki, helak etme fiili, gerçek faili yerine cimrilik (şuhh) mefhumuna nisbet edilmiştir. Hâlbuki helak etme fiilinin gerçek faili, -onları hırs ve bu hırslarından kaynaklanan cimrilikleri ile daha fazla kazanma uğruna toplumda çıkardıkları huzursuzluk neticesinde helak eden- Allah'tır.

عن قتادة من قتل قتيلًا فله سلبه

Hadisin anlamı ve tahlili: Peygamberimiz bu hadislerinde, savaş hukuku ile ilgili bir hüküm vaz etmişlerdir. Buna göre "Kim ölmek üzere olan birini öldürürse öldürdüğü kişinin üzerindeki eşyalar ona ait olur."³³⁴ Hadisini hakiki anlamıyla düşünerek yorumlarsa anlam, kim ölen birini öldürürse....." anlamı çıkar ki, bu ise, ölen birini zaten öldürmenin mümkün olamayacağı için sözkonusu değildir. Bunu belagat diliyle ifade edersek, hadiste geçen "ölen" (katilen) kelimesi ölecek kişi anlamında kullanılmıştır. Burada hakikat anlamla mecaz arasındaki alakanın müşabehet dışında olduğu durumlar için kullanılan mecazı mürselin bir çeşidi olan "itibarı ma yekün" düşünülmektedir.

عن عبدالرحمن قال النبي الحج عرفات

Hadisin anlamı ve tahlili: Hac ibadet ile alakalı olan bu hadislerinde Peygamber Efendimiz, "Hac Arafat'tan ibarettir."³³⁵ Buyurmuşlardır. Aslında Hac Arafat'tan ibaret değildir, ancak hac ibadetinin en önemli rüknü Arafat olduğu için efendimiz Haccı Arafat olarak tanımlamıştır. Bunu belagat diliyle anlatırsak, hadisimizde mecazı mürselde alakanın "cüz küll ilişkisi" ile ilgili çeşidinden, cüzün anılıp küllün kastedilmesi türü kullanılmıştır. Yani Arafat Hac'da yapılan ibadetlerden yalnızca bir tanesidir. Ancak çok önemli olması nedeniyle Haccın bizzat kendisi olarak hadiste yerini almıştır.

Bütün bu örneklerden anlaşıldığı üzere Arapçayı en güzel konuşan Hazreti Peygamber'in sözleri olan hadisleri doğru anlayabilmek için, kelimeleri hakikat veya mecaz gibi lafzın kullanımlarından hangisi ile kullandığının tespit edilmesi gerektiği tartışma götürmeyecek şekilde ortadadır. Bu sebeple hadisleri anlama yöntemi konuşulurken bu durumun dikkate alınması zaruridir.

³³³ Müslim, Sahih, XVI, 93, Hadis No:2575.

³³⁴ Muslim, Sahih, XII, 407, Hadis No:1750.

³³⁵ Muslim, Sahih, IX, 396, Hadis No: 273.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SADRU'L-İSLAM ARAP EDEBİYATINDA MECAZ

Arap edebiyatında, mecazın her dönemde önemli bir yeri olmuştur. Lafızların hakiki anlamlarının, hisleri ifade etmekte aciz kaldığı her yerde hemen mecaza başvurulmuş ve zengin çeşitleriyle fesahat ve beleğata en uygun bir biçimde mecaz kullanılmıştır.

Biz, tezimizin bu bölümünde özellikle de İslam'ın ilk dönemlerinde Arap edebiyatında mecazın işleniş biçimini ele alıp örneklerle konumuzu zenginleştirmeye çalışacağız. Konunun daha iyi anlaşılması için mecazın düz metinlerde ve şiirlerde işlenişini ayrı başlıklar halinde irdelemeye gayret edeceğiz. Bunu yaparken ise, önceki bölümlerde incelediğimiz mecazın çeşitlerinin bir anlamda uygulamalarını görmüş olacağımızdan, mecazın çeşitlerinden hangisi geçiyorsa ayrı bir madde halinde işleyeceğiz.

I.Sadru'l-İslam Şiir Metinlerinde Mecaz

Mecaz ilk dönem arap şiirinde oldukça sık olarak kullanılmıştır. Özellikle de padişah ve idare makamların yanında bulunan şairler devlet erkânının yanındaki bekalalarını devam ettirebilmek için onları cömertliklerini anlatmak için kimi zaman bulutlara benzetmiş, cesaretlerini anlatmak için kimi zaman da aslanlara benzetmişler, bunu yaparken de, teşbih edatlarını ve benzetilen ve kendisine benzetilen birini cümleden atarak muhatabın zihninde bir tasavvur oluşturarak maksatlarını şiirden anlayan kulaklara en güzel ve etkili bir şekilde ifade etmişlerdir.

Özellikle de İslam öncesi ve İslamın bidayetinde Arap dünyasında şairlerin etkisi bu günkü medyadan pek farklı değildi. Bu günkü medyanın dilediği kişiyi bir andan kamuoyunun en gözde adamı yapıp, dilediği kişileri de bir anda rezil ettiği gibi, o dönemlerde de şairler bu işi başarabiliyorlardı. Hatta Hazreti Peygamber'in Abdullah b. Revaha, Hassan b. Sabit gibi bazı şairleri karşı tarafın şairlerine cevap vermesi için teşvik etmesi, yine Kâbu'l- Eşref gibi bazı Yahudi şairlerini şiirleriyle kendisine karşı diğer kabileleri kıskırttığı için öldürmek maksadıyla bazı sahabileri gönderebiliyor olması o dönemde şairlerin toplum içinde ne kadar etkili olduklarını göstermeye yeterdir sanırız.

Şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki o dönem Arap şairlerinin şiirlerini etkili kılmak için kullandıkları en güzel beyan aracı mecazdı. Şairler mecazın her türlüünü o derece zerafetle kullanıyorlardı ki onun karşısında etkilenmemek oldukça güçtü.

İşte biz tezimizin bu bölümünde ilk dönem Arap Edebiyatında mecazın nasıl işlendiğini örnek şiir mısraları ile ortaya komaya çalışacağız. Örnekleri verirken İslam'ın ortaya çıkışından ilk beş asırlık dönem içinde ki şairlerin mısralarını ele alıp, sahibi belli olan mısraların sahibini belirteceğiz. Bu mısralardaki mecazların kullanım amaçlarını, hangi tür mecaza girdiklerini tahlil etmeye gayret edeceğiz.

A) Mecazı Luğavi: Daha önceki bölümde mecazı luğavinin, bir alaka sebebiyle, lafzın gerçek anlamının anlaşılmasını önleyecek bir karine ile lafzın gerçek anlamı dışında kullanılması olduğunu söylemiş, lafzın gerçek anlamı ile kullanıldığı anlam arasındaki alakanın müşabehet olması halinde buna istiare, müşabehet (benzetme) dışında bir şey olması halinde ise buna mecazı mürsel dendiğini belirtmiştik. Burada bu başlık altında öncelikle içinde mecazın istiare şeklinde işlendiği örnekleri ele alıp, ardından ise mecazı mürsel ile ilgili şiirlerden örnekler vermeye çalışacağız.

İstiare ile ilgili örnekler:

Burada istiare ilgili örnekleri ele alıp önce mısralarda müşebbehi bihin anılıp, müşebbehin anılmadığı istiare türü olan istiareyi müsarraha/açık istiarenin kullanıldığı örnekleri tahlil edecek, ardından da müşebbehin/benzetilen anılıp, müşebbeh bihin/kendisine benzetilen anılmadığı istiareyi mekniye/kapalı istiare ile ilgili bazı örnekleri tahlil edeceğiz.

نفس احب الي من نفسي
شمس تظلني من الشمس

قامت تظلني من الشمس
قامت تظلني و من عجب

Mısraların anlamı: Bana kendi nefsimden daha sevimli olan, canımdan çok sevdiğim bir can beni güneşten korumak için kalkmış bekliyor. Beni gölgelendiriyor, şaşılacak şeydir ki, bir güneş beni güneşten koruyor.³³⁶

Ebu Tıb el- Mütenebbi'ye ait olan bu mısralarda şair, sevgilisine duyduğu hislerini onu dünyanın ihtiyaç duyduğu en önemli öğelerden bir olan güneşe benzeterek dile getirmiştir. Görüldüğü gibi ikinci mısrada şems (güneş) kelimesi iki defa kullanılmıştır. Ancak birinci kullanımda gerçek anlamıyla kullanılırken, ikinci kullanımda ise mecazi anlamda kullanılmıştır. Şems kelimesinin gerçek anlamıyla, mecazi anlamı arasındaki alaka ise müşabehet (benzemedir)tir. Yani şair, sevgilisini güzelliği ve parlaklığı yönüyle güneş gibi düşünmüş, güneşin etrafı aydınlatığı gibi, sevgilisinin de kendi dünyasını aydınlatığını tasavvur etmiş ve sevgilisini güneşe benzetmiştir. Mısralarda görüldüğü gibi teşbih edatı kullanılmamasının yanında teşbihin iki tarafı sayılan müşebbeh ve müşebbehi bihten biri anılıp diğeri anılmamıştır. Sadece kendisine benzetilen (müşebbehi bih) anıldığı için bu mecaza istiareyi müsarraha diyoruz. Mısralarda kullanılan birinci şems (güneş) kelimesinin hakiki anlamda kullanılmadığını ise gölgelendiriyor (tuzalliluni) kelimesinden çıkartıyoruz.

Bu mısralardaki mecaz sanatının çeşidini söylerken, şairin neyi amaçladığını da belirtmek istiyoruz. Şöyle ki, şayet şair burada sevgilisini anlatırken teşbih edatı kullanarak “güneş gibi” deseydi anlam yukarıdaki kadar etkili olmayacaktı. Neticede bir şeyi diğere benzetirken “gibi” edatı ile benzetince, benzetilen, kendisine benzetilen gibi tamamen olmayacak maksat elde edilmeyecektir. Ama teşbih/benzetme edatı anılmadan hatta mısrada güneşe benzettiği sevgilisini anmadan direk onun için güneş tabirini kullanması sevgilisi hakkında güneşe benzeyen değil bizzat güneşin kendisi demiş oluyor ki bu anlamın ne kadar etkili olduğu oldukça açıktır.

³³⁶ Et-Teftezani, Mesud b. Ömer, **Muhtasaru'l-Meani**, , İstanbul, Tsz.331.

فلم ار قبلي من مشي البحر نحوه ولا رجلا قامت تعانقه الاسد

Mısraların anlamı: Ben kendinden önce denizlerin kendi tarafına doğru yürüdüğü ve aslanların kendisi ile kucaklaştığı başka birini görmedim.³³⁷

Yukarıdaki mısralar gibi yine Ebu Tıb el Mütenebbi'ye ait olan bu mısralarda şair, kendisine lütuflarda bulunan ve kendisini himaye eden padişahı methetmek için mecazı en güzel bir şekilde kullanma yoluna gitmiştir. Mısralarda البحر (bahr) ve لاسد kelimelerinde istiareyi musarraha vardır. Şöyle ki, padişah cömertliği yönüyle denize benzetilmiş, aralarında her iki ögenin de isteyen bol bol veren ve lütuflarını kimseden eksiltmeme yönüyle bir alaka kurulmuş, deniz kelimesinin hakiki anlamı ise yürümek anlamına gelen meşe مشى fiili sebebiyle engellenmiştir.

Beytin ikinci mısrasında ise mecaza konu olan kelime aslan anlamına gelen الاسد Kelimesidir. Burada ise, padişah cesareti yönüyle/alaka aslana benzetiliyor. Kelimenin gerçek anlamı ise kucaklaşma anlamına تعانقه kelimesidir. Çünkü gerçek anlamda aslan ile kucaklaşma düşünülemez. Her iki mecaz örneğinde de kendisine benzetilen (müşebbeh bih) anılıp, benzetilen (müşebbeh) anılmadığı için istiareyi musarraha vardır.

Burada şair, dizdiği mısralarda, bu tür mecaz sanatını kullanarak maksadını en iyi ve en etkili bir şekilde karşı taraf aktarmaya çalışmıştır. Şüphesiz, cömertlik alakası ile birinin uçsuz bucaksız engin bir denize benzetilmesi, üstelik bu benzetmenin muhatabın zihninde gerçek gibi tasavvur edilmesinin sağlanması oldukça etkileyicidir. Yine cesaret alakası ile kişinin aslana benzetilmesi ve teşbih edatlarını ve rükünlerini kullanmayarak muhatabı gerçekten inde bir aslana sarılıp onunla kucaklaşıyor gibi tasavvur ettirmesi şairinin maksadını oldukça iyi bir şekilde ortaya koymuştur. Tabi bu mısralarda vurgulanan duyguları kelimelerin hakiki anlamlarını kullanarak vurgulamak nerede ise imkânsızdır. Buradan da mecazın kalpteki iradeyi ortaya çıkarmak anlamına gelen beyan da ne derece önemli olduğu bir kere daha ortaya çıkmaktadır.

اني لاري رؤوسا قد اينعت وحن قطافها واني لصاحبها

Mısraların anlamı: Bazı başların hasat edilme zamanına ulaşmış ta olgunlaştığını görüyorum. Onları hasat etmeye hazırım.³³⁸

Emevi devrinin meşhur komutanlarından biri olan, aynı zamanda acımasızlığı ile meşhur olan Haccac b. Yusuf es-Sekafi'ye ait olan bu beyitte, Haccac, Emevi idaresine karşı çıktığı veya isyan girişiminde olduğunu düşündüğü kimselere şiddetli bir göz dağı vermek için terennüm ettiği bu mısralarda aynı zamanda Araplarda bulunan o eşsiz fitri dil zevkinin kendisinde de bulunduğunu, savaş sanatında deha olduğu gibi aynı zamanda edebiyatta da bir dahi olduğunu ispatlamıştır.

³³⁷ Ali El-carim, 75.

³³⁸ Ali El-Carim, 75.

Mısralarımızda başlar (ruus) olgunlaşmış ve devşirme zamanı gelmiş meyvelere benzetilmiş, başlar sanki olgunlaşmış meyveler gibi hayal edilmiş, kendisine benzetilen (müşebbehi bih) cümleden atılıp, terşih dediğimiz onun mülaimi durumunda olan olgunlaşma (eyneat) kelimesi zikredilmiştir. Bunun yanında, mecazın tarifinde bir unsur olarak karşımıza çıkan, kelimenin gerçek (hakiki) anlamının kastedilmediğine dair bir karinenin olması, mısralarımızda, “devşirme zamanı gelmiş” kelimeleri ile sağlanmıştır. Özetle, mısralarımızda, benzetilenin (müşebbeh) anıldığı, buna karşın kendisine benzetilenin (müşebhehi bih) anılmadığı mecaz ve istiare türü olan istiareyi mekniye (kapalı istiare) bulunmaktadır.

حملت اليه من لساني حديقة سقاها الحجا سقي الرياض السحائب

Mısraların anlamı: Ona dilimle, bulutların bahçeleri suladığı gibi aklımın suladığı bir bahçe taşıdım.³³⁹

Yine Mütenebbi'ye ait olan bu mısralarda, şair hem açık hem de kapalı istiareyi bir arada yapmıştır. Şöyle ki, birinci mısradaki, şairin sevdiği için dizdiği güzel sözler aralarındaki güzellik ve zerafet alakasından dolayı bir bahçeye (hadika) benzetilmiş. Bahçe kelimesinin gerçek anlamıyla anlaşılmasını engellemek için ise, dil (lisan) kelimesi kullanılmıştır. Mısradaki kendisine benzetilen (müşebbehi bih) anılıp müşebbeh (benzetilen) anılmadığı için istiareyi müsarraha (açık istiare) meydana gelmiştir.

İkinci mısradaki ise, akıl (hica) bulutlara (sehab) benzetilmiş, her iki unsur arasında güzel bir etki bırakma özellikleri alaka olarak düşünülmüştür. Mısradaki, benzetilen durumunda olan akıl anılıp, benzetilen durumunda olan bulutlar anılmadığı için istiareyi mekniyye meydana getirilmiştir.

Mecazı mürsel ile ilgili örnekler:

Kelimenin benzetme (müşabehet) dışında bir alaka sebebiyle gerçek (hakiki) anlamı dışında kullanılması demek olan mecazı mürsel, kelimelerin gerçek anlamı ile mecazi anlamları arasındaki alakayı tespit etme ve bunu en etkili bir şekilde kullanma yönüyle belagat unsurlarından sayılmıştır. Bir de buna, birçok anlamı en az söz ile karşılama demek olan icaz tarafını da eklersek bu tür mecazı kullanmanın etkisi daha iyi anlaşılacaktır.

Burada ilk dönem arap şiirinden, içinde mecazı mürselin kullanıldığı bazı örnekleri ele alıp, tahlil etmek istiyoruz. Tabii tezimizin ilgili bölümünde incelediğimiz gibi, bir kelimenin başka bir kelime yerine kullanılmasında, müşabehet (benzetme) alakası dışında birçok alakadan söz etmek mümkündür. Bu sebeple tahlil edeceğimiz şiir mısralarında bu alakalardan hangisi düşünülmüşse onları da ayrıca belirteceğiz.

له أياد علي سابعة اعد منها ولا أعدھا

Mısraların anlamı: Onun benim üzerinde, benimde onlardan sayıldığım ancak onların sayamayacağım bol ve yetip artacak elleri var.³⁴⁰

³³⁹ Ali el-Carim, 85.

³⁴⁰ Ali El-Carim, 108.

Mütennebi'ye ait olan bu mısralarda şair, kendisine bol lütuf ve ihsanlarda bulunan bir kimseyi nitelemeye çalışmıştır. Ancak burada nimet kelimesinden söz etmemiş, sadece el (“yed” kelimesinin çoğulu “eyad”) kelimesini kullanmıştır. Tabi mısraları el kelimesi ile tercüme edersek doğru bir tercüme etmiş sayılmayacağız. Çünkü şair el kelimesinin hakiki (gerçek) anlamını kastetmemiş mecaz anlamını hedeflemiştir. Peki, burada el kelimesi ile nimet kelimesi arasında bir benzerlik görünmemektedir. Daha önce her mecaz ile hakiki anlam arasında bir alakanın olduğunu ifade etmiştik. Öyle ise burada iki kelime arasındaki alaka nedir? Bu soruya cevap olarak, iki kelime arasındaki ilişkinin sebebiyet ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü insanlar başkalarına yapacakları ihsan ve iyilikleri ellerli vasıtasıyla yaparlar. Dolayısıyla buradaki alakayı belâğat diliyle, “zikru’s-sebeb iradetu’l-müsebbeb” sebebi anıp müsebbebi kastetmek olduğunu söyleyebiliriz.

أعلمته الرماية كل يوم
وكم علمته نظم القوافي
فلما اشتد ساعده رمائي
فلما قال قافية هجائي

Mısraların anlamı: Ona günlerce ok atmayı öğrettim. Ancak o ok atmayı iyi öğrenip, güçlenince okunu bana attı. Nice zamanlar ona kafiyeli şiirler yazmayı öğretti ancak o öğrenince beni yerecek şiirler yazdı.³⁴¹

Ma’bed b. Evs el-Müzeni’nin, yeğenini sitem için yazmış olduğu bu mısralarında, iyiliğin karşılığında hiyanet ve nankörlüğün elde edildiği vurgulanmaktadır. Bu mısralarımızda mecazı mürsel, kafiye (kavafi) kelimesi üzerinde yapılmıştır. Burada kafiye kelimesi ile bu kelimenin yerine kullanıldığı şiir arasında cüziyyet ilişkisi vardır. Kafiye kelimesinin gerçek anlamda kullanılmadığına delil ise “beni hiciv/yerdî (hecanî)” kelimesidir. Çünkü sadece kafiye ile başkasının yerilmesi mümkün değildir. Bu sebeple şair kafiye kelimesini kullanmış ancak buradan şiir kelimesini kastetmiştir. Yani belâğat diliyle “zikru’l-cüz iradetu’l-küll” dediğimiz mecazı mürsel alakası bulunmuştur.

B) Mecazı Akli: Bir fiil veya fiil anlamına delalet eden bir kelimenin aslında isnad edilememesi gereken bir ögeye bir alaka sebebiyle isnat edilmesi demek anlamına gelen mecazı akli ile ilgili örnekler Arap Edebiyatında en zengin bir şekilde rastlamak mümkündür. Biz burada, yukarıda mecazın diğer çeşitlerinde yaptığımız gibi mecazı akli ile ilgili örnekleri de ilk dönem Arap şiirlerinden vermeye çalışacağız.

³⁴¹ Ufi, Hamid, el -Minhacu’l-Vadîh li’l-Belağa, I, 138.

وقد كان يأبى مشى أشقر أجرد

ويمشى به العكاز فى الدير تاعبا

Mısraların anlamı: Bir zamanlar Arapların en hızlı atları sayılan kırmızı ve yelesi kısa atları savaşmak için beğenmeyen bu kişi ile bastonu, şimdileri rahiplerin manastırında tövbe ederek geziniyor.

Mütenebbi'ye ait olan bu mısralarda şair, bir zamanlar savaş meydanlarından hiç eksik olmayan ve savaşmak için en hızlı atları bile beğenmeyen bir kişiyi, sonraki halinde durumunu değiştirdiği için sivri bir dil ile hicvediyor. Bu mısralarda mecazı akliye konu olana kelimelerimiz, yürüyor (yemşi) eylemi ile baston (ukkaz) ismidir. Burada fiil, baston kelimesine isnat edilmiş ve anlam olarak, baston yürüyor anlamı ortaya çıkmıştır. Malum olduğu üzere bastonun yürümesi söz konusu olamaz. Ancak baston yürümenin sebebi olabileceği için fiilimiz kendisine isnat edilmiş ve böylece sebebiyet alakası ile mecazı akli meydana gelmiştir.³⁴²

و يأتيك بالأخبار ما لم تزود

ستبدي لك الأيام ما كنت جاهلا

Mısraların anlamı: Günler sana bilmediğin birçok şeyi sana gösterecek. Sormak ve aramak için gayret sarf etmediğin birçok haberi sana getirecek.³⁴³

Muallâka şairlerinden Tarafa b. Abdi'l-Bekri'ye ait olan bu mısralarda şair, mecazı akliyi çok güzel ve etkili bir şekilde kullanmıştır. Mısralarımızda mecazı akli, “gösterecek, getirecek (setubdi, ye'ti)” fiilleri ile “günler (eyyam)” kelimeleri arasında olmuştur. Görüldüğü gibi mısralarda bu fiiller günler failine isnat edilmiş sanki gerçekte haberleri ve bilinmeyen şeyleri günler getiriyor ve gösteriyor gibi anlamı hedeflenmiştir. Ancak bilindiği gibi aslında günlerin böyle bir şey yapması söz konusu değildir. Ancak insanın bilmediği ve onun için gayb durumunda olan birçok şey zamanla ortaya çıktığı için bu fiilleri yapan sanki günlerin bizzat kendisi gibi algılanmıştır.

344 ركر الغدات ومر العشي

أشباب الصغير و أفنى الكبير

Mısraların anlamı: Gündüzlerin ardı ardına gelmesi ve akşamların sürüp gitmesi küçüğü ihtiyarlattı, ihtiyarı da yok etti.

Mısralarımızın tercümesinden de anlaşıldığı gibi, “ihtiyarlattı (eşabe)” ve “yok etti (efna)” fiilleri gerçek faileri olan yüce yaratıcıya değil de gündüz ve gecenin ardı ardına hiç ara vermeden gelip geçmesine isnat edilmiştir. Dolayısıyla fiillerin asıl failine isnat edilmemesi yönüyle mecazı akli gerçekleşmiştir.

³⁴² Ali el-Carim, 115.

³⁴³ İbni Hişam el Ensari, Cemaluddin, **Katru'n-Neda ve Bellu's-Sada**, İstanbul, 57.

³⁴⁴ el-Curcani, **Esraru'l-Belağa**, 262.

II. Sadru'l-İslam Arap Nesrinde Mecaz

Daha önceki bölümlerde İslam'ın ilk dönemlerinde Arap şiirinde mecazın yeri ile ilgili bilgiler verip, konunun anlaşılması için örnekler vermiştik. Bu bölümde de ilk dönem Arap nesrinde, yani düz metinlerde mecazın yeri ile alakalı bir giriş yapıp, ardından mecazın yoğun geçtiği bazı metinlerden örnekler vermeye çalışacağız.

Mecaz, tezimizin farklı bölümlerinde yer yer geçtiği üzere, kimi zaman beyanda icaz maksadıyla, yani özlü söz kullanma amacıyla, kimi zaman, hakiki anlamların kalpteki iradeyi beyan etmede aciz kaldığında (tabii ki bu durum Kur'an ve sünnet metinleri için söz konusu olamaz) kimi zamanda farklı nedenlerle kullanılmaktaydı. Ancak her dilde olduğu gibi Arap dilinde de şiirde mecazın ve diğer edebi sanatların yeri farklı olmuş, buna karşı düz metinlerde şiir kadar olmasa da edebi üsluba dikkat edilmeye çalışılmıştır. Buna sebep olarak, şiirde kelime hatta harf israfının edebi üsluba yakışmadığı, mümkün olduğu kadar en az kelime ile en vurgulu anlamın ortaya konulmasının amaç edinildiğini söyleyebiliriz. Ancak, düz metinlerde maksadın anlaşılması daha önemli olduğu için, -özellikle de sırf edebi bir gaye ile yazılmamış, bir doktrin sunma maksadıyla yazılan eserlerde- kelimelerde cömert davranmak israf sayılmamış, bu nedenle kelimelerin hakiki anlamları yeğlenmiştir. Ama buna rağmen başlı başına bir sanat ve edebiyat dili olan Arapça da özellikle de ilk dönem eserlerinde olmak üzere yazılan tüm metinlerde, mecaz başta olmak üzere dili güzelleştiren ve kulaktan başlayıp kalbe kadar giden yolda ayrı bir zevk tattıran edebi sanatları çokça bulmak mümkün olmaktadır.

Biz, ilk dönem Arap metinlerinde mecazı örneklendirirken, arap edebiyatının dev isimlerinden biri olan Cahız'ın (v.255/868) el Buhala (cimriler) adlı kitabından istifade edeceğiz. Bu kitabı seçmemizin nedeni, Cahız'ın Beyan ilmindeki otoritesi ile, onun bu konudaki geniş ve engin bilgisinin onu eleştirenler tarafından dahi takdir edilmesidir. Mezkûr kitapta Cahız, kendi döneminde yaşayan cimrileri çeşitli boyutlarıyla ele almış, kimi zaman onların cimrilik yaparken kendilerine göre haklı nedenler öne sürmelerini, kimi zaman da çeşitli cimrilik pasajlarını mizahi ve gayet edebi bir şekilde ele almıştır.

Verdiğimiz metinlerde içinde mecaz yapılan kelimelerin, mecazın hangi türüne girdiğini açıklayıp tahlil edeceğiz. Tabi bunu yaparken alıntıladığımız metinlerin tercümesini yapmayı da ihmal etmeyeceğiz.

Nesir yazılarında mecaza örnekler

وزعمت أن كسب الحلال مضمن بالإنفاق في الحلال وأن الخبيث ينزع إلي
الخبيث وأن الطيب يدعو إلي الطيب وأن الإنفاق في الهوي حجاب دون الحقوق وأن
الإنفاق في الحقوق حجاز دون الهوي³⁴⁵

Metnin anlamı ve tahlili: Cahız, cimriliği ile ünlü biri olan Sehl b. Harun denilen bir adamın akrabalarına ve dostlarına yazdığı bir mektubu çok edebi ve dil kurallarına uyduğu için "Cimriler" kitabına almıştır. Bu zat cimriliği yüzünden yakınları tarafından devamlı eleştirilmiş artık canına tak demiş olsa gerek, neden cimri olduğunu sebepleri ile birlikte bir mektup şeklinde kaleme almıştır. Tamamı okunmaya değer olan

³⁴⁵ El- Cahız, Ebu Osman Amr b. Bahr, **el-Buhala**, Beyrut, 2004, 24.

bu mektubun biz sadece kendi konumuzla ilgili olarak düşündüğümüz bir pasajını alıntılادık ve tahlil ettik.

Metnin tercümesi: Bir kazancın helal olduğunun en büyük göstergesi onun nereye harcıdığıdır. (yani para, şayet gereken ve faydalı yerlere harcanmıyorsa helal yerlerden kazanıldığı, yanlış yerlere harcanıyorsa haram yoldan elde edildiğini gösterir.) çirkin şeyler çirkin şeylere meylettiği gibi, temizde temiz olanı ister. Paranın heva ve heves için harcanması o parada hakkı olanları mahrum etmek anlamına geldiği gibi, paranın hakkı olanlara harcanması ise, şehevi arzular için harcanması olanağı arasında perde gibi olur. "

Parçamızda mecaza konu olan, birkaç kelime üzerinde mecazı düşünmek mümkündür. Öncelikle, Heva kelimesi **في الهوي** gerçek anlam olarak, dibi derin uçurum anlamındadır.³⁴⁶ Metnimizde ki anlamı ise, mecaz anlamı olan insanın nefsi arzuları ve şehveti peşinde koşmasıdır. Kelimenin bu yönüyle, gerçek anlamı ile mecaz anlamı arasında şöyle bir alaka vardır. İnsanın nefsi arzuları peşinde koşması onu belli bir zaman sonra uçuruma sürükleyip, perişan ettiğinden bu fiillerinin neticesi ve onu götüreceği yer olan uçurum "Heva" kelimesi ile isimlendirilmiştir. Yani mecazı mürselin "melzumun anılıp, lazımın kastedilmesi" şeklinde formüle ettiğimiz alakası söz konusu olmuştur.

İkinci olarak, **حجاب**_(perde olma, engelleme) kelimesi üzerinde mecaz düşünmek mümkündür. Şöyle ki, metinde, paranın, nefsi arzular uğruna harcanması o parada hakkı olanları haklarına ulaşmaktan engeller bir perde olarak nitelenmiştir. Aslında o parayı hakkı olanlardan engelleyen paranın haram yollara harcanması değil, bizzat onu haram yollara harcayan şahıstır. Yani belegat diliyle kelimemizde mecazı akli söz konusu olmuştur.

وكنت في منزل ابن أبي كريمة وأصله من مرو فرأني أتوضأ من كوز خرف
فقال سبحان الله تتوضأ بالعذب والبعر لك معرصة فقلت ليس بعذب إنما هو من ماء
البعر قال فتفسد علينا بملوحة فلم أدر كيف أتخلص منه³⁴⁷

Metnin anlamı ve tahlili: Merv kentinin en önemli özelliği olarak cimriliği gösteren Cahız, "Cimriler" kitabında bu bölge halkına geniş bir yer ayırmış, onların bu huylarının çocuklarında, hatta hayvanlarında bile bulunduğu dikkat çekmiştir. Yine bölge insanlarından birisi ile karşılaşmasını verdiğimiz metinde şöyle anlatmıştır. "İbni ebi Kureyme denilen zatın yanındaydım. Bu adam aslen Merv kentindendi. Beni bir testi ile abdest alırken gördü ve, "sen tatlı su ile mi abdest alıyorsun. Kuyu senden yüz mü çevirdi dedi. (kuyu suyu ne güne duruyor?) ben ona " bu su kuyu suyudur. Yoksa tatlı suyunuzdan almadım" deyince, bana dönüp "o halde neden bu çanağa tuzlu olan kuyu suyunu doldurdun da çanağımızı berbat ettin." Dedi. "Ben ise onun hem suya hem de testiye kıyamayacak kadar cimri olması ve dedikleri karşısında hiçbir cevap veremedim."

Parçamızda mecaza konu olan bölüm al "Kuyu senden yüz mü çevirdi" bölümdür. Tercümeden de anlaşıldığı üzere burada Kuyu sanki bir insan gibi düşünülmüş, insana ait olan bir vasıf dönüp yüz çevirme kuyuya isnat edilmiştir.

³⁴⁶ Heyet, **el -Mu'cemu'l-Vasit**, İstanbul, 1996, 1001.

³⁴⁷ el- Cahız, 27.

Dolayısıyla mecazı luğavinin istiare sanatı uygulanmıştır. Cümlede kendisine benzetilen müşebbeh bih olan insan hazfedilmiş, benzetilen müşebbeh anılmış ve istiareyi mekniyye ortaya çıkmıştır. Tabi burada istiarenin ana unsurlarından olan hakiki anlamın kastedilmesinin mümkün olmaması da "yüz çevirme" kelimesi ile sağlanmıştır. Aşikâr olduğu üzere kuyunun yüz çevirmesi mümkün olmadığına göre istiarenin unsurları bir araya gelmiştir.

حد ثني موييس بن عمران قال رجل منهم لصاحبه وكان متزاملين لم لا نطا عم فان
يدالله مع الجماعة و في الاجتماع البركة و ما زالوا يقولون طعام الا تئين يكفي الثلاثة
و طعام الثلاثة يكفي الاربعة فقال له صاحبه لولا اعلم انك اكل مني لادخلت لك هذا
الكلام في باب النصيحة³⁴⁸

Metnin anlamı ve tahlili: Bana (Cahız) Muveys b. İmran'ın anlattığına göre, "Merv Kentinden biri diğer bir arkadaşına, "neden yemeklerimizi ayrı ayrı yiyor da beraberce yemiyoruz? Bildiğini gibi Allah'ın eli (bereketi) cemaatle beraberdir. Birlikte yemede bereket vardır. Ayrıca bildiğin halk, "iki kişinin yemeği üç kişiye, üç kişinin yemeği dört kişiye yeter demektedir." Bu teklif üzerine arkadaşı, "eğer senin benden daha fazla yediğini bilmeseydim bunu kabul ederdim. Ancak sen, benim yemeğimi de yemek için bu teklifi yapıyorsun. Benimle beraber aynı tabakta yemeği çok istiyorsan sen ekmeğini tabağın bir köşesine bende diğer köşesine koyayım, yine herkes kendi ekmeğini ve yemeğini yemiş olsun."

Bize cimriliğin bu kadarı da olmaz dedirten pasajda, mecaza konu olan ايدالله (Allah'ın eli) kelimeleridir. Burada mecaz çeşitlerinden mecazı mürsel söz konusudur. Şöyle ki, bereketin sebebi yüce Allah'ın insana vermesidir. Tabi verilen şeyler genelde el ile verildiğinden, beyan diliyle, cümlemizde sebebin anılıp, müsebbebin anılmaması alakasıyla mecaz söz konusu olmuştur.

ان رجلا من اهل مرو كان لا يزال يحج و يتجر و ينزل علي رجل من اهل العراق
فيكرمه و يكرمه مؤونته ثم كثيرا ما يقول لذلك العراقي ليت اني رايتك بمرو حني
اكحني اكافئك لقديم احسانك زما تجدد لي من البر في كل قدمة فاما ههنا فقد اغناك
الله عني قال فعرضت لذلك العراقي بعد دهر طويل حاجة في تلك الناحية فكان مما
هون عليهمكابدة السفر و وحشة الاغتراب مكان المروزي هناك فلما قدم مضي نحوه
في ثياب سفره و في عمامته و قلنسوته و كساءه ليحط رحله عنده كما يصنع الرجل
بثقتة و انسه فلما وجدته قاعدا في اصحابه اكب عليه و عانقه فلم يره اثبته و لا سال به
سؤل من راه قط قال العراقي في نفسه لعل انكاره اياي لمكان القناع فرمي بقناعه
وابتداء مسالته فكان له انكر فقال لعله ان يكون انما ارتي من قبل العمامة فنزعه ثم
انتسب و جدد مسالته فوجد اشد ما كان انكارا قال لعله انما اوتي من قبل القلنسوة
و علم المروزي انه لم يبق شيء يتعلق به المتقافل و المتجاهل فقال لو حرجت من
جلدك لم اعرفك

349

³⁴⁸ el-Cahız, 28.

³⁴⁹ el-Cahız, 31.

Metnin anlamı ve tahlili: Bizlere ilginç bir cimri portresi sunan bu pasajda, Merv'lilerin cimrilik huyları çok esprili bir şekilde tasvir edilmiştir. Parçada, Merv'li bir adamın kimi zaman Hac maksadıyla, kimi zaman da ticaret maksadıyla yolu Irak'a düşer. Irak'ta kendisini devamlı bir Iraklı konuk eder. Ona ikram eder ve ihtiyaçlarını karşılar. Mervli, Iraklı ev sahibine "keşke seni Merv'de bir görseydim o zaman bana yaptıklarının karşılığını fazlasıyla sana öderdim. Ancak Irak'ta bana muhtaç değilsin, bu nedenle sana yapacağım ikrama burada ihtiyacın yok der.

Iraklı adamın yolu bir gün Merv'e düşer. Ancak orada arkadaşı olduğunu bildiği için endişesi yoktur. Merv'e gelince, yolculuk boyunca giydiği elbisesi, sarığı ve külahı ile konaklamak için arkadaşını aramaya koyulur. Arkadaşını bir topluluk içinde bulur. Hemen onun üstüne atılır ve onu kucaklar. Ancak arkadaşı onu tanınamazlıktan gelir halini ve hatırını sormaya yanaşmaz. Iraklı kendi kendine "herhalde beni tanınamasının sebebi, yüzümdeki bu örtü olmalı" diyerek örtüyü atar. Ve tekrar arkadaşına yanaşır. Ama nafiye, arkadaşı onu yine tanımaz. Bu defa "herhalde beni tanımasına bu sarık engel oldu" der ve sarığını da çıkarır, yeniden arkadaşın yanına sokulur. Ancak arkadaşı onu hayatında hiç görmemiş gibi tanınamazlıktan gelmektedir. Iraklı içinden "herhalde şu külah yüzünden beni tanımadı" diye geçirip, külahlı çıkarmayı isteyince, Merv'li onun bu anlamamazlıktan gelir tutumu karşısında dayanamaz hale gelir ve "sen değil bu elbiselerini derini yüzüp çıkarsan yine de seni tanımam." diye cevap verir.

Bizlere cimriliğin ve vefasızlığın bu kadarına pes dedirten bu pasajda, mecaza konu olan kelimeler, **خرجت من جلدك** (derinin içinden çıksan) cümlesidir. Burada, Merv'li, arkadaşının sarığını, ve yüzündeki örtüyü attıktan sonra üzerinde kalan elbiselerini derisine benzetmiş, kendisine benzetilen müşebbeh bih olan **جلدك** deri kelimesini anmış, benzetilen müşebbeh olan elbiseleri anmamıştır. Dolayısıyla mecazı luğavinin bir çeşidi olan istiareyi musarraha ortaya çıkmıştır. Tabi istiareninde içinde bulunduğu mecazı lugavi de kullanılan kelimenin hakiki anlamının kastedilmesinin mümkün olmaması burada yerini bulmuş olup, **خرجت** (derinden çıksan) kelimesi ile bu unsur sağlanmıştır.

İlk dönem Arap nesrinde mecaz ile alakalı bu kadar örnek ile konunun öneminin anlaşıldığı düşüncesiyle iktifa ediyor

SONUÇ

Tezimiz sonunda ulaştığımız neticeleri şöyle özetleyebiliriz;

Mecaz bir lafzın aralarındaki bir alakadan dolayı konulduğu (vaz') anlamın dışında kullanılmasıdır. Mecazın anlaşılması için bilinmesi gereken kavramlardan birisi olan alaka, lafzın hakiki anlamıyla mecaz anlamı arasındaki ilişkiden ibarettir. Bu ilişkinin müşabehet (benzeme) olması halinde mecazımız istiare, bu ilişkinin benzeme dışında bir alaka olması halinde mecazı mürsel adını alır. Mecazı mürselde hakiki anlam ile mecazi anlam arasındaki ilişkiler yirmi yedi tane olarak tespit edilmiştir. İster istiare isterse mecazı mürsel olsun, her iki mecaz türü de mecazı lugavi başlığı altında incelenmektedir. Bu tür mecazın yanında, mecazın kelimeler üzerinde değil de, bizzat eylem ile özne veya cümlenin diğer öğeleri arasında ki isnat dediğimiz bağdan kaynaklanan mecazı akli dediğimiz bir türü de vardır.

Kur'anı Kerim'de de mecazın var olup olmadığı tartışılmıştır. Ancak her iki tarafında argümanları incelendiğinde Kur'an'da mecazın olduğu anlaşılmış, birçok mecaz örneği tespit edilmiş, bu hakikatin de, Kur'anı gönderen Allah'ın acizliği anlamına gelmediği, ayrıca mecazın yalanla ilişkisi olmadığı ortaya konulmuş, karşı tarafın bu noktalarda ki endişelerinin yersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Arap dilini edebileştiren ve onu belki de onlarca, birbirinden ayrı diller gibi parçalanmaktan alıkoyan Kur'an da mecaz tüm çeşitleri ve güzellikleri ile nakış nakış işlenmiş, Kur'an'ın i'cazına ayrı bir renk getirmiştir. Ayrıca Kur'an'da mecazın bulunmasının gerek ifade ve üslup yönünden, gerek hüküm ve ifadelerin zaman ve mekâna, uyumu günlük hayata, olayların tatbiki yönünden faydaları olup o, bu rolü de oynamıştır. Kur'an'ın da zaten hedefi anlaşılma ve yaşamaktır.

Mecaz, Kur'an'dan sonra Peygamberimiz'in hadislerinde de oldukça sık kullanılmış, bazı hakikatler mecaz yoluyla muhataplara aktarılmıştır. Hadis mecmualarında özellikle de gelecekte verilen haberlerde mecazı oldukça sık bulmak mümkün olmuştur.

Kur'an gelmeden önce de Arap toplumunun beyan konusunda ne kadar üstad olduğu bilinmekteydi. Yaşadıkları çevrenin de etkisiyle iradelerini daha çok soyut ifadelerle beyan etmeye alışkın olan bu toplumun edipleri şiirlerinde mecazı en güzel örnekleri ile ince ince işlemişler ve şiirleriyle topluma yön vermişlerdir. İslam'la beraber inancın sanata da yansısıyla Arap edebiyatçıları Kur'an'dan aldıkları ilhamla şiirlerinde ve nesirlerinde beyanın her türlüünü sanatlarına konu edinmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Akdemir Hikmet, **Belağat Terimleri Ansiklopedisi**, İzmir 1999.
- Ali el-Carim Mustafa Emin, **el-Belağatü'l-Vadiha**, Tahran Tsz.
- Alusi Seyyid Mahmud, **Ruhu'l-Meani fi-Tefsiri'l- Kur'ani'l- Azim ves-Seb'il Mesani**, Beyrut, 1994, I-XVI.
- el-Askeri Ebu Hilal el-Hasan b. Abdullah b. Sehl, **Kitabus- Smaateyn el- Kitabe ve's-Şi'r**, Tahk: Müfid Kamiha, Beyrut 1984.
- el -Bakillani, el-Kadı Ebi Bekr, **İ'cazu'l-Kuran**, Beyrut 1988.
- Bayraktar İbrahim, **Edebi Ve İlmi Açıdan Hadis**, İzmir 1993.
- Bolelli, Nusrettin, **Belağat**, İstanbul 1993.
- Buhari, Abdulaziz b. Ahmed, **Keşfu'l –Esrar An Usulu Bezdevi**, I-IV, Beyrut, 1997.
- el- Cahız, Ebu Osman Amr b. Bahr, **el-Buhala**, Beyrut, 2004.
- el-Celind Seyyid Muhammed, **el-İmamu İbn-i Teymiyye ve Mevkifuhu Min Kadiyyetit- Te'vil**, Kahire 1973.
- el-Curcani, Abdulkahir b.Abdurrahman, **Esraru'l-Belağa Fi İlmi'l-Beyan**, Tahk. Doktor Abdülhamid Hindavi, Beyrut 2001.
-, **Delailu'l-İ'caz Fi ilmi'l-Meani**, Beyrut, 1994.
- el-Curcani, Seyyid Şerif, **et-Ta'rifat**, Mağrib 2006.
- el-Gazali, Ebi Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazali et-Tusi, **el-Mustasfa min İlmi'l-Usul**, Beyrut 1997
- el-Haşimi es-Seyyid Ahmed, **Cevahiru'l- Belağa fi'l Meani ve'l- Beyan ve'l -Bedi'**, Beyrut 2003.
- Heyet, **el Mu'cemu'l-Vasit**, İstanbul, 1996.
- İbni Hişam el-Ensari Cemaluddin, **Katru'n-Neda ve Bellu's-Sada**, İstanbul Tsz.
- İbn Hişam, **es-Siretün-Nebeviyye**, Tahk. Mustafa Saka İbrahim el- Ebyari Abdülhafiz Şelebi, Beyrut 1971, I-IV.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zadü'l-Maad fi-Hedyi Hayri'l-İb'ad**, Tahk. Muhammed Enver Ahmed el-Baltacı, Beyrut 2005, I-IX.

İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dineveri, **Te'vilü Müşkulu'l-Kur'an**, Kahire 1973.

..... , Abdullah b.Müslim ed-Dineveri, **Te'vilü Muhtelifu'l-Hadis**, Beyrut, Tsz.

İbn Melek Abdullatif, **Şerhu'l-Menar Usulu İbn Melek**, İstanbul, Tsz.

el-Karadavi Yusuf, **Sünneti Anlamada Yöntem** (ter: Bünyamin Erol), Kayseri 1991.

Kızılırmak Ali, **Kur'an'da Hakikat Ve Mecaz**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.

el-Kayravani, İbn Raşık, **el-Umde fi- Mehasini-Şi'ri ve Adabihi**, Beyrut Tsz.

el-Meraği Ahmed Mustafa, **Ulumu'l- Belağa el-Beyan ve'l- Meani ve'l Bedi'**, Beyrut 1986.

en-Nedvi Ebu'l –Hasen, **Ricalu'l -Fikri ved- Daveti fi'l-İslam**, Beyrut 2004, I-IV.

en- Nevevi, Ebi Zekeriyya Yahya b. Şeref, **Şerhu Sahihi Müslim**, Kahire 2003, I-XVIII.

en-nesefi, Ebu'l-Berekat Abdullah b.Ahmed b. Muhammed, Medariku't-Tenzil Hakaiku't-Te'vil", Mısır Tsz.

Özdemir, İbrahim, **İslam düşüncesinde Dil ve Varlık**, İstanbul 2006.

er-Razi, Fahrudin Muhammed b.Umer, **et-Tefsiru'l- Kebir (Mefatihü'l-Ğayb)** , Beyrut 1995, I-XI.

Sadru'ş-Şeria, Ubeydullah b. Mesud, **et-Tavdih Şerhu't-Tenkih**, 1998 I-II.

es-Suyuti Hafız Celaleddin, **el- İtkan fi ulumi'l Kur'an**, Tahk. Muhammed Ebu'l Fazl. Neşr:Razi Bidar Azizi, Yy., 1343/1923, I-IV

Şaban, Zekiyyuddin, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, Terc. İbrahim Kâfi dönmez, Ankara 1996.

eş-Şerif er-Radi, **Telhisu'l Beyan Fi Mecazati'l- Kur'an**, Beyrut 1406.

Şevkâni, Muhammed Ali, **İrşadu'l Fuhul İla Tahkiki'l- Hakki Min İlmi'l -Usul**, Beyrut 1994.

et-Taberi, Muhammed b.Cerir, **Camiu'l-Beyan Fi Te'vili Ayi'l- Kur'an**, Beyrut 1992, I-XII

Et-Teftezani, Mesud b. Ömer, **Muhtasaru'l-Meani**, İstanbul, Tsz.

et-Teymi Ebu Ubeyde Ma'mer b.Müsenna, **Mecazul- Kur'an**, Kahire 1954, I-II.

Ufi, Hamid, **el- Minhacu'l-Vadih li'l-Belağa**, Karihe, Tsz. I-V.

ez Zahiri İbni Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, **el- İhkam Fi Usuli'l -Ahkam**, Beyrut Tsz.

ez-Zemahşeri, el-İmam Carullah Mahmud b.Ömer, **el- Keşşaf an-Hakaiki Ğavamizit-Tenzil ve Uyuni'l- Akavil fi Vucuhit- Te'vil**, Beyrut 1947, I-IV.

Zeydan, Abdulkerim, **el-Veciz Fi Usuli'l-Fıkıh**, Beyrut 1999.

ez-Zirikli Hayruddin, **el-A'lam**, Beyrut 1995, I-VIII.

ÖZET

“İSLAM’IN DOĞUŞ DÖNEMİ (SADRU’L-İSLAM) ARAP EDEBİYATINDA MECAZ SANATI”

“Bir lafzın aralarındaki bir alakadan dolayı konulduğu (vaz’) anlamın dışında kullanılması” şeklinde tarif edilen “mecaz” kavramı yüksek lisans programları çerçevesinde hazırlanan bu çalışmada tüm yönleriyle ele alınmaktadır.

Bu çalışma bir giriş ve dört bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde kullanımı bakımından lafzın kısımları ve mecaz kavramı ile mecazın belagat ilmindeki yeri, lügavi ve ıstılahi manaları mecazın anlaşılması için bilinmesi gereken kavramlar bütün çeşitleriyle irdelenmiştir.

Birinci bölümde, dinimizin ve medeniyetimizin ana dinamiği olan Kur’an’da mecazın bulunup bulunmadığı tartışması enine boyuna ele alınmış mecazı kabul ve reddedenlerin delilleri ortaya konulup bu delillerin kritiği yapılmıştır.

İkinci bölümde bu tartışmadan olumlu bir cevap olarak Arap dilinin korunması ve ebedileştirilmesi yolunda en önemli katkıyı sağlamış olan İslam Dini’nin Yüce Kitabı Kuran-ı Kerim’den mecaz ile ilgili örnekler, İlahi beyanı açıklama sahasında yazılmış tefsir kitaplarından, özellikle Arap dilinin gerek nahiv-sarf, gerekse bütün çeşitleriyle belagat alanında belirgin izler bırakmış bazı kitaplardan ele alınarak bu eserlerin müellifleri tarafından yapılmış tahlillere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Kur’an’ı insanlara açıklamak ve tebliğ etmekle bizzat Yüce Allah tarafından memur kılınan Hz. Peygamber’in Hadislerinde mecazın nasıl işlendiği örnekler verilerek açıklanmıştır.

Son olarak dördüncü bölümde Sadru’l-İslam (İslam’ın Doğuş Dönemi) Arap şiir ve nesirlerinde mecazın işlenişi ve mecaza dair örnekler verilip bu örnekler tahlil edilmeye çalışılmıştır.

SUMMARY
**“THE ART OF METAPHOR IN ARABIC LITERATURE DURING THE
BIRTH OF ISLAM (SADR AL-ISLAM)”**

The term “metaphor”, which signifies the usage of a word in a different meaning than its original meaning, has been analyzed in all its aspects in this work.

It is made up of an introduction and four parts. Parts of speech and the term “metaphor” is analyzed in the introduction along with the place of “metaphor” in rhetoric, its dictionary and terminological meanings and all the terms required to be known in order for it to be fully understood.

In the first part of the work, we delved into the dispute whether “metaphors” exist in the Quran, the most important dynamic of our religion. The proofs of those who recognize “metaphors” in the Quran and of those who do not, are presented and criticized.

In the second part of the work, examples are given from the Quran, the holy book of Islam, which has contributed a great deal to the preservation and eternalization of the Arabic language. There are also analyses of the authors of the commentaries on the Quran, which explain the divine word of Allah, and also of the authors of the books on Arabic grammar and rhetoric.

In the third part, the use of “metaphor” is explained by way of examples from the words and deeds (Hadith) of the Prophet (pbuh).

And in the fourth part, examples of the use of “metaphor” are given from the poems belonging to the period of the birth of Islam (Sadr al-Islam) and are analyzed.